

RADIVOJE KOVAČEVIĆ

DRAMA U
VUKOSAVCIMA

BRČKO, 1990.

Odgovorni urednik:
Prof. Stanoje Nikolić

Recenzenti:
Dr Vera Mujbegović,
Prof. dr Vojislav Magazinović,
Prof. dr Muhamed Kešetović

Lektor:
Prof. Slobodan **Petrović**

Izdavač:
Opštinski odbor SUBNOR-a Brčko

**O V U K N J I G U
P O S V E Ć U J E M**

*četrdesetpetogodišnjici pobje-
de nad fašizmom i oslobođenju
naše Socijalističke Federativne
Republike Jugoslavije.*

*Vječnu zahvalnost dugujemo
svim borcima koji dadoše svoje
mlade živote za svoj narod, za slo-
bodu, za bolji i srećniji život, za
mir i ravnopravnost u svijetu.*

UMJESTO PREDGOVORA

Pisac Radivoje Kovačević, autorove knjige, od ranije je poznat našoj čitalačkoj i kulturnoj javnosti, a naročito u memoarskoj literaturi koja je nastala posljednjih godina.

Rođen je 1919. godine u Vukosavcima, Lopare, na Majevici u zemljoradničkoj porodici Mitra Kovačevića. Učesnik je oslobođilačkog rata i revolucije. Nosilac je „Partizanske spomenice 1941“. Prošao je težak i slavan put u revoluciji od borca i puškomitraljesca do komandanta odreda. Učestvovao je u bici na Sutjesci i bio komandant bataljona u Majevičkoj brigadi. Od kraja 1941. godine pa do 20. februara 1942. bio je zamjenik komandira Druge čete prvog majevičkog NOP odreda. Poslije oslobođenja obavljao je u Jugoslovenskoj narodnoj armiji razne dužnosti u gardijskim jedinicama. U toku revolucije šest puta je ranjavan, samo u bici na Sutjesci dva puta je ranjavan. U decembru 1943. za vrijeme šeste neprijateljske ofanzive u dolini Krivaje, kao komandant bataljona 15. majevičke brigade teško je ranjen u pluća. Tada je pohvaljen od Vrhovnog štaba NOV i POJ. Nosilac je brojnih ratnih i mirnodopskih odlikovanja i priznanja. Penzionisan je u činu pukovnika JNA

U oblasti memoarske literature, pišući o događajima i ljudima iz narodne revolucije na Majevici, stvorio je nekoliko znajačnih djela koja predstavljaju autentično svjedočenje o burnom vremenu ljudskih dioba, podjela i borbe za slobodu. To su djela **"Kurjak s Majevice"** (Narodna armija, Beograd 1969), **"Komesar Petar"** (Univerzal, Tuzla 1985), **"Sjećanjena ratne drugove"** (Univerzal, Tuzla 1988), **"Mladost Majevice"** (Univerzal, Tuzla 1989). Značajno je istaći daje tim djelima sačuvao od zaborava mnoge događaje

i ličnosti iz revolucije pišući o njima objektivno i istinito. Tako je istrgnuo od prolaznosti vremena veliki broj likova koji predstavljaju dragocjenu gradnju buduće istoričare i naučnike. To su brojni znani i neznani junaci, ali najviše obični borci koji su najvećim dijelom i iznijeli teret revolucije na svojim plećima — odpuškomitraljezaca i partizanskih kurira, žena do djece i pionira koji su, boreći se često i iznad svojih mogućnosti, ostavili svoje kosti na bojištima revolucije širom Jugoslavije.

Gledano u cjelini tekst knjige »Drama u Vukosavcima" vrlo je zanimljiv i kao štivo lako se i sa interesom čita. Bez obzira na memoaristički i feljtonistički karakter tekst je vrijedan i sa stanovišta daljeg izučavanja istorije narodnooslobodilačke borbe uopšte, a posebno sa stanovišta rasvjetljavanja i činjenica i pojedinih okolnosti koje su dovele do samog čina Vukosavačke drame. Kada ovo kažemo imamo, prije svega, na umu da je autor, u određenom smislu, i neposredni sudionik ovih događaja. U iznošenju toka zbivanja 20. februara 1942. u Vukosavcima autor nastoji da bude što objektivniji. Krvava drama u Vukosavcima odigrava se u njegovom selu, u kući njegovih roditelja, u kojoj su, pored drugova po oružju, samim tim njeni akteri i njegovi najbliži, a na drugoj strani nalaze se komšije i neki od dojučerašnjih prijatelja. I pored toga autoru polazi za rukom da u najvećem dijelu vjerno prikaže događaje iposebno, kako nam se čini, odnose koji su se u to vrijeme razvijali na relaciji partizani — četnici, sve do otvorenog sukoba sa njima i izdaju koju vrše četnici.

Događaj u Vukosavcima 20. februara 1942., sa svim onim što mu je prethodilo, svakako spada među najtragičnije fenomene četničke izdaje u istočnoj Bosni, kako po broju žrtava, tako i po negativnim posljedicama na NOP u tom kraju. Autor je ovaj događaj doživio kao prelomni i najupečatljiviji trenutak narodnooslobodilačke borbe u kojoj je učestvovao od početka do kraja. Dramatičnost doživljenog i preživljenog, težina gubitka, gorko saznanje o izdaji svojih sunarodnika — sve to viđeno iz neposredne blizine, ostavilo je duboki trag u pamćenju autora i sasvim je prirodno što je vremenom sazrela potreba da se to i pismeno iskaže" — iznosi u svojoj recenziji dr Vera Mujbegović.

Međutim, autor je, radi tačnosti i vjerodostojnosti Vukosavačke drame, koristio i iskaze većeg broja preživjelih očevidaca, bližih i daljih učesnika događaja i djelimično sačuvanu istorijsku

građu. Na taj način došlo je do zaokružene rekonstrukcije ovog događaja, kako je data u ovoj knjizi.

U svojoj recenziji dr Vera Mujbegović, takođe, kaže: „Po svom pristupu temi, po metodi obrade i postignutim rezultatima, ovaj rad ne ulazi u okvire naučne publicistike, što nije ni bila autorova namjera, već je riječ o romansiranom kazivanju, feljtonističkom prikazu vukosavačke drame, o njenom događanju u kronološkom nizu. Stoga se u ovom radu srećemo sa izvjesnom autorskom slobodom u prezentaciji likova i samog zbivanja, što, razumije se, ne smeta i nije u neskladu sa objektivnom istinom, kao i stvarnim tokovima drame. S tim u vezi može se reći da je tekst Radivoja Kovačevića najbolji upravo tamo, u onim dijelovima gdje se rekonstruišu stvarni, a nekad i zamišljeni razgovori između ičesnika obje sukobljene strane i to, uglavnom, dijalozi. Autoru je pošlo za rukom da ove razgovore predstavi jednim živim i autentičnim jezikom kojim se služe ljudi ovog kraja, najasan i upečatljiv način. Kako u razgovorima, tako i u opisivanju događaja, pogođena je atmosfera ovog vremena, posebno psihoza uoči izdaje kada se već nazire šta se sprema, ali nije još jasno kako i kada. Vjerno je rekonstruisano i stanje duhova u rukovodećem centru NOP-a na Majevici, u Štabu Odreda, oklijevanje među njima da udare po izdaji i preduprede najgore u vrijeme dok su još mnogi elementi izdaje nejasni i prikriveni...

Međutim, kao što je rečeno, Kovačević se ne bavi analitičkom stranom ove istorije, niti, pak, pokušava dati odgovor na sva složena pitanja, s obzirom da njegov tekst nema naučno-istraživačke pretenzije, već je istorijska rekonstrukcija feljtonističkog tipa i načina obrade. Ipak, kao precizan hroničar zbivanja i savjestan zapisivač svega što se zbilo, on se na nezaobilazan način dotiče svih ovih pitanja ne dajući eksplicitne odgovore. Neki se zaključci nameću već samim čitanjem teksta, a donekle i između redova, pa i bez namjere autora da ističe bilo kakve ocjene i konačne sudove. Valja reći, da bijedno nepristrasno i trezveno procjenjivanje situacije, prevashodno vojno-strategijske prirode koje se ne bi mnogo upuštalo u razne subjektivne, moralno-političke i idejne aspekte te situacije, koji su takođe u srži ove problematike, dakle, da bi takvo trezveno rasuđivanje moralo da zaključi, da je i Štab MPO kao i partijsko rukovodstvo, saodgovorno za tragičan ishod vukosavačke drame. To iz prostog razloga stoje, iako raspolazeći zavidnim vojnim potencijalom i oružanom sna-

gom, dopustilo četnicima da, kao rukovodeća grupacija NOP-a na Majevici, bude opkoljena od četnika i fizički uništena, takoreći bez ostatka..."

Radivoje Kovačevićpiše emotivno i uzbudljivo. Zato će knjiga „Drama u Vukosavcima" uvjereni smo izazvati interesovanje šireg čitalačkog auditorija s obzirom na tematiku, način i stil autorovog kazivanja.

Tuzla, maja 1990.

Prof. Stanoje Nikolić

NAPOMENA

O ovom događaju je dostapisano ali, čini mi se, još nije kazano sve što bi trebalo reći o napadu četnika na Štab Majevičkog NOP odreda pogotovu što se o nekim pitanjima ne slažu mišljenja pojedinih boraca — rukovodilaca i učesnika toga događaja. Da bi se došlo do pravih ocjena ovog događaja, potrebna je dublja naučnoistorijska i politička analiza. Njemački okupator je pridavao veliku važnost sjeveroistočnoj Bosni kao operativno-strategijskom ratištu, pa je držao jake svoje i brojne ustaške i domobranske garnizone u Tuzli, Brčkom, Zvorniku i Bijeljini. Osim toga, imao je mnoga uporišta u većim naseljima i na značajnim raskrsnicama. U to vrijeme uspostavljaju se i tajni kanali i veze majevičkih četnika preko Srbije s Nijemcima, što ima za posljedicu napade četnika na partizanske kurire, patrole i štabove.

Teško je iskazati i opisati sve ono što osjećam prema svojim izginulim ratnim drugovima jer za to treba više literarnog dara. Ali, ja sam sa velikom ljubavlju i poštovanjem pisao o svojim drugovima. Moji izginuli drugovi prosto su osvojili moju dušu i srce. Zalio sam ih kad su izginuli, a žalio sam ih kad sam o njima pisao.

Namjera nije bila, a osjećao sam i obavezu, da napišem svoj prilog i pokušam više rasvijetliti ovaj događaj u kome sam i sam bio učesnik. U napisu sam iznio vlastito sjećanje o tom događaju, kao i sjećanja nekolicine drugih učesnika. Takođe sam se koristio nekim našim i neprijateljskim ratnim dokumentima.

Kao vojnik vršio sam rekonstrukciju ovog događaja na licu mjesta, zatim sam razgovarao sa preko šezdeset lica koja su bila upriliči da vide i čuju kako su četnici vršili pripreme, zaposjedali

položaje i izvršili napad. Među sagovornicima bilo je ljudi koji su učestvovali u napadu i na četničkoj strani.

Ovaj tekst, uglavnom, napisao sam prije trideset godina, a kasnije sam ga dopunjavao i dotjerivao.

Ovim putem najljepše zahvaljujem drugaricama i drugovima koji su mi dali dragocjene podatke i tako pomogli da što uspješnije i vjerodostojnije napišem ovu knjigu i, sačuvam od zaborava činjenice i događaje od velike važnosti za istoriju ovoga kraja.

Svoju zahvalnost dugujem recenzentima dr Veri Mujbegović, prof. dr Voji Magazinoviću i prof. dr Muhamedu Kešetoviću koji su mi svojim primjedbama pružili znatnu pomoć u konačnom oblikovanju knjige i postizanju odgovarajućih literarnih kvaliteta.

Takođe, najljepše zahvaljujem svim sponzorima koji su finansijski pomogli štampanje ove knjige.

Autor

DRAMA U VUKOSAVCIMA

U zimsko jutro 20. februara 1942. godine četnici su mučki napali nezaštićeni Štab Majevičkog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda u njegovom sjedištu u selu Vukosavcima na sjeveroistočnim padinama Majevice. U neravnoj borbi, toga dana je, dostojanstveno i junački, poginulo 18 revolucionara, od kojih su šestorica proglašeni narodnim herojima Jugoslavije.

Toj krvavoj drami prethodio je sedmomjesečni period ratnih zbivanja, veoma buran i kada je riječ o razvoju situacije i na Majevidi.

Da bi obezbijedio što brže i lakše uvođenje »novog poretka«, okupator je odmah po ulasku u Jugoslaviju preduzeo mjere kako bi što više razjedinio naše narode i stvorio atmosferu međusobnog nepovjerenja i trvenja. Pri tom je u višenacionalnoj Bosni naročito računao na sukobljavanje između Srba s jedne, i Hrvata i Muslimana s druge strane. Ustvari, okupator je samo nastavio da podstrekava vjersku i nacionalnu netrpljivost koja je, smišljenom igrom u buržoaskim vrhovima, razgarana za vrijeme postojanja Kraljevine Jugoslavije, s tim što je sve to u ratnim uslovima dobilo najšire razmjere i najtragičnije tokove i ishod. Prvi rezultat bio je da su ustaše, dobivši od okupatora vlast, odmah počele sa klanjem, ubijanjem i odvođenjem u koncentracione logore komunista, Jevreja i, prije svega, nedužnog srpskog življa, uz obaveznu pljačku i paljenje njihove imovine.

Počelo je divljanje šovinističkih strasti, što je, stravičnošću razmjera i posljedica, nadmašilo sve što se u ovim krajevima ranije zbilo i zapamtilo. Utoliko je bio odgovorniji i teži čin —

pozvati narod u oružanu borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje i podići svenarodni ustanak na tako užarenom tlu...

Majevica, Semberija i Posavina pod oružjem

Već prvih avgustovskih dana 1941. godine, najbolji sinovi i kćeri Semberije, Majevice i Posavine, pod rukovodstvom KPJ, krenuli su u borbu. Krenulo se u nemilosrdan, težak i dugotrajan boj — da se po cijenu najvećih žilava brani i odbrani pravo na opstanak i izvojuje željena sloboda. Kad su počele prve ustaničke akcije u Brčkom, Bijeljini, Tuzli neprijatelj je uhvatio toliki strah i panika da je tražio pomoć.

Od samog početka ustanka imali smo vezu sa Sremom i Mačvom. Nekoliko boraca iz Srema borilo se u sastavu Majevičkog NOP odreda, rame uz rame sa Bosancima. Uz to, jedna semberska četa, sa Mirkom Filipovićem na čelu, 1941. godine se borila u sastavu Mačvanskog partizanskog odreda i učestvovala u otporu prvoj neprijateljskoj ofanzivi u Srbiji, gdje je poginulo 7 njenih boraca.

Čim se ustanak na Majevici počeo razgarati, pojavili su se neki oficiri bivše kraljevske vojske, sada emisari četničkog vođe Draže Mihailovića. Među prvima 21. avgusta se pojavio kapetan Risto Cuković, koji je došao iz Srbije sa grupom od 44 četnika i izjavio da su u Bosnu došli da se bore. Nešto kasnije pojavio se i kapetan Stevo Damjanović Leko. I jednog i drugog, kao i njihove ljude, prihvataju neki seoski kulaci i zelenaši.

Četnici su počeli da agituju u narodu kako još nije vrijeme za ustanak, kako su komunisti prerano „zakuvali“, pa kad prigusti, da će se izvući i pobjeći, a narod ostaviti da ga kolju ustaše. Savjetovali su da sa ustankom treba sačekati do poruke od kralja i vlade iz Londona, pa onda, zajedno sa saveznicima, krenuti u oružane akcije. Do tog vremena treba se skrivati po šumama i „čuvati srpski narod“, istovremeno se suprotstavljajući politici komunista koji „svojim akcijama navlače bijedu na srpski narod“, izlažu ga teroru i nasilju.

Najgrlatiji u ovoj propagandi po Majevici bili su: kapetan Leko, seoski zelenaš Radivoje Kerović, žandarmerijski narednik Đuro Bižić i drugi. Tim četničkim uljezima i nametljivcima očigledno se nije ratovalo, pa su koristili sve moguće načine da bi

sijali razdor i smutnju među ustanicima. U četničke redove se uključivao sav ološ: neradnici, protuhe, pljačkaši, šverceri i druge bitange, likujući što im se pružila prilika da u ovom ratu nešto ušićare.

Jezgro četničkog pokreta činile su, u suštini, antikomunističke i kontrarevolucionarne snage srpske buržoazije, ubačene na ovaj ustanički teren sa zadatkom da otpočnu akciju protiv Komunističke partije i svih snaga okupljenih oko njenog programa, te da narod srpske, muslimanske i hrvatske nacionalnosti, raznim metodama i uticajima, uvlače u bratoubilačku borbu, kako bi, u krajnjem, onemogućili revoluciju.

Komunisti i ostali rodoljubi i antifasisti nisu se slagali sa takvom četničkom politikom, već su nastavili sa političkim i oružanim akcijama. Istovremeno, razvili su još veću aktivnost na okupljanju sva tri naroda radi oružanog suprotstavljanja neprijatelju, govoreći:

— Mi ne možemo mirno posmatrati divljanje ustaša koji kolju i na najsvirepiji način ubijaju naš narod, ne smijemo dozvoliti da čekamo skrštenih ruku, a drugi da krvare i donose nam slobodu. Najzad, mi moramo nastojati da našom borbom vežemo što više okupatorovih divizija u Jugoslaviji i na taj način pomažemo saveznicima i ubrzavamo konačni slom fašizma, a samim tim i prije izvojujemo sopstveno oslobođenje.

Uprkos okupatorskim nastojanjima i petokolonaškom rova-renju, ustanak na Majevici, u Semberiji i Posavini, sve više se razbuktavao, a proces diferencijacije između četnika i partizana produbljivao. U vezi s tim sjećam se i pojedinosti vezane za ime prve žene borca među majevičkim partizanima. Bila je to Mevla Jakupović, radnica iz Tuzle, predratni komunista, koja je kod kuće ostavila dvoje male djece. Ona je bila jedina koja je u to vrijeme znala da pravi petokrake zvijezde za partizane. U to doba bili smo još zajedno sa četnicima, u logoru u šumici, u Tobutu. Jednom su došli i neki Ćukovićeви četnici — da im Mevla prišije petokrake na šubare.

— Sta će vama petokrake? Vi niste partizani koji se bore za prava radnika i seljaka, vi se borite za kralja i gospodu — reče im Mevla.

— Nema veze, nek se crveni na šubarama, to lijepo izgleda — odgovori joj jedan četnik.

Ćurković je primijetio da neki njegovi četnici na šubarama nose petokrake i pitao ih je ko im je to prišio. Kad je doznao daje to Mevlino „maslo“, bio je ljut i pozvao ju je na raport.

Mevlaj je na sebi imala neke stare pumparice, po dnu povezane likom, na glavi kačket pod kojim je svijala kosu, a na nogama vojničke cipele, tako daje više ličila na golobrada mladića nego na ženu. Mi smo je i zvali Mali, a dolazile su i neke žene iz okolnih sela daje vide, jer nisu vjerovale da kod nas, među ustanicima, ima žena, pogotovu Muslimanki.

— Zvali ste me nešto, Ćurkoviću? — upita ga Mevla, bez oslovljavanja sa „gospodine kapetane“, što ga je još više razljutilo.

Ćurković je bio utegnut u oficirsku uniformu, sa epoletama, u izglancanim čizmama i sa opasačem na kome je bio pištolj.

— Molim vas, gospođo, zašto vi mojim ljudima prišivate petokrake? Volio bih to da znam! — reče povišenim glasom Ćurković, valjda da bi održao izgled »glavnog“.

— Oni su mene molili da im prišijem petokrake.

— Vodite računa o mojim ljudima, ja sam ih doveo iz Srbije. Ako hoćete da znate, ja marksizam poznajem kao bukvar i meni ne treba taj vaš socijalizam. Uostalom, ako svi oni budu pametni i prosvećeni — ko će meni čistiti čizme?!

Krajem septembra 1941. godine na Majevicu je stigao i Ivan Marković Irac, od ranije poznat kao revolucionar i čovjek odan radničkoj klasi. On je postavljen za komandanta Majevičkog NOP odreda, a za političkog komesara Fadil Jahić Španac, poznati komunista i prekaljeni borac iz španskog oslobodilačkog rata.

Na Kurjaci, na sjeveroistočnim padinama Majevice, 2. oktobra 1941. prikupljali su se majevički partizani. Formiran je Majevički narodnooslobodilački partizanski odred i njegovi borci su tom prilikom položili i zakletvu. Čete Odreda dobile su nove zadatke i krenule u akcije. Odred je u borbama protiv neprijatelja jačao i naoružavao se, tako daje početkom 1942. godine imao oko 500 naoružanih boraca u većini seljaci. U poređenju sa nekim drugim partizanskim odredima, on i nije bio brojčano velik, ali je moralno-politički bio veoma čvrst i borben, popunjen najboljim sinovima i kćerima Semberije, Majevice i Posavine — riješenim da izvrše svaki zadatak koji pred njih postavi Partija i vrhovno ustaničko komandovanje. Ubrzo se pokazalo da će ti prvoborci biti pouzdano kadrovsko jezgro oko koga će se okupljati novi borci i, pod zastavom slobode, boriti se širom Jugoslavije.

ZAKLETVA NA KURJAČI

Kosama šumovitim prolistaše
naše slobodarske riječi

U njihove plamene niti
utkasmo Majevicu

Riječ je naša ovdje progovorila
vatrom

Jedan za sve svi za jednoga
Akordi života pleli su svoje
mreže

Čelikom je progovorila pitoma
planina

A u nama su se obistinili
putokazi za izlazak
iz mraka

Zagrljene šume nebu vedrom
strme

Tmina nasrnu vidik da
zamrači.

Odred iznjedren u sumorno
vrijeme
zastavu slobode razvi na
Kurjači...

Zavjet skovan što zorištu vrvi,
iznad planine moje rodne
grude,
razniješe šume do rijeke krvi,
staza ka slobodi očeliči ljude.

Zakletva ode u jutro i zore...
Eho ustanka varniči i buja,
urasta, urasta u sve ljudske pore
razbukta se poput oktobarskog
ruja.

Svaka iskra sjeme za ljubav
čovjeka,
očeličen pogled s planine i
visa...
Nad krovom stazom ovoga
vijekas
plamte riječi vatre našeg
ljetopisa.

Vukašin Medojević¹⁾

1) Vukašin Medojević rođen je 1911. godine u Crnoj Gori. Završio je Višu pedagošku školu srpskohrvatski jezik. Živi i radi u Loparama. Piše pjesme.

Vukosavci — sjedište ustaničkog štaba

Majevički NOP odred je dobio naziv po planini Majevidi, a u toku narodnooslobodilačkog rata obuhvatao je područje omeđeno linijom: od Tuzle pa istočno do Zvornika, Drinom nizvodno do Bosanske Rače, odatle uzvodno Savom do Bosanskog Samca, pa uzvodno rijekom Bosnom do Modriče, dalje preko Gradačca i Srebrenika do Tuzle, obuhvatajući Semberiju i Posavinu.

U oktobru 1941. godine u selu Vukosavcima, u kući Mitra Kovačevića, bio je smješten Štab Majevičkog NOP odreda. Za takav izbor sjedišta Štaba bilo je više razloga. Prije svega, Vukosavci su od početka ustanka bili partizansko selo, u kome je još prije rata djelovala partijska i skojevska organizacija, a u njega su dolazili i djelovali istaknuti partijsko-politički radnici, među kojima Ivan Marković Irac i Cvijetin Mijatović. Uz to, selo je dosta udaljeno od glavnih saobraćajnica, bez značajnijih objekata ili izvora bogatstva primamljivih za neprijatelja. Bilo je pogodno i za održavanje veza sa Šekovićima, Semberijom, Posavinom, Srbijom i Sremom, a i drugim mjestima na širem području.

Kuća u kojoj je bio smješten Štab imala je tri sobe, ostavu i podrum. Štab je na raspolaganju imao dvije sobe, dok je u trećoj stanovala domaćinova porodica. U želji da se dosljedno poštuje privatna svojina, Štab je napravio pismeni ugovor sa vlasnikom kuće. Utvrđeno je: vlasnik kuće, Mitar Kovačević, dobrovoljno ustupa na korištenje Štabu Majevičkog partizanskog odreda dvije sobe, štalu i udžeru²⁾; ukoliko se napravi neka šteta, Štab se obavezuje da će je vlasniku nadoknaditi. Ugovor su potpisali komandant i komesar Odreda i vlasnik kuće.

Ulaz u kuću bio je sa istočne strane (kakav je bio običaj u srpskim selima na Majevidi) vodeći u srednju sobu, gdje su, obično, boravili kuriri; desno se išlo u „štapsku sobu”. Soba u kojoj je boravio Štab bila je površine oko 13 m². U njoj su radili članovi Štaba, kojima je, istovremeno, služila i za spavanje. Na sredini „štapske sobe” bio je običan sto uz koji je sjedne strane, uz zid,

2) Zgrada od japije i tesanih dasaka za ostavu žitarica i druge robe

stajala klupa, a sa druge strane red stolica. Najednom kraju stola bio je radio-aparat na baterije, koji je, uglavnom, služio za redovno

Spomen-kuća Štaba Prvog majevičkog NOP odreda

slušanje i ..hvatanje", a zatim i umnožavanje vijesti i njihovo slanje u komande jedinica, borcima na položaje, odbornicima narodnooslobodilačkih odbora, partijsko-političkim radnicima na terenu. Uza zid je stajao i ormar koji je služio za štapsku arhivu i priručnu marksističku biblioteku za potrebe članova Štaba. Na čelnom zidu bile su slike Lenjina, Marksa, Engelsa i Staljina, a na drugom zidu bio je mali čiviluk za vješanje oružja i gornje odjeće članova Štaba. Za zagrijavanje ..štapske sobe" od gline je napravljena furuna sa lončićima, koja je, založena drvima, dobro grijala.

U Štabu su se vrlo rijetko nalazili svi njegovi članovi, pogotovu danju; obilazili su jedinice, a kad su se vodile borbe — svi su bili na položajima. Spavali su u istoj sobi, s tim što bi sto i stolice

sklonili u stranu. Članovi Štaba su sami sebi prostirali slamarice po patosu, prekrivajući ih seljačkim šarenicama. Pod glavom su imali jastuke takođe napunjene slamom, a pokrivali su se sa ćebadima. Posteljina je izjutra dizana i nošena u džeru, tj. red kućom, a uveče opet donešena u t.š. spavaću sobu". Članovi Štaba hranili su se zajedno sa osobljem i kuririma.

Ubrzo su, u prvim kućama pored Štaba, za potrebe odreda osnovane: obučarska, krojačka, puškarska i pekarsko-mesarska radionica, a tu je bila i odredska bolnica.

Komandant Irac, politički komesar Španac i intendant Slavko Mičić, pobrinuli su se da obezbijede rezervu hrane za jedinice Odreda, a dio namirnica je podijeljen siromašnim i pogorjelim seljacima, dok je dosta žita i suvog mesa poslato u Šekoviće. Oko 40 tona žita bilo je smješteno u velike kace, seljačke ambare i na tavane. Suvo svinjsko i goveđe meso čuvano je na tavanu kuće u kojoj je bio smješten Štab. Ove životne namirnice većinom su zaplijene od neprijatelja, a dio je dovezen iz Semberije od dobrovoljnih priloga seljaka.

Početak četničke izdaje

Šireći svoju razbijačku djelatnost četničke vođe počinju da vrbuju borce iz našeg Odreda, govoreći im kako kod nas ima „Turaka“ i „Šokaca“ koji će jednog dana sve Srbe predati ustašama; da naše starješine zabranjuju da se slave krsne slave i obilježavaju ostali srpski običaji; da su četnici ti koji se bore za srpstvo, dok „Turci“ i „Šokci“ kolju i ubijaju srpski narod i da zbog toga treba uništiti sve što nije srpsko. Četnici su nagovarali borce — partizane da skinu i bace petokrake zvijezde kao „turski znak“, a stave kokarde kao „srpsko znamenje“ i pređu k njima. Tvrdili su kako u ratu radnici i seljaci ne mogu komandovati vojskom, jer su nestručni, već je to stvar oficira koji su završili visoke vojne škole.

Jednom riječju, četničkim oficirima smetalo je da majevičke seljake — Srbe predvođe ljudi koji nisu Srbi, već Hrvat Ivan Marković Irac i Musliman Fadil Jahić Španac.

U skladu sa svojom propagandom četnici su svoju jedinicu nazivali „Odred Srba osvjetnika“.

Kada su ubrzo četničke vođe počele da sklapaju savez sa Nijemcima i ustašama, njima više nisu smetali ni samo "Turci" i „Šokci" sa slovom „U", nego ni oni što su nosili kukasti krst, jer su, zajedno s njima, vodili borbu protiv NOP-a.

Parirajući takvoj politici četničkog vodstva i želeći da okupi i objedini što više snaga protiv zajedničkog neprijatelja, rukovodstvo NOP-a je isticalo da, u principu, nema ništa protiv četnika i da sada nije toliko važno kako će se ko zvati i kakav će znak na kapi nositi, već da je najvažnije da se svi zajednički angažuju u borbi protiv Nijemaca i ustaša. Sve što je pošteno i želi da se bori protiv neprijatelja naših naroda, svi koji ne mogu da trpe ropstvo, koji vole svoju slobodu — treba da se ujedine, da sve rodoljubive snage stupe u jedinstven borbeni front, bez obzira na vjersku, nacionalnu i raniju političku pripadnost. Uz to su objašnjavali da za klanja i ubijanja nije kriv sav muslimanski i hrvatski narod, ističući da se i mnogi Hrvati i Muslimani, rame uz rame sa nama, bore protiv okupatora i ustaškog nasilja.

Prriješnjene ovim činjenicama i svjesne da bi odbijanjem ove saradnje izgubile svako povjerenje kod naroda, četničke vođe su, na riječima, prihvatile ovakvu saradnju. Oni su ispravno ocijenili da je uticaj partizana u narodu veoma veliki i da je to rezultat njihove borbe protiv neprijatelja. Međutim, ubrzo se vidjelo šta oni podrazumijevaju pod „zajedničkom borbom". To se jasno pokazalo već prilikom zajedničkog napada naših i četničkih snaga na ustaška uporišta u Koraju 28. novembra i Teočaku, početkom decembra 1941. godine, koja su nastanjena muslimanskim življem. Dok su se naši borci svom silom bacali na vatrene tačke neprijatelja i nastojali da ih što prije likvidiraju, četnici su za to vrijeme sve svoje snage koncentrisali na pljačkanje imovine i klanje i ubijanje nedužnog stanovništva, a naročito žena i djece. Ovdje je došlo do punog izražaja zločinačko geslo četničkog vodstva: -Uništi sve što nije srpsko — pa i dijete u kolijevci!" Pošteni srpski narod osuđivao je te zločine četnika učinjene nad nevinim muslimanskim stanovništvom u Koraju i Teočaku.

Istovremeno, ovi „zaštitnici srpskog naroda" su znali pobjeći čim bi osjetili da je situacija makar malo ozbiljna. Pored zajedničkih napada na neprijateljska uporišta, bilo je dogovoreno da se zajednički brane srpska sela u slučaju napada ustaša. Takav jedan napad preduzele su ustaše i domobranske snage 11. septembra 1941. godine na selo Vukosavce. Tom prilikom su četnici, pod

komandom kapetana Ćukovića, prvi napustili položaje i pobjegli u Srbiju, prepuštajući srpska sela u nemilost okrutnom neprijatelju. Povukli su se, kako su govorili, „da ne bi badava ginuli“. Pored toga, uspjeli su da i nekoliko naših boraca nagovore da pođu sa njima.

Otpočeli su četnici i sa propagandom o tome da se ne treba boriti protiv Nijemaca, jer oni nisu krivi za pokolj našeg naroda, već da su vinovnici toga Hrvati i Muslimani. Govorili su i to da Nijemci raspolažu ogromnom oružanom silom, protiv koje ne možemo da se borimo i da svaki sukob sa njima može samo da donese još veća stradanja srpskog naroda. Mi tada još nismo znali da oni već uveliko sarađuju sa Nijemcima i nedićevcima, naročito njihov komandant Stevan Damjanović Leko, a kasnije i vojvoda Radivoje Kerović, i da se spremaju da pređu u otvorenu borbu protiv partizana.

Pored toga, četnicima su njihove glavešine govorile kako su partizanska objašnjenja lažna, pa da su i vijesti koje slušaju preko radija — iskonstruisane. U vezi sa tim, sjećam se kako je jednog dana u naš Štab u Vukosavce došao četnik i kad su počele vijesti — ustao je i počeo da zaviruje pod sto na kome je stajao radio-aparat. Kad su ga prisutni zapitali šta to traži, otvoreno je rekao da je čuo od njihovih „vođa“ kako mi pod sto postavljamo nekog od naših ljudi koji, umjesto radija, govori ono što mi želimo da kažemo, odnosno da drugi čuju. To jeste bila naivna i providna propaganda, ali je kod neuka čovjeka mogla i da „upali“, a svakako svjedoči o tome kako se četničko vodstvo služilo svim sredstvima samo da bi izolovalo narod od našeg pokreta.

Područje Majevice, Semberije i Posavine krajem 1941. godine i početkom 1942. godine bilo je žarište ustanka i trn u oku za okupatora i njegove saveznike, koji su svim silama nastojali da ga što prije likvidiraju. Isto tako, Majevice i Semberija bile su važne i za četnički pokret Draže Mihailovića i Nedića i zato su nastojali da ih drže pod svojom kontrolom.

Situacija se svakodnevno i sve više zaoštravala, pogotovu poslije prve neprijateljske ofanzive u Srbiji, gdje su četnici otvoreno sa Nijemcima napadali partizane. Naše rukovodstvo bilo je svjesno da će doći do oružanog sukoba između partizana i četnika i upozoravalo je na tu opasnost. A kad je počela druga neprijateljska ofanziva na istočnu Bosnu — četnici su se još više osilili i

počeli otvoreno i pred narodom da prijete kako će oružanim putem da se obračunavaju sa komunističkim vodama na Majevici.

Neki naši borci tražili su od Štaba odreda da se likvidiraju kapetan Leko i vojvoda Kerović, jer su ih smatrali glavnim krivcima za ovako tešku situaciju. Drugovi Irac i Španac su shvatili gnjev svojih boraca, ali se nisu mogli složiti sa takvim prijedlogom, jer bismo u tom slučaju kod naroda — u uslovima kada se četnici, u otvorenoj borbi zajedno sa okupatorom i protiv nas, još nisu dovoljno kompromitovali — mi mogli biti smatrani vinovnicima bratoubilačke borbe. Time bismo izgubili moralno-politički prestiž kod naroda što je i bio osnovni cilj djelovanja četničkog vodstva.

Komandant Irac je 13. januara 1942. godine, u pismu, upućenom Glavnom štabu NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu, pisao kako „treba očekivati da će se stvari zaoštravati“ i da „četnici i dalje tvrde da će doći Nedić i Pećanac, da će morati brzo da udare na partizane...”

Četnici i njihovi ljudi su, skoro svakodnevno, vršljali po našoj slobodnoj teritoriji i među našim jedinicama, ali mi tome nismo pridavali neki veliki značaj, niti ih u tome mnogo sprječavali, rezonujući: nemaju drugog posla, pa lutaju. A u stvari, i ta njihova lutanja su bila smišljena i sa određenim ciljem, bavili se antikomunističkom propagandom. Sve u svemu, mi smo potcjenjivali četničku petokolonašku propagandu, što će nam se ubrzo teško osvetiti.

Za to vrijeme su Irac i Španac i dalje, u svakodnevnim susretima sa ljudima, strpljivo objašnjavali ciljeve naše borbe, svojim ličnim primjerom u borbi i radu i skromnim životom osvajali simpatije i povjerenje naroda. Na drugoj strani, četničke vođe su se prema narodu odnosile bahato i naduveno, otvoreno stavljajući do znanja koliko im je malo stalo do toga što će o njima misliti „mali čovjek”.

Poslije duže bolesti 13. februara 1942. godine umro je u Vukosavcima istaknuti komunist i zaslužni revolucionar Ahmet Kobić Kobo, koji je zbog svog revolucionarnog rada nekoliko godina proveo na robiji, mučen i zlostavljan. Boreći se nepoštedno protiv kapitalističke eksploatacije za radnička i seljačka prava, za bratstvo i jedinstvo. Njegovom smrću Partija i narod ovog kraja izgubili su primjernog komunistu onda kada je bio najpotrebniji.

Radio je neumorno 1941. godine na dizanju ustanka u brčanskom kraju i na Majevici, čeličio i bodrio mlade ljude da istraju u borbi sa daleko jačim neprijateljem, jer je sigurno naša pobjeda.

Narod ovog kraja je odmah i u većini prihvatio poziv KPJ na ustanak, prihvatio je politiku koju je ona dosljedno sprovodila, baš zato što je u praksi osjetio daje to jedini spas za opstanak i način da izvojuje slobodu i bolji život.

Ahmet Kobić Kobo, umro 13. februara 1942.

Evo šta kaže pored ostalog dr Vera Mujbegović za Ahmeta Kobića Kobu u drugoj knjizi „Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji“, strana 254.

— Kao čovjek velike popularnosti, omiljen među drugovima i u narodu, prije svega zbog ljudske širine. Kobo je bio čovjek koji se pamti.

Partijsko savjetovanje u Jablanici

Teško je reći koliko je napora stajalo vodeće ljude Partije iz ovog kraja dok su došli u Jablanicu na zajednički sastanak — savjetovanje. Probijati se iz Semberije i Posavine, a posebno Tuzle, Brčkog i Bijeljine, kao i iz sela koja su preko pedeset kilometara daleko od ovog ustaničkog mjesta, nerijetko kroz neprijateljske redove, kraj četničkih patrola i grupa koje već otvoreno napadaju, tuku i ubijaju komuniste, odbornike, kurire itd. — nije bilo ni malo lako. Svakako, gaziti duboki snijeg, ići prtinama koje su uvijek vodile tamo gdje ima i neprijatelja — bilo je više nego rizično. Ali, ko je u tom trenutku mogao i pomisliti na neki poseban, još veći od preuzetog rizika? Zar nije bio najveći rizik uzeti pušku i otvoreno se suprotstaviti neprijatelju, koji na svakom koraku uništava sve, čak i gole živote? Komunisti su bili svjesni svojih postupaka i bez straha su ušli i tamo gdje je bilo najteže.

Jablanica je tog zimskog jutra, u svojoj konspirativnosti, izgledala svečanije nego i jednog dana od kako je počela oružana borba. U njenoj školi 15. februara su se okupili odabrani komunisti majevičkog ratnog okruga. Došli su da čuju izlaganja delegata sa Pokrajinskog partijskog savjetovanja održanog 7. i 8. februara u Ivančićima na Romaniji Svetolika Gospića Brku i Jusufa Jakupovića Mrkog. Oni su se vratili sa važnim porukama u vezi s daljim razvojem ustanka. Sem toga, situacija na Majevidici se toliko komplikovala da je bilo nužno što prije utvrditi zajednički stav i odrediti jasne smjernice u vezi sa daljim razvojem NOP-a.

Nakon otvorene rasprave o sopstvenoj situaciji i iskustvima drugih, zaključeno je da se ubuduće odlučnije istupa protiv četničkih komandanata, da se pred narodom razotkriva njihov izdajnički rad od njihovog uticaja, odvajaju od njih poštteni i dobronamjerni ljudi koje su uspjeli da zavedu, pooštri politička

budnost u jedinicama i preduzmu izvjesne vojničke mjere radi obezbjeđenja od eventualnih četničkih napada.

U zgradi osnovne škole u Loparama 16. februara održano je okružno skojevsko savjetovanje za Majevicu, Semberiju i Posavinu i doneseni su zaključci kako da djeluju skojevci i omladinci u nastaloj situaciji.

Tomislav Ramljak Debeli, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Majevicu, Posavinu i Semberiju, poginuo 28. februara 1942. godine

Za razliku od partizanskih starješina, četnički glavari nisu brinuli o tome što je narod svakim danom sve odlučnije zahtijevao slogu i zajedničke napore u borbi protiv Nijemaca i ustaša. Njih

nisu brinuli ni postupci pojedinaca koji su sve češće napadali na pojedine partizane, kurire i naše simpatizere. Provokacije i ispadi su dobili takve razmjere daje bilo samo pitanje ti'le nutka kada će buknuti požar bez izgleda da će se moći ugasiti. Na to nas je upozoravalo i nekoliko slučajeva iz Lopara. Tamo je jedan od četničkih kolovođa, Aco Medunić, upao danju u partizanski dom i, zajedno sa još dvojicom četnika, započeo svađu koja samo što nije bila dovela do upotrebe oružja. On se hvatao za futrolu sa pištoljem, prijetio, vikao i samo što nije pucao na prisutne. Zahvaljujući samo prisebnosti komandira straže on je odstranjen. Nekoliko dana ranije, na partizanskoj priredbi u ovom selu, četnici su pucali i vrištali, ne dozvoljavajući da se program izvede. To je uznemirilo i Irca, paje pozvao jednog druga i naredio mu da sa još jednim borcem rastjera bukače. Tek na upozorenje ovih drugova da će ih razoružati — četnici su se udaljili.

Četnički „prvaci“ od tada se više ne zadržavaju samo na propagandi i huškanju protiv Hrvata i Muslimana. Oni prelaze na otvorene i konkretne akcije usmjerene protiv narodnooslobodilačkog pokreta u cjelini, što je i bila suština njihove aktivnosti. Vrhunac njihove drskosti bio je događaj u Zlom Selu (Podgora). Tamo su četnici napravili zasjedu sedmorici partizankih kurira iz Šekovića, razoružali ih i odveli u svoj štab u Tobutu. Među njima su bili i Veso Gavrić, student iz Bijeljine, i Ibro Kunosić iz Tuzle. Nosili su neku važnu poštu iz Šekovića o čijoj se sadržini, na žalost, nikad nije saznalo. O tome Irac izvještava Glavni štab svojim pismom od 18. februara:

»...Uskoro smo saznali da su 14. ovog mjeseca u Zlom Selu uhapšeni i razoružani 6 kurira i jedna drugarica koji su išli iz Šekovića ka nama. Jedan dan smo trebali da sve to provjerimo. Šesnaestog ovog mjeseca uputili smo pismo četničkom štabu u kome smo tražili da nam puste drugove. Od njih nismo dobili odgovor sve do danas. U svom odgovoru oni navode da naši drugovi nisu imali nikakvih znakova na šubari, a ni nikakvih legitimacija... Juče smo obaviješteni daje Lekin zamjenik, Radivoje Kerović, izjavio da će naše drugove predati hrvatskim vlastima, a *onog* »Turčina" (Ibru Kunosića; naša prim.) među njima strijeljati").

Četnici su sistematski nastojali da prekinu vezu majevičkih partizana sa ostalim odredima u istočnoj Bosni. U tu svrhu oni su već ranije pretresali naše kurire. I o tome Irac piše u navedenom pismu: „Dne 10. o. mj. bili smo vam uputili dva naša kurira sa vrlo opisnim izvještajem. Uz njega je bio i izvještaj OK za PK SKO'J-a. Na Jelici ih je presrela četnička desetina, razoružala ih i otela im sva pisma. Jednu noć bili su zatvoreni u četničkom štabu, odakle su pobjegli...”

U izvještaju kapetana Leke, što ga je uputio Draži Mihailoviću, o tom događaju stoji:

Prvom polovinom februara 1942. godine pohvatao sam kurire iz Vlasenice i sa Majevice i poštu koju su nosili, vidio sam komunističku namjeru da hoće da unište četnike.”

Takva je bila atmosfera u časovima kada se među vodećim komunistima ovog okruga vodila diskusija o tome: kakve mjere treba preduzeti da se nastavi sa borbom na Majevici, u Semberiji i u Posavini, šta učiniti da se onemogući četničko izdajstvo i spriječiti sprovođenje u život njihovih paklenih planova.

Na savjetovanju u Jablanici raspravljalo se o više pitanja partijskog i političkog rada na terenu i u jedinicama, ali najviše o tadašnjim odnosima sa četnicima i događajima koji se očekuju. S razlogom je ocijenjeno da narod još nije dovoljno pripremljen za otvoreni, oružani, sukob partizana sa četnicima, a dovesti u pitanje svoj moralni i politički prestiž — nije se nikako smjelo. Otet, pak, na silu zarobljene drugove, za koje se već nije znalo ni da li su još u životu, značilo je napasti na četnički štab u Tobutu i izazvati oružanu borbu.

Neki Vukosavčani pričali su kako su tih dana po noći vidjeli četnike da stražare na drumu, između sela Vukosavaca i Tobuta. Vjerovatno su se bojali da neka naša jedinica ne krene prema njihovom štabu da oslobodi kurire.

Tada su jedinice Odreda bile isuviše daleko jedna od druge, štiteći slobodnu teritoriju, od sve češćih i drskijih neprijateljskih napada. U takvoj situaciji Štab Odreda je obaviješten o neposrednim neprijateljskim namjerama. O tome u izvještaju 18. februara 1942. godine, upućenom Glavnom štabu NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu, piše:

„Obaviješteni smo sa potpuno pouzdane strane da će na nas napasti neprijatelj između 20. februara do 1. marta. Od same Tuzle u 2—3 pravca treba da nas napadne jedna pukovnija (preko

tri hiljade ljudi). Također će nas napasti od Bijeljine i Brčkog... Mi smo za sada odlučili da ne napuštamo našu teritoriju nego da damo otpor na gerilski način, ali ipak ćemo cijelu stvar još uzeti u pretres... Da nije četničkih provokacija, mi bismo ovih dana izvršili neke akcije daleko od naše teritorije, te bi na taj način došli do oružja, a i razvukli bi neprijatelja".

Iz navedenog izvještaja je proizlazilo da neprijatelj namjerava da nas napadne mnogo jačim snagama nego što je brojno stanje našeg Odreda. Postavljalo se niz pitanja: kako da se tome odupremo; kako spriječiti ustaške pokolje po tek oslobođenim selima; kako spasiti toliko narod koji je svoju sudbinu, još od prvih dana ustanka, vezao za sudbinu našeg Odreda? U takvoj situaciji svaki borac i svaka puška bili su dragocjeni, ponajprije na položaju za zaštitu sela. Trebalo je braniti veoma prostranu teritoriju na kojoj se nalazilo oko 35 raštrkanih sela u kojima je djelovala i naša nova narodna vlast. Da bude i teže, čete Odreda su se nalazile raspoređene na položajima u tri tadašnja sreza, prema neprijateljskim uporištima u Brčkom, Bijeljini i Tuzli. One su predstavljale dijelove cjeline, Odreda, moralno-politički jedinstvenog, borbenog i čvrstog. U takvim, dosta teškim i zaoštrenim okolnostima, Štab Odreda je do maksimuma angažovan oko preduzimanja mjera u okviru pripremanja otpora očekivanoj neprijateljskoj ofanzivi.

Delegati su se im savjetovanju u Jablanici zadržali samo jedan dan i razišli se, ali u Štabu Odreda nije prestajala rasprava o tome — šta da se radi u toj situaciji? Znalo se da među četnicima ima jedan broj poštenih ljudi koji ne žele borbu protiv partizana. Postavljalo se pitanje: da li su dovoljni razlozi za početak te borbe dotadašnji četnički postupci? Ljudima se neprestano govori da partizani prvi neće otpočeti sa bratoubilačkom borbom i da će učiniti sve da do nje ne dođe, a već je nastala situacija u kojoj se više ne smije i ne može čekati.

Polazak kurira za Birač

Prema sjećanju prvoborca Milana Rikanovića, tada kurira u Štabu majevičkog NOP odreda, njega je 17. februara pozvao komandant Odreda Ivan Marković Irac i dao mu pismo za četnički štab u Tobutu (smješten u kući Pere Despotovića Dželića). Sa Milanom je na put krenuo i Mitar Stević Zečić. Kad su stigli pred četnički štab, bila je već pala noć. Kako ih stražar nije zaustavio, u kuću su ušli na mala vrata. Na ognjištu je gorjela vatra. Istog momenta iz sobe je izašao krupan četnik sa velikom bradom i upitao ih ko su.

— Mi smo partizanski kuriri — odgovorili su.

Na to je bradonja povikao na stražara koji se javio ispred drugih ulaznih vrata, sa istočne strane:

— Šta ti čuvaš, boga ti tvoga, a banda ti ušla u štab, mogli su baciti bombu i sve nas pobiti.

To je bio kapetan Leko. On se brzo vratio u sobu, a odande, iz štaba, odmah je izašla žena četnik sa opasačem i pištoljem i pitala kurire šta hoće. Odgovorili su joj da su donijeli neku poštu. Rekla im je da pričekaju, a onda je ušla u štab, očevidno da pita šta da se radi, i brzo izašla.

— Možete ući — procijedila je.

U štabu je sjedjelo desetak četnika, među kojima su kuriri poznali: kapetana Leku, vojvodu Kerovića, komandanta četničkog bataljona Đuru Bižića, komandanta četnika u Požarnici Miloša Erkića i Milorada Gušića. Predali su pismo Lek i on gaje odmah otvorio i pročitao. Onda se digao ljutito, pa izvadio kamu iz pojasa i snažno je zabo u sto oko koga su sjedjeli četnici.

4) Porodice Despotović iz Tobuta poznatiji su kao Dželići.

— Recite vašem štabu da ćemo vas tjerati odavde do Međednika i tu vam nećemo dati da ostanete. Nama Turci ne trebaju u našoj sredini, gdje nam pale kuće, ubijaju očeve, majke i djecu.

Još dok je Leko čitao pismo, Mitar Zečić je uhvatio vojvodu Kerovića za bradu i rekao mu:

— Koliko ti je narasla brada!

— Moj Zeko, narasla je dok se borimo protiv Turaka, a ti opet vodu nosiš.

Kuriri su tražili da im se na pismo i odgovori pismeno. Leko je počeo da viče na njih, a vojvoda gaje smirivao:

— Ne diraj ih, gospodine kapetane. Milanje sinjednog dobrovoljca koji će, vjerovatno, uskoro preći kod nas.

Kerović je rekao Leky da odgovori pismeno i kuriri su to pismo odnijeli u naš štab, predali ga komandantu Ircu i ispričali mu sve šta su im rekli četnici.

Štab Majevičkog partizanskog odreda činio je sve da od zavedenih četnika srpskog naroda dokažu da partizani nisu za to da imaju više protivnika, već su da imaju više pristalica, više saveznika, kako bi lakše pobijedili neprijatelja.

Slučaj kurira

U Dželićima, u Selu Tobutu, gdje je bio smješten četnički štab 1942. godine, poslije rata ispitivani su ljudi i žene kojima je bio dobro poznat slučaj kako su naši kururi uhvaćeni i pobijeni od strane četnika. Prilikom razgovora mještani su pokazali nervozu, nestrpljenje kao da i oni snose pomalo krivicu za stradanje kurira.

U ranim jutarnjim časovima 14. februara 1942. godine kad su kuriri prešli planinu Jelicu⁵⁾ po snijegu i velikoj hladnoći, bili su umorni i gladni i Veso Gavrić je predložio da skrenu u selo Podgoru (ranije Zlo Selo) u kuću Sime Hića koga je on od ranije poznavao, da se ogrije i nešto pojedu. Ali Veso nije znao daje Simo na strani četnika i da je lični pratilac Steve Damjanovića, čet-

5) Kuriri su stigli iz Šekovića na Majevicu. Bilo ih je ukupno sedmero. Među njima je bio: Veso Gavrić, rodом iz Priboja, student prava i predratni komunist, Sakib Kunosić Ibri iz Tuzle, predratni komunist, učiteljica borac Prve proleterske brigade, čije se ime nije moglo ustanoviti, a rodом je iz Valjeva, kao i četvorica boraca — majstora iz Druge proleterske brigade koji su iz Šekovića krenuli za Slavoniju, u svoj rodni kraj da nastave borbu.

ničkog komandanta, a došao je kući da vidi porodicu i da se presvuče. Ne bi se moglo reći da je Simo tada bio neljubazan prema Vesi i njegovim drugovima. Oni su zajedno doručkovali, ogrijali se i spremali se da krenu u Vukosavce. Kako je i Simo istog dana trebalo da se vrati u Tobut i da se javi Lekin, krenuli su zajedno do dućana Sime Petkovića, a odatle će kuriri u Vukosavce u naš štab, a Simo u Dželiće u četnički štab.

Međutim, prolazeći kroz Priboj, naišli su kraj kuća Tomića gdje je bio smješten četnički štab kapetana Rade Tominčevića. Četničkom komandantu bilo je sumnjivo otkud Lekin pratilac sa partizanima, pa je nakon kraćeg razgovora naredio da se kuriri razoružaju i povedu, te odredio petoricu četnika da ih zajedno sa Simom sprovedu kod Leke u Tobut.

Kad su kuriri dotjerani u štab kod Leke, on im je oduzeo poštu i poslije saslušavanja zatvorio ih u jednu sobu Lazara Dželića koja je imala gvozdene šipke na prozorima. Postavljena je i straža ispred kuće da ne bi pobjegli.

Komandant obezbjeđenja Lekinog štaba i zatvorenika bio je narednik Boško Nikolić, koji je još prije rata bio četnik Koste Pećanca, a sada je bio Lekina desna ruka, vrlo strog i sva njegova naređenja izvršavao je bez pogovora.

Odmah je počelo šaputanje među četnicima koji su bili smješteni po kućama oko četničkog štaba, kako su zatvoreni partizani sa jednom drugaricom, a među njima se nalazi i Veso Gavrić, sin uglednog sveštenika Gavre iz Priboja, iako su Leko i Boško sve to držali u tajnosti. Te priče brzo su dospjele do partizanskog štaba u Vukosavcima. Predratni skojevac Boro Mijatović iz Vukosavaca upućen je od drugova u Tobut u Dželiće kod svoje sestre Stoje, koja je tu bila udata, da provjeri da li se Veso sa drugovima nalazi u četničkom zatvoru. Borin zet Milan potvrdio mu je da se kuriri zaista nalaze u četničkom zatvoru. Istog dana kad se Boro vratio kući, uveče je došao i Mijat Mijatović u Dželiće kod svoje kćerke Goje koja je bila udata baš u onu kuću u kojoj je bio smješten Lekin štab, da i on provjeri istinitost tih vijesti. Borin i Mijatov dolazak u Dželiće nije bio četnicima sumnjiv s obzirom da su dolazili kod svoje najbliže rodbine kao što su to radili i ranije.

Naš partizanski štab razvio je svestranu političku akciju protiv četnika da bi spasio kurire. Slao je po kuririma protestno

pismo četničkom komandantu Leki da puste naše kurire, ali je on vješto izvrđavao da odmah odgovori, već je poručivao da će on kasnije poslati odgovor. Štab Majevičkog partizanskog odreda napisao je proglas u vezi s četničkim hvatanjem naših kurira, gdje su se ljudi na protestnim zborovima potpisivali da oni osuđuju takve četničke postupke i tražili od Leke i Kerovića da se odmah puste kuriri i da ne izazivaju bratoubilačku borbu.

Naše vojno i političko rukovodstvo očekivalo je da će preduzete mjere prema četničkom štabu u ovom trenutku biti dovoljne da Leko pusti zarobljene kurire, smatrajući da se četničke vođe plaše partizana i da oni ni vojnički nisu spremni da napadnu partizane. Međutim, to je bio pogrešan zaključak koji su partizanski rukovodioci izvodili iz te činjenice. Četnički prvaci, baš iz bojazni, odlučili su se da idu na sve ili ništa. Djelovali su planski i smišljeno, radili lukavo, podmuklo i prikriveno i očekivali su uspjeh.

Trebalo je, međutim, čim je Štab Odreda doznao da su četnici pohvatali naše kurire odmah energično tražiti od njih da ih puste, a ako to ne urade, upotrijebiti silu i osloboditi ih. Ili pohvatati neke njihove četnike, strpati ih u zatvor i tražiti od njih zamjenu za kurire. Jer, na ovaj način kapetan Leko je osjetio slabost i bojaznost partizanskog rukovodstva, pa je to koristio i kasnije u napadu na partizane.

Štab našeg odreda očekivao je skori neprijateljski napad na Majevicu, pa nije htio da napada četnike i otvara novi front. Kad se neprijatelj povuče u gradove, onda će se ozbiljnije razgovarati sa četnicima. Politička situacija u narodu je zrela i on će odobriti naše preduzete akcije. Tako se to mislilo.

Jedna delegacija uglednih ljudi iz Tobuta, koju je predvodio naš aktivista Branko Kovačević, iz Tobuta išla je, kod Leke sa potpisom ljudi koji su energično zahtijevali da se puste naši kuriri. Slično toj delegaciji, išlo ih je još nekoliko iz Vukosavaca, Labucke, Priboja i drugih sela. Leko je obećavao da će pustiti Vesu Gavrića, sveštenikovog sina, a „Turke“ i „Šokce“ neće, već će ih pobiti, jer oni ubijaju Srbe i pale njihove kuće.

Pred jednom delegacijom Leko je naredio da se dovede Veso Gavrić, pa mu je rekao:

— Evo, Veso, ovi ljudi poznaju tvog oca kao popa, služio im je u crkvi, a poznaju i tebe kao dobrog i poštenog čovjeka. Tvoje je

mjesto kao Srbina u četnicima, a ne da ideš sa »Turcima" i »Šokcima", njih treba da se odrekneš.

— Ovo su moji drugovi, bolji su od mnogih Srba jer su oni došli kao borci u srpska sela, da ih brane od ustaša i Nijemaca i njih treba voljeti kao rođenu braću.

Leko se razbjesnio rekavši:

— Eto za koga vi, ljudi, dolazite da intervenišete.

— Nije mu zamjeriti što voli svoje drugove i poznanike, on je mlad čovjek. Gospodine kapetane, pravo je rekao Veso, oni su mogli otići sa ustašama da ubijaju Srbe, a eto, oni su došli da nam pomognu — rekli su prisutni Lek.

— Hoćeš li ti ostati sa nama, ili nećeš — Leko se obrati Vesi.

— Ja sa vama neću ostati, jer moje ideje i ciljevi razlikuju se od vaših. Ja sam komunista. Krenuo sam da se borim protiv okupatora i njegovih slugu za slobodu svoga naroda i drugo nikad neću biti dok sam živ.

— Ako nećeš sa nama, onda idi kuda hoćeš — rekao je Leko Vesi.

— Idu li i moji drugovi sa mnom?

— Oni neće. S njima ćemo u potok. To su „Turci" i »Šokci" koji ubijaju Srbe i njih ćemo pobiti.

— Hvala vam, gospodine kapetane, ja ću skupa sa mojim drugovima u taj vaš potok, jer se mi već odavno poznajemo, dijelimo i zlo i dobro.

Leko je pozvao Boška, svog vjernog slugu, da goni Vesu u zatvor kod njegovih drugova, a ljudima je rekao da idu kući i da više ovakvim poslom ne dolaze.

Dana 18. februara, na dan održavanja sastanka Okružnog komiteta Partije, politički komesar Majevičkog NOP odreda Fadil Jahić Španac je bio u Vakufu, kod Prve čete. Došao je da vidi šta se desilo sa dvojicom partizana koje su četnici uhvatili. O tome je referisao drugovima.

— Treba odmah obavijestiti Glavni štab o stanju kod nas — bio je jedan od prvih zaključaka Komiteta.

Iskrsla su i druga pitanja, naročito u vezi sa sprovođenjem zaključaka sa Savjetovanja u Ivančičima kod Sarajeva.

— Šta mislite, drugovi, da li bi bilo dobro i pametno da nam pošalju jednu jedinicu iz proletherske brigade? — pitao je Irac, skoro na kraju dodajući:

**Jusuf Jakupović Mrki, sekretar Okružnog komiteta KPJ za Majevicu,
Posavinu i Semberiju**

— Pojava proletera na Majevidi, po meni, dovela bi mnoge stvari *na svoje mjesto. Prijedlog je* usvojen.

Poslije sjednice Komiteta, Irac je lično napisao već citirani izvještaj Glavnom štabu za Bosnu i Hercegovinu, u kome, između ostalog, stoji:

»Iz svega ovoga možete sami zaključiti da nam je apsolutno potrebna oružana pomoć, i to što prije. Najbolje bi bilo kad bi se od vas mogao prebaciti jedan dio proleTERSKE brigade (misli na Prvu proleTERSku — prim. autora). Njezin dolazak imao bi velikog političkog odjeka u našim krajevima..."

— Koga poslati u Šekoviće? — postavilo se, kao jedno od glavnih pitanja, poslije sastanka.

— Izvještaj ne smije pasti neprijatelju u ruke — rekao je Irac. — Četnici će pokušati da spriječe svaku našu vezu sa Birčem. Oni su to, uostalom, učinili već nekoliko puta. Treba odabrati najsigurnije ljude i obezbijediti im jaku pratnju. Najbolje bi bilo da pošaljemo Jovaša) sa još kojim drugom. Do Jelice će ih otpratiti Franjo Herljević, komandir Druge čete na Površnicama, a kad pređu Jelicu, onda se i sami mogu dalje probijati.

Komandantov prijedlog je jednoglasno usvojen. Svima je bilo stalo do toga da se ovi kuriri što prije prebace na Birač, prenesu tamo poruku Majevičana i što hitnije se vrate sa mišljenjem drugova iz Glavnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i Dobrovoljačke vojske Bosne i Hercegovine.

Nakraju, Mrkije insistirao da Irac povuče jedan vod partizana radi obezbjeđenja Štaba.

— Zar da nas šitite borci, a ustaška rulja samo što nije navalila?! Bilo bi to isuviše od nas, bez obzira na sve četničke prijetnje — rekao je Irac.

Komandant se, dakle, sa ovim prijedlogom druga Mrkog nije složio, jer povlačenje voda boraca sa bilo kog dijela položaja ostavilo bi nezaštićenu grupu sela u koje bi ustaše poslije toga mogle nesmetano upadati i harati po njima, što Odred nikako nije smio dozvoliti. Čak ni ljudstva za stražu kod Štaba nije bilo, već su tu dužnost vršili kuriri i članovi Štaba, pa čak i sam komandant Odreda. Pored toga, Irac je bio ubijeden da će sa grupom drugova koji su radili sa njim odbiti eventualne napade četnika, pri čemu ni on niti iko od njegovih saradnika nije ni pomišljao da bi četnici po danu mogli napasti.

Prema sjećanju nekih preživjelih drugova, uoči samog četničkog napada bilo je govora da se uputi naređenje Drugoj četi, na položaju na Površnicama, da pošalje jedan vod radi obezbjeđenja Štaba. Da li je takvo naređenje poslato, nije se moglo ustanoviti, ali je sasvim sigurno da na Površnice nije stiglo nikakvo naređenje u vezi s tim ili bilo kakva poruka. Pored toga, upravo tih dana se očekivao napad ustaša i domobrana iz Tuzle na slobodnu teritoriju Odreda, koji bi, vjerovatno, svojim glavnim snagama nastupili baš duž komunikacije preko Površnica, prema

6) Jovo Radovanović Jovaš, narodni heroj.

oslobođenim Loparama — sjedištu okružnih komiteta KPJ i SKOJ-a za Majevicu, Komande mjesta i Opštinskog narodnooslobodilačkog odbora. Druga četa držala je, znači veoma važne i ključne položaje na Površnicama; i već su četiri njena borca bila otišla kao kuriri, a jedna desetina sa komandiranjem Franjom da otprati kurire Odreda do Jelice. Već je i tako bila oslabljena i povlačiti s položaja još jedan njen vod, još u uslovima kada je u njoj, inače, bilo svega četiri desetine, — bilo bi krajnje riskantno, jer bi to značilo da se za odbranu tih važnih položaja ostavi samo jedna desetina.

Moglo bi se pretpostaviti da su neki drugovi to zamijenili sa naređenjem koje je Štab poslao 18. februara drugu Franji da sa jednom desetinom otprati kurire do Jelice. Da je ma kakvo naređenje ili poruka stigla na Površnice od komandanta Odreda Ivana Markovića Irca, bilo u koje doba dana ili noći, bila bi svakako izvršena.

Ranije, po završetku sastanka i pošto su pročitali izvještaj, Irac i Ratko Perić su ga potpisali, a zatim poslali kurira na Površnice, sa naređenjem da Franjo odmah, sa jednom desetinom, krene pred kurire i sa njima se nađe negdje u Labuckoj. Time je sve bilo spremno za odlazak kurira iz Štaba Odreda.

Noć je brzo promicala. Sjedilo se i razgovaralo. Na straži su se smjenjivali drugovi iz Štaba. Budnost je pojačana koliko je god bilo moguće u takvoj prilici. Svakog trenutka očekivao se dolazak Jovaša i njegovih drugova sa kojima je još u toku noći morao krenuti na težak i veoma odgovoran zadatak, svakako teži nego stoje i jedan do sada obavljao.

Ubrzo je Irac obaviješten da su iz Druge čete stigli kuriri i to: Jovo Radovanović Jovaš, Tešo Tešić,⁷⁾ Boško Popović Popac i Đorđo Vasić.

Izredali su se: kratak pozdrav, pitanja i odgovori o novostima iz čete, a zatim dogovor o predstojećem zadatku. Njima četvorici je bilo jasno šta ih u ovim zimskim uslovima čeka preko Jelice, dok se budu probijali njenim bespućima i kroz stogodišnju bukovu šumu, u kojoj je stazu teško pronaći i u toku ljeta, a kamoli sada kad je snijeg sve zameo. Ali, bez obzira na sve to i moguće nove neizvjesnosti, ova grupa mladih partizana, na teškoće navikla

7) Tešo Tešić, komadir čete u Prvoj majevičkoj brigadi, poginuo na Sutjesci juna 1943. godine.

kroz borbu i prije nje, bila je spremna da krene i u najgušći neprijateljski osinjak — samo ako to zatreba. Iskusni borci nisu se plašili neprijatelja, pa ni zime i njenih mahnitih čudi, jer su mnogo puta i ranije lutali majevičkim šumama, odlazili u sela i ispod same Jelice, poznavali mnoge staze ovoga kraja. Najteže je bilo proći neopaženo između četničkih patrola i zasjeda, i to ne i zato što su ih se plašili, već zbog želje da što prije izvrše zadatak. Otudaje i Štab Odreda pravilno postupio kad je Franji Herljeviću, komandiru Druge čete, naredio da sa desetinom ne dolazi u Vukosavce, već da presretne kurire tamo gdje četnika ili nema, ili ih se samo po neki može naći.

Četvorici kurira u Štabu priključio se i peti, Krsto Simikić, borac iz prve čete.

Na rastanku stisak ruku, poljupci uobičajeni za ovakve prilike za srećan put, a možda i posljednje viđenje drugova. Na samom rastanku, komandant Irac im, kao da se nečega prisjeti, reče:

— Ne zaboravite, drugovi, da je ovo vrlo težak zadatak, od njega zavisi mnogo šta ovdje na Majevidi. Dvoumio sam se da li vas na to treba upozoriti, pa je prevagnulo da treba: situacija je, kako već sami znate, takva da mi je dužnost, i kao komuniste i kao komandanta, da vam još jednom kažem šta treba da učinite za sve nas. Vi se morate probiti u Birač pa ma šta se desilo! Mi ovdje očekujemo samo najgore, a vrijeme brzo protiče, pa i vi žurite što brže možete, ali da živi stignete i tamo i ovamo...

Poruka štabu četnika u Tobutu

Svi ovi kuriri su bili provjereni, hrabri i odvažni borci. Jovaš, naizgled tih i suviše povučen mladić, ličio je na gorskog vuka; njegovi ratni drugovi su govorili kako je kadar i kraj zmiје proći, a da ga ona ne primijeti i na najljućeg risa skočiti kad se on ne nada. Zbog toga je i određen za vođu kurira. Sada, stiskajući još jednom ruku Ircu, reče:

— Ne brini, družo komandante, sve će biti u najboljem redu!

Poslije odlaska kurira, neki u Štabu legoše da se odmore, dok su drugi čuvali stražu. Dojutra su se izredali svi, pa i komandant.

U izvještaju Štaba Odreda, pored ostalog, stajalo je da je tih dana prebjegao k nama i stigao u naš Štab četnik Cvijan Lukić. Rekao je da je četnička desetina, kojoj je i on pripadao, dobila

zadatak da pobije članove našeg Štaba. Pošto se nije složio da u tome učestvuje—pobjegao je k nama. O svemu je ispitan detaljno.

Cvijana Lukića Ličinića u četnike je poveo njegov badžo Ostoja Novaković, iako on nije bio za četnike, a i brat mu je Sando već bio u partizanima.

— Nisam mogao sebi dozvoliti da napadnem na svoje komšije, ni krive ni dužne — pričao je Cvijan. — Zato sam rekao da sam bolestan i tražio sam da idem kući na nekoliko dana, pa me evo ovdje.

Kad mu je domaćinkuće, Mitar Kovačević, rekao da ne vjeruje u to da četnici smiju napasti na Štab, već se to oni samo hvale, Cvijan se mašio za novčanik, pogledao u njega i rekao:.

— Evo, Mitre, nemam više od 10.000 kuna, pa se u to kladim s tobom da će napasti. A ako četnici napadnu na Štab, meni života više nema i zato te bratski molim da bar ovo para pošalješ mojoj djeci i ženi.

I tutnuo je Cvijan u ruke Mitru onu novčanicu.

Otišao je Cvijan svojoj kući, a pošto mu četnici nisu dali sa sobom da ponesu i oružje, to je legao u postelju sa kuhinjskim nožem ispod jastuka.

Dva dana prije nego što će četnici napasti Štab, u Vukosavce su dolazila dvojica nepoznatih i bez oružja. Govorili su da su i oni četnici, kako hoće da pređu u partizane, te da su došli da vide kako je kod nas. Vjerovatno su ova dva četnika bili iz te njihove udarne, odnosno koljačke, desetine i dolazili su da osmotre kuću i teren oko nje.

Borcima — partizanima, Štab Odreda je uputio 18. februara 1942. godine svoju naredbu br. 6 sa slijedećim sadržajem:

»Drugovi partizani,

Vi ste svjedoci niza zločina koji su izvršeni posljednjih mjeseci po naređenju četničkog štaba nad partizanima i srpskim narodom (pljačke, ubijanja, tuče itd.), razoružavaju, hapse i ubijaju partizane bili oni borci ili pozadinci.

Gospodsko-četničko vodstvo, kako u Srbiji tako i u Bosni, izdalo je NOB protiv fašizma. U Srbiji je ono mučki napalo partizane i tamo je bratoubilački rat trajao tri nedjelje. Za to vrijeme Hitler i Nedić organizovali su kaznene ekspedicije protiv oslobodilačkih krajeva i gradova u Srbiji. Dangić je, opet, kada je (14. januara o. g.) počela neprijateljska ofanziva protiv oslobođene istočne Bosne, izdao naređenje svojim trupama da ne pucaju, a

onje sa svojim saveznicima pobjegao. Ne samo ovi primjeri, nego i mnogi pismeni dokumenti pokazuju nedvosmisleni saradnju između Nijemaca i Draže Mihailovića, Dangića i ostalih izdajnika u borbi protiv partizana i proleterske brigade. Ti izdajnici rade danas isto ono što su radili i ostali petokolonaši u najsudbonosnijim časovima Jugoslavije.

Kapetan Leko, Radivoje Kerović i ostali počinili su zadnjih dana teške zločine nad partizanima, koji se ne smiju zaboraviti. Njihova jedna desetina 12. 2. 1942. razoružalaje i uhapsila naše drugove kurire Tamburaša i Jovana Stanišića, koji su nosili pisma Glavnom štabu NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu. Dva dana kasnije, 14. 2. uhapsili su Lekini ljudi u Zlom Selu sedmoricu drugova (među njima i jednu drugaricu), koji su putovali iz Sekovića *nama*. *Još se uvijek nalaze* u zatvoru četničkog štaba. Njih zločinci iz četničkog štaba hoće da predaju hrvatskim vlastima, a jednog muslimana među njima da strijeljaju.

Prema iskazu Cvijana Lukića iz Vukosavaca, koji je prešao *nama* iz četnika, Tripunova desetina iz Vukosavaca dobila je

zadatak da pobije članove Štaba i komandanta opštine druga Stevu Popovića.

U vrijeme kad su nam najneophodnije veze sa našim drugovima u istočnoj Bosni radi odbrane od neprijateljskih napada, četničko vodstvo svim sredstvima sprečava te veze. Jasno je svakom poštenom čovjeku da je to otvoreno pomaganje našeg zakletog neprijatelja. Radeći tako i organizujući ubistva članova partizanskog Štaba, Leko i Radivoje Kerović ponovo dokazuju da su razbijači naših redova i otvoreni neprijatelji ne samo srpskog naroda, *nego* i svih ostalih *naroda* Jugoslavije koji su ustali protiv Hitlerovog ropstva.

Zbog svega toga mi partizani moramo još čvršće zbiti svoje redove, pojačati disciplinu, tješnje se povezati s narodom i najodlučnije nastupiti protiv svih narodnih neprijatelja. To je jedina zaloga naše pobjede".)

Osvanuoe je 19. februar. Stari Mitar, domaćin kuće, već odavno je bio na nogama. I njega su morale teške brige: danima gleda i sluša, očekujući najgore, zajedno sa ostalim. Htio bi da, na neki način, pomogne drugovima, kao ratnik iz prvog svjetskog rata i sam da učestvuje u razmršivanju ove situacije. Upoznao je drugove iz Štaba i mnoge partizane. Sa Fadilom je postao prijatelj još od prvog susreta i razgovora, tamo negdje u septembru 1941. godine. Od tada nije prestajao da govori: „Daje nama više takvih ljudi kakav je Fadil, lako bismo se obračunali sa ustašama". Sa Ircem je, pak, bio u nekim „poslovnim" odnosima. Zajednički su potpisali onaj dokumenat po kome je Mitar ustupio Štabu dvije prostorije svoje kuće i dijelove drugih zgrada, i to na besplatno korištenje i na neograničeno vrijeme. Pored toga, volio je Irca kao čovjeka i komandanta koji je uvijek bio pun razumijevanja za ljude, za njihova radovanja i nevolje. Poštovao je njegovu hrabrost o kojoj su raspredane priče po Majevici, a poruka svake od njih je bila da ga metak ne može oboriti. Znao je Mitar koliko se četničke glavešine plaše Irca i zbog toga je ostajao nekako miran, uvjeren da se oni ne smiju usuditi da napadnu na ovu dvojicu partizana o čijem su junaštvu i poštenju podjednako pričali naši ljudi i četnici.

Toga jutra trebalo je u Štabu obaviti još jedan važan posao: poslati Keroviću i Leki rezoluciju sa potpisima seljaka i još jednom

najenergičnije zahtijevati da se puste mučki pohvatani partizanski kuriri. Postavljalo se pitanje: po kome im to poslati — po naoružanom drugu ili nekom drugom? Poslati čovjeka sa oružjem značilo je sigurno ga baciti u čeljusti ovih zvijeri i zauvijek izgubiti. Bilo je očigledno daje pametnije pronaći nekoga seljaka, ali našeg čovjeka koji nije kompromitovan, i njemu dati pismo da ga odnese u Tobut. Odluka je pala na Tripuna Mitrovića, starijeg čovjeka, ratnog invalida iz prvog svjetskog rata, a uz to poštena i vrlo sigurna simpatizera NOP-a. Pozvali su ga u Štab i rekli mu šta treba da uradi.

U prvi mah Tripun je htio da, istina sa izvjesnim uzdržavanjem, kaže kako je to za njega preveliki rizik, ali su u njemu, opet, prevladale odanost i ljubav prema svojim ljudima.

— Treba i ja nešto više da učinim. Zašto da ne prihvatim zadatak? — rekao je Tripun.

Tako je Tripun krenuo u Tobut, a drugovi su ga zamolili da se što prije vrati — sa ili bez odgovora. Interesovalo ih je živo kako će sve to četnički komandanti primiti i kako će se držati pred zahtjevom stotine seljaka da odustanu od bratoubilačke borbe.

Tripun je žurio koliko su mu fizičke mogućnosti dozvoljavale. Usput je razmišljao o tome šta će mu četnici učiniti kad dođe sa partizanskim pismom. U sebi je rezonovao. »A šta mi i mogu? Reći ću im da su me partizani natjerali da donesem poštu i u redu stvar". Ipak, njegova predviđanja da će ga četnici neprijateljski primiti potpuno su se obistinila.

Jedna desetina koja je ranije bila povučena iz Prve čete Odreda iz Vakufa, kod Štaba radi njegovog obezbjeđenja, toga jutra je, po sjećanju njenog desetara Koje Mitrovića, bila na zadatku. Naime, tih dana snijeg je počeo da se topi, pa su komandant Irac i intendant Slavko Mičić, oko 17. februara — bojeći se otapanja snijega i stvaranja velikog blata po kome se neće moći iz Korenite dovući žito koje je bilo prikupljeno za ishranu boraca i siromašnog stanovništva na Majeveci — poslali ovu desetinu, sa oko 60 saona sa volovskom vučom, da dopremi žito do Vukosavaca. Za rukovođenje ovom akcijom iz Štaba Odreda je određen Ljubo Mitrić, društveno-politički radnik. Sa ovom desetinom su se, ka Koreniti i dalje, vraćali i neki delegati iz bijeljinskog i brčanskog sreza sa partijskog i skojevskog savjetovanja.

Mirko Mijoilić⁹⁾ tvrdi daje tih dana poslana jedna desetina iz Korenite za obezbjeđenje Štaba u Vukosavcima:

..Ipak je predviđeno da jedna desetina našeg bataljona iz Korenite na čelu sa provjerenim borcem Đorđem Tiivkovićem »Špance« dođe u Vukosavce kao obezbjeđenje Štaba. Čak je i ova desetina odmah po dolasku u Vukosavce uoči dana napada na Štab bila upućena za obezbjeđenje i dopremanje hrane iz Sembe-rije".¹⁰⁾

Vrijeme je prolazilo u razmišljanjima o ovim i drugim pitanjima. A razgovori u Štabu najviše su se kretali oko Jovaša i Franje i pitanja da li će uspjeti da se probiju preko Jelice, te zašto Tripun već ne dolazi.

Podne je već davno prevalilo. Skoro će i mrak, a Tripuna nema.

— Ma, ljudi, da i njega nisu umlatili? — oglašava se Mrki.

— Može se i to desiti, jer svašta čine te zvijeri! — odgovara mu Stevo Popović. — Od njih se ničemu dobrom ne treba nadati. Primiće se i noć, a Tripuna nema. Svi se pitaju: staje sa njim?

— Poslasmo čovjeka u smrt — ote se nekomе.

— Hajde, kakvu smrt! — procijedi Irac. — Neće oni njemu ništa. Spremaju se za nešto gore i neće htjeti da to sa Tripunom odaju. Doći će on. Nego, što Fadila nema? Trebalo je već da stigne.

..Partizani, zlo vam se sprema!"

Dok se u toploj sobi vodio razgovor o tome kako će četnici primiti rezoluciju i zahtjev za puštanje partizana, te što je sa Tripunom i gdje se zadržao Fadil, neko zakuca na vrata. Ne čekajući da mu se kaže da lije slobodno ili nije, upade Tripun, sav blijed i zadihan — kao da su ga vuci gonili. Nije imao snage ni da se pozdravi sa prisutnim. Pogleda oko sebe, priđe klupi i gotovo se sruči na nju. Oko njega se svi prisutni sjatiše.

Zasuše ga pitanjima: „Šta je, Tripune? Šta ti se dogodilo? Što si takav?"

Pitanja dopiru sa svih strana, a on duboko diše, očividno prikupljajući snagu da bi ispričao šta mu se dogodilo toga „crnog dana", kako je kasnije često običavao da kaže.

9) Mirko Mijoilić, nosilac Spomenico, rodом iz Bijeljine.

10) Semberija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1942. godine, treća knjiga, strana 212.

— Ništa, živ sam, kako vidite — otpoče priču o tome staje sve bilo u Tobutu i kako su ga primili u četničkom štabu.

Htjeli su ga, veli, strijeljati, a još upozorava na opasnost:

— Četnici se skupljaju sa svih strana. Leko vam je poručio da će donijeti usmeni odgovor na zahtjeve izložene u pismu koje sam im predao. Kuriri su »uspremljeni«, rekao mi je to Kerović...

Nije mogao da kaže kad će uslijediti napad, ali je nekoliko puta ponavljao: »Zlo vam se sprema«. Ispričao im je kako je u Štabu vidio grupu četnika sa ašovima i svježom zemljom na njima. Doveo je to u vezu sa Kerovićevim riječima da su kuriri »uspremljeni«.

Nervoza je ovladala i mirnim i staloženim Ivanom. Hodao je po sobi i ponavljao:

— Ne smiju nas napasti. Kukavice su to, ali ako i napadnu — borićemo se!

Onda korača, čuti, spominje Fadila, pa opet o četnicima:

— Ja, ja, sprema se banda da nas napadne. Nema zбора, sve govori u prilog tome. Samo kada će? Šta li su ti drugovi sa Birča nosili? Kad bi se bar to moglo doznati. Ovako, postrijeljale ih kukavice i razbojnici. Imali su smjelosti da iz zasjede sačekaju nekoliko ljudi i na prevaru ih pohvataju, ali siguran sam da te smjelosti nemaju kad je u pitanju Odred. Uzalud Leko priča kako smo im najavili rat. Kukavica je to i golemi izrod. Uostalom, nemaju razloga da nas napadnu. Kako će to pravdati pred narodom?...

— Kako će pravdati pred narodom?! — prekida ga Mrki, dosta prijekorno. — Ti vječito po starom: »Ne smiju nas napasti«. Zaboravio si na ono što su u Srbiji učinili. Ne vidiš li da otvoreno izazivaju. Ukoliko se mi i dalje budemo uspavljivali tim da nas ne smiju napasti i da nemaju snage za to, desiće nam se ono najgore. Naivnost će nas skupo stajati...

Irac je bio ljut. Sam nije pomišljao da Odred napadne četnike, a još je vjerovao da se njihove vođe neće odlučiti na takav korak. Pred njima su lebdjela obavještenja o neprijateljskoj ofanzivi koja samo što nije počela. Bio je to jači argumenat za mobilnost nego opasnost od četnika. Na pameti mu je bio onaj izvještaj što ga je poslao po kuririma. Pitao se: »Šta li će drugovi reći o nama kada ga pročitaju? S pravom će pomisliti da smo paničari, eto. Ali, sad je gotovo. Šta li je sa kuririma? Da li su pregurali Jelicu?..."

Do zore je bilo još daleko. Raštrkane kuće Labucke i njenih zaselaka pokrivene su snijegom i gotovo se ne primjećuju. Samo dim lagano kulja iz nevidljivih odžaka. Ljudi stoje u kućama ne usuđujući se da izađu napolje. Tu i tamo čuo se lavež pasa koji brzo zamire. Po tome su seljaci sudili da se neko selom kreće. Ali život ih je naučio da u ovo gluvo doba i u ratnoj situaciji ne budu radoznali. Najsigurnije je sjedjeti među svojom čeljadi i ne vidjeti nikoga. Otuda je i grupi partizana bilo lako da prođu neopaženi i nađu se sa Franjom i njegovom pratnjom.

Slijeva na desno Franjo Herljević komadant 38. divizije i Radivoje Kovačević komadant Četvrtog majevičkog NOP odreda novembar 1944. godine

— Vražja je ova zima, a još koliko dugo traje. Krajje februara, a ona ne popušta. Kako li je samo na Jelici? Da li ćemo pogoditi stazu koja vodi prema Spreči? Šta ćemo ako zalutamo u ovoj šumetini? Četnici nas nikako ne smiju primijetiti, pa je bolje da ne uzimamo ni vodiča.

To su riječi dogovora i zajedničke odluke pred polazak u неизвјесност bijelih planinskih njedara.

Umorni koraci uz gole kose, pa onda spuštanje. Prtina nestaje među stoljetnim bukovim stablima. Nakon nekoliko desetina koraka kroz smrznuti cjelac nastaje sve veća neizvjesnost. Pokušaji jednoga, pa dvojice, onda svih da pronađu pravu stazu — ostaju bez uspjeha. Vrijeme je prolazilo u lutanju i iscrpljivanju snage. Svi pokušaji da se iziđe na pravi put utapali su se u neizvjesnost surove divljine. Bez poznavaoa puta dalje se nije moglo.

— Treba ići do Jovana Todorovića Stanišića) dolje, u Labucku, i zatražiti da pođe sa nama. On je naš siguran čovjek — reče komandir Franjo.

Dok su se dvojica partizana vraćala u selo da dovedu Jovana, Franjo i ostali se skloniše u jednu kuću u blizini planine Jelice da se malo odmore i prikupe snage za najteži dio puta koji im je predstojao. Tu su proveli cijeli dan.

Jovan je bio spreman da krene sa kuririma bez obzira na sve teškoće. Poznavao je svaki kutak ove planine i mnogo puta je prošao njenim bespućima. Često je išao u Sekoviće i vraćao se bespućem ove planine. I ovaj ratni zadatak primio je sa puno razumijevanja kao i mnoge do tada. Kad je polazio od kuće, nije se čak ni pozdravio sa familijom. Ženi i djeci je rekao da ide da otprati neke drugove i brzo će se vratiti.

Sa prvim mrakom 19. februara grupa partizana je zakoračila jednom od staza ovom planinom. Jovan je sigurno vodio svoje drugove. Tako su noću, između 19. i 20. februara, prešli Jelicu. Najteže i najnesigurnije time je prošlo. Franjo se sa petoricom drugova 20. februara izjutra vratio natrag. Iz Labucke je četvoricu partizana uputio u četu, a on, sa Brankom Radićem Tamburašem, krenuo prema Zajednicama, u Štab Odreda.

Kuriri su uspjeli da se probiju u Šekoviće. Tamo su potražili druga Maju ¹²⁾

11) Jovan Stanišić, poginuo kao komandir čete u Drugom majevičkom NOP odred, januara 1943. godine.

12) Cvijetin Mijatović, u to vrijeme komesar Birčanskog NOP Odreda i predali mu izvještaj. Na pitanje da li su spremni da se odmah vrate natrag, sa odgovorom, ili da to učine nakon dan—dva odmora — odgovorili su da im ovo drugo, ipak, ne bi bilo naodmet. Zbog toga su rado primili Majinu napomenu da će ih on kroz nekoliko dana pozvati, a da se za to vrijeme oni dobro odmore.

Dogovori četnika sa nedićevcima, domobranima i Nijemcima

Noć samo što nije osvojila ovaj kraj obavijen neizvjesnošću. Tama se svila u zabiti dubokih dolina i ovladala šumarcima pod bijelim pokrivačem. Ljudi su se zavukli u sobe; sjede kraj založenih peći i tmurno osluškuju nemir planine u kojoj su se rodili, a koja im, eto, postade nesigurna i dariva ih zbivanjima koja im svakodnevno kidišu na vrat. Djeca su se zavukla u dronjave ponjave što su iza ustaša preostale. Njima više nije do nestašluka; svakodnevno slušaju priče o smrti i bijedi koja se natmurila kao nemilosrdna oluja. Ni ona više nisu sigurna u sutrašnje jutro i nastoje da se što prije sklone ispred mrkih pogleda očeva i nijemog kukanja majki.

Fadil se u Štab vratio iz Vakufa, ali neobavljena posla. Ništa nije saznao o sudbini uhvaćenih drugova. U četničkom štabu su se pravili nevješti, pomalo i posprdno govoreći:

— Ma, hajde čovječe, kakvo zarobljavanje vaših ljudi!? Šta mi imamo protiv njih? Biće da vas je neko pogrešno obavijestio o tome.

Komesar Fadil je usput govorio o za ovaj narod velikoj nesreći koja je posljedica dolaska četničkih oficira iz Srbije, posebno za one ljude koji ih slijepo slijede. Bio je ljut na sebe zbog one vjere koju je poklonio njihovim obećanjima datim u prvim danima borbe, kad su se sastajali i dogovarali o zajedničkim akcijama protiv ustaša i njihovih gospodara. Čudio se tolikoj prevrtljivosti ljudi koji su se, evo, okrenuli protiv sopstvenog naroda, a ovamo, s druge strane, neprestano govore seljacima o tome da Nijemci neće na Majevicu dok su četnici na njoj i dok se oni „staraju“ o srpskom narodu.

„Odakle im ta sigurnost da Nijemci neće na Majevicu?“ — pitao se Fadil. Vjerovao je da tu nisu čista posla. Naslućivao je ono što se i obistinilo, mada tada nije znao da su Nijemci četnicima obećali čitavih 17 bosanskih srezova i njihovo pripajanje Srbiji — ako istrijebe partizane. Daleko je bio i od saznanja da su Leko i Kerović, preko majora Dangića, obećali Nijemcima da će oni sami raščistiti situaciju na Majevici i da im oni ne treba da šalju svoje jedinice i u ovaj kraj, iako su tada njihove divizije širom istočne Bosne upinjale sve snage da bi uništile partizane i obezbijedile ovaj dio zemlje od partizanskih dještava. Nije ni slutio da su se

četnici sastajali sa Nedićevim oficirima kod Janje i da vojvodin brat Pero Kerović odlazi Nedićevim slugama u Srbiju da pregovara, pribavlja oružje i donosi direktive. Nije ni sanjao da su četnici još u decembru otpočeli primati oružje preko Ade Kurjačice na Drini. Otkud bi znao da se Ljubo Petrović, jedan od četničkih glavešina, prurušio u popa, otišao u Beograd i tamo, u ime Leke i Kerovića, samostalno pregovarao sa Nijemcima. Znao je, da su ova dvojica teški izrodi, ali ne i to daje Leko povjerljiva ličnost Dangića koji je već sarađivao sa Nijemcima. Znao je za prevrtljivi karakter seoskog dilkoša Radivoja Kerovića, ali ne i to daje taj „vojvoda“ pregovarao sa predstavnicima zapovjedništva Treće divizije, da je „u pogledu prisege izjavio da bi hrvatskom domobranstvu (ustašama — naša primj.) položio prisegu“, te da bi „u pogledu zaposlenja bio spreman da sve četnike koji nisu seljaci zaposli slanjem u hrvatsko domobranstvo“).

Bez obzira što se Štab Majevičkog NOP odreda maksimalno angažovao na veoma važnim pitanjima, prije svega vojne i političke mobilizacije masa u ostvarivanju politike NOP-a, gdje su spadali i pregovori i razgovori sa četnicima radi zajedničke borbe protiv okupatora i ustaša, pogotovu uoči najavljene velike ofanzive, za jačanje veza povjerenja i saradnje sa muslimanskim i hrvatskim stanovništvom itd., ipak je, gledano sa vojničkog stanovišta, njegova budnost bila nedovoljna kao i realnost u procjeni snaga i namjera četnika kao neprijatelja. Možda Štab i kod jedne racionalnije procjene ne bi povukao neku jedinicu za svoje obezbjeđenje, ali bi se, vjerovatno sam premjestio bliže nekoj jedinici, ili bi bar komandanta i komesara tamo poslao, gdje bi, u svakom slučaju, bili bezbjedniji.

Fadil je nekoliko puta spomenuo delegate koji su se upravo vraćali sa tek održanog partijskog savjetovanja — u Posavinu, u Semberiju, ka Tuzli. Mučile su ga brige o tome da im se nije šta desilo. Razmišljao je o svakom čovjeku na tim putevima neizvjesnosti.

Tih dana Štab Odreda bio je do maksimuma angažovan, opterećen i zamoren od raznih sastanaka i konferencija koje su održavane u vezi sa nastalom situacijom. Sve je to zbog velike psihičke i fizičke napetosti iscrpljivalo i premaralo ljude, pa nisu bili u stanju da u pojedinim momentima dobro i pravilno rasuđuju.

13) Iz Izvještaja Treće pješadijske divizije — 2. don. Zbora 1942. god.

Noć je već uveliko bila obavila u sivkastobijelu tamu vrhove Majevice kad je Slavko Mičić, sa Albinom Herljevićem i Sejфом Karamehmedovićem, krenuo u zasjedu prema Zajednicama. Prije toga su u Štab stigla neka obavještenja iz kojih se moglo nazrijeti da četnici još nisu bili ubili Vesu Gavrića¹⁴⁾ i njegove drugove i da će ih u toku noći prebaciti u Jablanicu, a odatle predati ustaškim vlastima. Stoga su ova trojica krenula da učine bar ono posljednje što se u ovim trenucima moglo — da pokušaju spasiti svoje drugove sigurne smrti. U Štabu Odreda, naime, nisu htjeli da vjeruju četničkim izjavama da su kuriri već „uspremljeni“, iako je Tripun tvrdio daje vidio četnike kako su se vraćali sa lopatama i ašovima na kojima je bilo svježe zemlje.

Drugovi Slavko, Sejfo i Albin svratili su u kuću Drage Gajića i dugo sa njim razgovarali o četnicima koji su ovuda prolazili. Interesovalo ih je da li je tačno ono što je Tripun govorio — da se četnici sa svih strana skupljaju u Tobutu. Na žalost, nikakva osobita obavještenja nisu mogli dobiti od Drage, iako je njegova kuća bila na mjestu kuda su četnici morali prolaziti — bilo da su htjeli u Jablanicu ili iz nje u Tobut.

Te noći snijeg je resko škripao pod nogama stražara Albina Herljevića. Njemu kao da nije bilo hladno, a i lice mu je bilo ozareno vedrinom. Nije ni čudo; sutra će za njega biti veliki dan, dan ispunjen radošću. Nikad ranije nije imao vremena da misli o ličnim zadovoljstvima, o sebi. Bio je komunista, sav predan Partiji i njenoj borbi. Slavicu Marković poznavano je od ranije, iz ilegalnog rada u Tuzli. Među njima se razvila ljubav. Dogovorno su sutrašnji dan, petak 20. februar, odredili da od Štaba zatraže odobrenje za sklapanje braka.

Izjutra su ova trojica drugova krenuli u Štab — ozebli, umorni, neispavani i ljuti što četnici nisu naišli sa pohvatanim kuririma. U međuvremenu su Španac i Stevo Popović razgovarali u šljiviku iznad Mitrove kuće, ponajviše o situaciji na Majevici. Čuvali su stražu i nastojali da što više misli izmijenjaju za vrijeme svoje smjene. Ni ostali nisu spavali, iako su pokušavali da se, koliko—toliko, odmore, a opomenuti da sutrašnji dan, a možda i ova noć, ništa dobro ne obećavaju. Pritiskale su ih stotine briga o razbacanim jedinicama i ljudima, vijesti o četničkim provokacija-

14) Veso Gavrić proglašenje narodnim herojem Jugoslavije.

ma, prijetnjama i ubijanjima, podaci o koncentraciji ustaških i četničkih snaga...

Tiho je. Zvijezde trepere, a iza oblaka se, pokatkad, pomoli mjesec. U štapskoj sobi do dugo u noć žmirka petrolejka. U furuni pucketa vatra. Vrijeme sporo prolazi. Mraz, naročito iza pola noći, nemilosrdno steže.

Veso Gavrić, poginuo 21. februara 1942. Proglašen narodnim herojem Jugoslavije.

Irac se pravi da spava. Svi su znali daje budan, ali niko nije htio da ga dira. Ostavili su ga njegovim mislima. Ko zna čega se u ovim trenucima, možda,... prisjećao: dana kada je svoju mladost vezao za napredni radnički pokret; možda štrajka u Husinu, ili demonstracija i tuča sa žandarmima, zatvora, gutanja soli i drugih mučenja, robije; zadatka Partije da ide na Majevicu. On se toj odluci Oblasnog komiteta KPJ radovao; zavolio je ove ljude još pri prvom susretu dok još nije pucalo. Sa njima je već više od pet

mjeseci dijelio nevolje rata. Oni su činili sve što su mogli da njemu i saborcima olakšaju život u šumi... »Pa kome bi i moglo pasti napamet da ih ostavi same, bez zaštite, neprijatelju na milost i nemilost? Bila bi to neoprostiva greška" — zaključivao je misleći na Majevičane. Onda su mu navirale misli o četnicima: »Kakvi licemjeri?! Kleli su se u sve što im je najdraže da neće dirati žene, djecu i mirne ljude, a u Koraju su poklali sve što su dospjeli da uhvate". Za to je kapetan Stevo Damjanović imao i objašnjenje:

— Staja mogu kad su ljudi željni osvete!

Tako je govorio prevrtljivi lisac i samozvani Leko u trenutku kad su njegovi razbojnici satirali sve živo na šta su naišli. »Zar nam to nije bila dovoljna opomena? Što smo još htjeli od njih?" — pitao se omiljeni partizanski komandant.

Irac je naslućivao da je Damjanović neprijatelj pokreta. On nije znao da je radio za Nijemce, da je ovdje stigao sa znanjem njihovog obavještajnog punkta i da mu je već bila namijenjena i uloga da, za račun svojih gospodara, sđm likvidira partizanski pokret na Majevidi. Nije znao ni to daje pakleni plan o tome već napravljen i da će biti realizovan kroz nekoliko sati.

»Šta ćemo sada?" — pitao se. I odgovarao sam sebi: »Razbićemo tu bandu!"

U četničkom Štabu u Tobutu

— A, razbićemo bandu partizansku! — odjekivalo je zadimljenom sobom tobutskog gazde, u kući gdje je bio smješten Štab majevičkih četnika.

Četničke »vojskovođe" već duže vremena pripremaju taj svoj pakleni plan.

— Kažem ja tebi, vojvodo, da ćemo mi vladati na Majevidi — govorio je Leko pijanom Keroviću. — Vidio si šta Nijemci traže od nas. Šta nas košta koja desetina komunističkih glava i njihovih jataka? Mi ćemo Švabama komuniste, a oni nama pare, oružje, i municiju, i vlast. Ako zatreba, obećali su mi i vojničku pomoć, ali nam ona ne treba. Sami ćemo mi to svršiti, a onda — kod njih na razgovore, sa adutima. Kako će tek tada biti kad im javimo da komunisti više nema i da mogu biti mirni što se tiče naših krajeva? A onda, jednoga dana, vidjećemo što i kako će biti: pobijede li Nijemci — mi smo uz njih što smo im dokazali u

najtežim danima; pobijede li Englezi — reći ćemo im da smo se borili za to da sačuvamo srpski narod, i opet će sve biti kako mi hoćemo. Samo, sada je najvažnije da ostvarimo što čvršće jedinstvo naših redova, jer vidiš da i među ovim našim ima svakakvih, pa mnogima nije vjerovati...

Prekinuo je, tek toliko da provjeri utisak koji je ostavio na »vojvodu«, pa nastavi:

— A, šta veliš za ovaj moj plan? Nije li to pravo vojničko remek-djelo? Sprovedemo li ga onako kako smo riješili — komunisti će nestati isto onako kako ih je i u Srbiji nestalo. Samo moramo raditi planski, smišljeno, potajno i lukavo, i uspjeh nam je zagarantovan.

— Jeste, brate Leko, mnogo dobar plan. Nema šta da ti se prigovori. Ali moraš priznati da sam i ja tu nešto privrijedio. Znaš, ono, kad ti dođe, pa te naši ljudi nekako sa nepovjerenjem primiše. Bogami, da ne bješe mene — ko zna kako bi prošao. Ovako, zajedničkim snagama sve ćemo stvoriti. Pobjeda je naša — zaključuje vojvoda.

— Pobjeda je naša! — prolamalo se u sobi.

— Pobjeda je naša! — čuo se odjek.

Kerović se unosio u lice kapetanu Damjanoviću kao da želi da mu još jednom stavi do znanja kako on predstavlja snagu bez koje se ništa ne može učiniti.

— Vidjećete vi, braćo, kako će se naš plan ostvariti! — vikao je Leko prisutnima. — Kad vam ja kažem, naš »gvozdeni« bataljon, sastavljen od probranih i našoj stvari odanih četnika, u sadejstvu sa udarnom desetinom, prosto će ih samljjeti. Zevzeci, i ne slute šta im spremamo. Pišu i šalju neke rezolucije, kao da one nešto vrijede. Ali, treba pamtiti, gospodo, imena onih seljaka koji su se potpisali na tim njihovim papirima. Treba se toga sjetiti u pogodnom momentu! Samo, braćo, o tome nikome ni riječi. Naročito se čuvajte toga da se neko ne oda, čak i našima, za čiji račun mi ovo radimo, a mudri Švaba će ćutati...

— Vođu udarne desetine, Matića, lično sam izabrao, gospodine kapetane. U njega se može imati puno povjerenje. Toliko puta je on već dokazao svoju odanost. Odmah poslije likvidacije komunisti trebalo bi poslati prijedlog za njegovo unapređenje — upade Lek i riječ Aco Medunić, komandant novostvorenog »gvozdenog« bataljona.

Obećajte im sve! — reče Leko. — Pare, činove, najbolja odijela! Sve što zažele! Sa onim izrodima, Jahićem i Markovićem, nije lako. „Turčin“ je i u Španiji ratovao, iz Francuske pobjegao prije svih, a ni sam Gestapo mu nije mogao na rep stati. A „Šokčina“? Mnoge godine je proveo na robiji, klinge su mu pod nokte zabijali, tukao se sa žandarmima. Naši ljudi ih se plaše. Zbog toga je potrebno Matića i njegove sokolove štoviše hrabriti. Samo da se neki ne pokoleba! Ako, slučajno, ma šta primijetite, odmah im treba staviti do znanja da ćemo svakog izdajicu nemilosrdno kazniti. Ne libite se ni od toga da im se otvoreno kaže da ćemo im sjeme zatrti ako ijednu ma kome zucnu.

Pijana gomila četničkih rukovodilaca, sa vojvodom i komandantom, unaprijed je slavila pobjedu. Bili su sigurni u uspjeh. Znali su da pri partizanskom Štabu nema obezbjeđenja: uvjerali su se u to više puta.

— Partizanske snage su razvučene i nalaze se na položajima. Dok se skupe, trebaće im dan dobrog hoda. Prije dva sata dobili smo obavještenje da se oko Štaba partizanskog Odreda ne nalazi ni jedna jedinica, daje Štab, osim nekoliko kurira, praktično bez obezbjeđenja i bez ikakve stvarne odbrane — primjećuje Medunić.

— Dok im stigne pomoć, Meduniću, mi ćemo već posvršavati glavni gosao — uvjerava kapetan Leko prisutne.

— Živjela pobjeda! Živjelo srpstvo! Smrt „Turcima“ i „Šokcima“ — razliježu se parole pijanih usnulim selom.

U drugoj kući, nedaleko, sedmorica partizana slušaju orgijanje četničkih glavešina. Iz parola koje su i do njih dopirale naslućivali su da se nešto sprema. Veso se sjećao Srbije i prve neprijateljske ofanzive. Pomislio je na mlađeg brata Branu, studenta medicine, koji je pao u prvim okršajima s neprijateljem u Srbiji. Nije htio da razmišlja o teškom trenutku tog rastanka. Bilo mu je teže sada, pri pomisli šta čeka njegove drugove koji su jedva prevalili dvadesetu. Mislio je o odredu u koji je trebalo stići. Toliko je čeznuo za mnogim drugovima koji već mjesecima biju bitke sa daleko jačim protivnikom.

Zatočeni u sobi osjećali su kako im se životni put gasi u ovoj noći. Ništa više nije moglo da ga produži. Ostala je samo nada da će biti osvećeni, a veliki ideali za koje se Partija borila ostvareni.

Iz pisma komandanta četnika na Majevidi kapetana Steve Damjanovića Leke, od 12. jula 1942. godine, koje je poslao Draži

Mihailoviću, u kome, pored ostalog, piše „o borbi sa komunistima“ i pripremi za napad na partizanski štab stoji:

„Prve polovine mjeseca februara 1942. godine pohvatao sam partizanske kurire, koji su nosili poštu u glavni štab u Vlasenicu iz Majevice i zatvorio sam ih. Takođe sam pohvatao kurire koji su nosili poštu i instrukcije iz glavnog štaba u Majevidi. Iz uhvaćene pošte vidio sam jasno njihovu namjeru i plan. Spramali su napad na četnike na Majevidi. Majevidski partizani tražili su bar jedan dio »proleterske brigade koja je na ovdašnjem terenu mnogo popularna i tako bi mogli uništiti četnike na Majevidi“.

Pozvao sam komandante bataljona, a prethodno sam izradio plan za napad, tako da prosto komunisti budu razoružani skoro bez borbe. Napad je trebao da se izvede 15/11 na »Sretenije“, našu četničku slavu. Bižića nisam pozvao na tu konferenciju **prvo** što je bio odvojen, a drugo naslućivao sam, da nas može samo izdati, budući da je uvijek samo sabotirao rad, a da je imao uza se ortodoksalnog komunistu Teju Dukića. Medunić je navaljivao da se pozove i Bižić i ja sam ga i pozvao, pošto sam se bojao izdaje i od Medunića, budući da su »dobri prijatelji“.

Bižić nije htio pristati, govoreći da njegovi ljudi nijesu pripremljeni za »bratoubilačku“ borbu. Čim je otišao iz mog štaba, uputio se pravo u partizanski Štab sa Tejom Dukićem i odao naš plan. Naravno, ja sam imao čovjeka u partizanskom Štabu, koji je, u stvari četnik, a određen da špijunira partizanski Štab i odmah je izvijestio o slučaju izdaje od strane Bižića. Borba je odložena za docnije, a komandante bataljona izvijestio sam da budu u strogoj pripravnosti da ne bi bili iznenađeni napadom od partizana.

Prvi plan je bio da se jednovremeno na svim mjestima napadnu partizani, zašto sam i trupu spremio, da smo bili nadmoćniji prema svakoj njihovoj jedinici. Sem toga, napasti ih na našu slavu, kada se ne nadaju, svakako da bi uspjeh bio sjajan i u rekordnom roku bili bi razoružani. Prvi plan je propao, a drugi se sastojao, da se napadne štab i obližnje jedinice jednovremeno sabataljoni-ma Majevidskim, kojim je komandovao rezervni poručnik Antić Ljubomir (učitelj) iz Tuzle i Jablaničkim, kojim je komandovao moj brat Jovo Damjanović, rezervni inž. narednik — đak. Napad je izvršen 20/11 rano i uspjeh je bio potpun, tako daje u samom štabu poubijano preko 40 izabranih komunističkih ličnosti, koji su imali dan ranije konferenciju u Štabu i nisu se bili razišli.

Jednovremeno napadnute su komunističke čete u Vukosavcima, gdje im je bio glavni štab, u Loparama, u Vakufu i na Površnicama prema Gornjoj Tuzli. Nešto je razoružano, jedan dio poubijan, a ostatak je pobjegao u ravan, prema Savi u sastav svojih triju bataljona koji su bili smješteni u osnovnim školama sela Ražljeva, Korenite i Dragaljevca".)

Noć koljača ..gvozdenog bataljona"

U četničkom osinjaku u Tobutu dovršene su i posljednje pripreme. Oko 120 odabranih četnika ..gvozdenog" bataljona, sve koljača i ološa, u prvim jutarnjim časovima 20. februara 1942. krenulo je na partizanski Štab.) Rečeno im je kako je sve tako udešeno da borbe tako reći neće ni biti. Otuda su bili samouvjereni...

Radivoje Kerović mnogo puta je slušao obrazloženja kapetana Damjanovića o tome zbog čega je potrebno što prije razbiti partizane. Vojvodska titula mu je laskala više nego sva druga obećanja, pa je riješio da se prihvati rukovođenja ovom operacijom. Samo su ga mučile misli: daj i može biti dovoljno siguran u ljude koje je poveo na partizanski Štab: neće li se u posljednjem trenutku među njima naći oni koji će ustuknuti, ili, pak, partizanima odati četničke namjere.

Znali su četnici da se u sjedištu Štaba nalazi manji broj ljudi i da su bez obezbjeđenja. Isto tako, znali su daje najbliža partizanska jedinica toliko daleko da blagovremeno ne može stići upomoć. Uprkos tome, a znajući da će se sukobiti sa iskusnim revolucionarima i prekaljenim borcima kakvi su komandant Ivan Marković Irac i politički komesar Fadil Jahić Španac, napravili su plan napada koji je veoma detaljno razrađen. Uz to, preduzeli su sve potrebne mjere kako nikakva eventualnost ne bi mogla dovesti u pitanje uspješno izvođenje tog plana. U tom smislu izvršili su i raspored svojih snaga.

15) AVII, reg. br. 12/2 K. 210.

16) Poslije rata na licu mjesta sam vršio rekonstrukciju događaja iz okvira napada čelnika na štab Majevičkog NOP odreda, izvedenog 20. februara 1942. godine. Razgovarao sam sa oko 60 ljudi, žena i omladinaca koji su imali mogućnosti da vide i čuju kako su četnici vršili pripreme, došli i posjeli položaje i kako se razvijala borba, od kojih su mi dali i pismene izjave. Među sagovornicima bila su i četiri četnika koji su učestvovali u ovom napadu, a poslije rata osuđena na vremensku kaznu.

Kolona od 120 naoružanih ljudi, pod crnim šubarama sa mitvačkim glavama i dugačkim kičankama, odjeveni u najbolja šajkačka odijela oteta od majevičkih seljaka, žurila je prema Zajednici. Četnici su istjerali iz kuće bosog Dragu Gajića da im kaže ko je bio noćas u njegovoj kući. Priznao im je da je to bila partizanska patrola koje je prije jedan sat otišla u Štab. Maršnuli su ga da ide u kuću i priprijetili mu da ne izlazi nikuda. Od prvih kuća Spasojevića komandiri grupa su imali zadatak da svaki krene u svom pravcu. Partizanski Štab je morao biti u obruču prije nego što udarna desetina upadne u Mitrovu kuću. Sve je išlo po predviđenom planu.

Prva se odvojila lijeva kolona. Desetak četnika, sa teškim mitraljezom, krenulo je iznad Spasojevića kuća drumom kraj groblja. Lagano su se razilazili zauzimajući položaj od groblja do Paulja. Zadatak im je bio jasan; zatvoriti i kontrolisati sve puteve koji vode prema Loparama. Četnicima je rečeno da će partizani, vjerovatno, pokušati da se probiju u ovom pravcu, a sa druge strane treba očekivati njihovu pomoć — ako, slučajno, krenu prema Vukosavcima. Zbog toga je i određeno toliko četnika i postavljeno na veoma pogodne položaje. Sa kose, po kojoj su se ovi četnici rasporedili, pružao se odličan pogled na cijele Vukosavce. Naročito se dobro vidjela kuća u kojoj je bio Štab Odreda. Zbog toga su ovdje postavili teški mitraljez, jer se iz njega moglo veoma dobro tući po štapskoj kući i oko nje.

Sve je bilo spremno. Očekivalo se da i drugi zauzmu svoje položaje.

Druga grupa, oko trideset četnika, ostala je na drumu više zaseoka, na oko četiri stotine metara od mjesta napada. Njen zadatak je bio da odmah, čim udarna grupa počne sa napadom, krene istočno od Mitrove kuće i onemogućiti eventualno izvlačenje članova Štaba u tom pravcu.

Treća grupa, sastavljena od petnaestak četnika, sa puškomitraljezom, ostala je na drumu kod kuće Boje Kovačevića, radi zaposijedanja kose iznad Mitrove kuće, koja je bila svega osamdeset do sto metara udaljena od nje.

U blizini kuće Boje Kovačevića, koja se nalazila na samom drumu koji Vukosavce dijeli od Tobuta, našlo se četničko rukovodstvo s Kerovićem i Medunićem na čelu. Sa njima je bila jedna grupa četnika u rezervi, a i radi njihova obezbjeđenja.

Kapetan Leko nije učestvovao u napadu na partizanski Štab u Vukosavcima, iako je bio idejni tvorac plana za taj napad. Doduše, on je nešto kasnije poslao jedan izvještaj Draži Mihailoviću, u kome, pored ostalog, navodi daje bio nešto bolestan, paje sa svojom pratnjom otišao u Zlo Selo (današnja Podgora), pošto je lično sve unaprijed sredio što se tiče napada. Treba reći da je Podgora od Vukosavaca udaljena desetak kilometara. Leko je bio prepredeni lisac i nije bez velikog razloga napustio svoj štab u Tobutu i udaljio se tako daleko od njega. Možda nije htio da ga vidi narod da, sa četnicima, napada na partizanski Štab. Možda se bojao za svoju glavu.

Zato je i poslao vojvodu Kerovića, pa ako ne uspije, on će reći narodu da on nije učestvovao u napadu na Štab, a ako se uspije, svakako biće njegova zasluga.

Oko 35 četnika iz četvrte kolone krenuli su drumom i na raskrsnici puteva skrenuli prema Pajkanovićima. Udarne desetine Mihajla Matica odvojila se od ove grupe i krenula preko baščice Ostoje Kovačevića. Sve oči bile su uprte u nju. Izabrani koljači nisu prezali ni od čega. Oprezni kao divljač, trebalo je da lukavim držanjem što neprimjetnije prodru u Štab, uhvate živa komandanta i političkog komesara, a po mogućnosti i ostale. Za njima, na kraćem odstojanju, išla je grupa četnika spremna da im pruži neposrednu pomoć. Ostali, pod komandom Ostoje Novakovića, kretali su se prema potoku, da bi na samoj ivici šume zaposjeli put. S pravom su očekivali da će prvi pravac probijanja partizana sigurno biti usmjeren baš ovamo.

U Štabu još uvijek niko nije znao šta se dešava u njihovoj neposrednoj blizini.

Krvava zora u partizanskom Štabu

Osvanuo je petak, 20. februar 1942. Jutro — kao i mnoga druga u ovim zimskim danima. Oblaci se spustili skoro do iznad krovova zasniježenih majevičkih kuća, kao da žele uviti u svoj sivobijeli veo i posljednje ostatke života ovoga kraja. Svuda se osjeća neka čudna tišina koja, poslije nemirne noći, ništa dobro ne obećava. Dim kulja iz odžaka i nestaje u jutarnjoj izmaglici.

U kući Mitra Kovačevića, kao i uvijek, živo. Prošla je još jedna teška noć i svi se nekako lagodnije osjećaju. U domaćinovoj sobi leži Slavko Mičić, intendant Odreda, dobro prehladen. Zbog njega

je i dr Mujbegović navratio da mu pruži ljekarsku pomoć. Mitrova kćerka Mitra zamijesila je proju, pa stoji kraj šporeta, nožem prevrćući kukuruzne pituše koje se peku na plotni i dodaje ih drugovima u sobi. Tu se zatekla i drugarica Mevla. Ona je dobila jednu pitušu i podijelila ju je sa jednim drugom. Jedući izašla je iz kuće i krenula prema našoj bolnici koja se nalazila u kući Jovana Pajkanovića. Te pituše su bile prava poslastica, jer drugog doručka nema. Zapravo, u interesu štednje, Irac je naredio da se doručak izdaje samo bolesnicima i ranjenima, te drugovima na položaju. Kako je intendant Slavko bio dužan da se poštara u izvršenju tog naređenja, to su ga optuživali zbog škrtosti i dobacivali mu što se sa očiglednim apetitom prihvatio projinih kolača. U sobi je i Košta Popov, profesor iz Tuzle. U ruci su mu olovka i papir. Okreće se da bi našao gdje bi sjeo. Poslije „hvatanja“ jutarnjih vijesti, htio bi da se malo zagrije dok se štapska soba ne uredi. Smiju mu se jer je slobodno mjesto našao — za furunom.

Za stolom članovi Okružnog komiteta KPJ za Majevicu, Stevo Popović i Svetolik Gospić Brko, vode završne razgovore sa drugovima. Tu su Irac i Španac, sekretar Sreskog komiteta KPJ za Brčko Pero Ćuskić i sekretar Okružnog komiteta KPJ Jusuf Jakupović Mrki, te Slobodan Jovanović. Ostali drugovi su na raznim poslovima. Stevo se sprema na put u Lopare da bi posvršavao neke poslove u Komandi mjesta, a Svetolik kreće u Korenitu. On je poodavno otišao iz Semberije i ne krije radost što će se uskoro sresti sa ljudima svoga kraja.

Prošla su savjetovanja, i partijsko i skojevsko, održanje sastanak Okružnog komiteta, usvojene važne odluke i sada treba svojski prionuti na posao. Neprijatelj je sve drskiji i prema njemu se mora nastupati sa istom mjerom. Pero Ćuskić i Slobodan Jovanović ostaju u Štabu, da bi posvršavali još neke poslove prije odlaska u brčanski srez, gdje ih čekaju obimni i važni zadaci.

Brko se oprašta od Irca, Španca i ostalih drugova. Svi mu žele da srećno stigne u Korenitu, a uz to pozdravljaju tamošnje drugove: Mirka Filipovića, Stevu Perića, Nikolu Spasojevića i ostale drugove i poznanike.

Uvijek su rastanci drugova i prijatelja bili dirljivi. Ovaj sada ličio je, nekako, na one u kojima se ljudi posljednji put gledaju, zauvijek rastaju. Doduše, nikom ni na um ne pada takva pomisao, ali, ipak, kao da nešto nagovještava baš takav rastanak.

Skojevac Milorad Kovačević izašao je iz svoje kuće da posvršava neke poslove. Počeo je da hvata volove u saone da bi dovukao drva i tog trenutka ugledao je četnike u koloni.

Četnici su se kretali prema njegovoj kući. Odmah mu se pred očima smrklo. Potrčao je prema Štabu, uletio u sobu i rekao Ircu šta je vidio. Dok se Milorad vraćao kući iz Štaba, nasred njive sreo je kolonu četnika koji su išli prema zgradi Štaba. U međuvremenu, uletjela je i Mevla, supruga našeg druga Mrkog. Skoro bez daha, isprekidano, je govorila:

— Joj, drugovi, evo četnika!

— Kakvi četnici! — viknuo je Irac Ijutito. — Kakva si ti partizanka, kad se bojiš četnika?

— Druže komandante, evo ih tu, iznad kuće, idu na nas...

— Kakva vas je to panika uhvatila, pajeđno pajeđno, ulijećete u kuću i vićete „četnici, te četnici“ — opet će Irac.

Ipak, nije mogao da ostane ravnodušan prema tim obavještenjima; pozvao je Albina Herljevića, Isidora Šatnera Ćiska i Sejfu Karamehmedovića. Naredio im je da se sprema i odmah krenu da vide o čemu se to radi.

Kad su drugovi u Štabu bili obaviješteni da idu četnici, trebalo je odmah da izađu napolje i zaposjednu pogodan položaj ili se povuku prema nekoj od četa na Majeveci, dok još nisu bili opkoljeni. Ali, komandant Irac, na žalost tome obavještenju nije pridavao važnost i prema tome nije ništa ni preduzimao. Prosto je potcijenio četničku namjeru.

Domaćin kuće, kad je čuo šta Milorad i Mevla kažu o četnicima, izašao je napolje, na drvljak sjeverozapadno od kuće. Otuda je vidio kako od Ostojine kuće idu četnici žureći prema Štabu. Zatim je krenuo u pravcu Savića. Oni su mu vikali da stane, ali je on produžio ne okrećući se, kao da nije ništa ni čuo. Nešto kasnije, iz spavaće sobe su, iz radoznalosti da vide četnike, izašli Mitrovi sinovi: Zdravko, Risto i Miloš. (Zdravko je, pozadi udžere, kad je kasnije počela borba, bio lakše ranjen u lijevu nogu).

— Staje ovim ljudima, kakva se to čuda dešavaju jutros? — pita Irac Fadila, misleći na Milorada i Mevlu, koji su ih usplahireno, obavijestili o nailasku četnika.

Niko mu nije odgovarao.

U međuvremenu jedna četnička desetina je stigla u blizinu kuće. Išli su lagano, dosta mirno i ležerno, bez ikakvog spoljnog znaka po kome bi se moglo otkriti što namjeravaju. Puške su nosili o ramenu i izgledali su miroljubivo. Jer, dosad su četnici u Štab dolazili, pa niko tome nije pridavao osobitu važnost.

— Spremi se, Ivane — dobaci Fadil komandantu, uzimajući svoj „mauser“ i puneći ga novim okvirom metaka.

— Pogledaj, Ratko, šta hoće ta banda jutros ovako rano! — naredi Irac svom zamjeniku Ratku Periću.)

Ratković je već bio napolju, s puškom spreman za dejstvo. Četnici su prilazili ne pokazujući znake ni najmanje uznemirenosti, niti neprijateljskog držanja.

— Kuda? Sta hoćete? Stanite! — vikne Ratko.

17) Ratko Perić, narodni heroj Jugoslavije.

Umjesto odgovora, neki od Četnika uperiše puške u njega i povikaše:

— Predaj se!

Uspio je samo toliko da se baci iza gomile snijega.

Dok su dvojica išla prema Ratku, ostali četnici su već bili u kući. Četvorica su skrenuli u sobu gdje je stanovao Mitar sa svojom čeljadi. Tu su zatekli intendanta odreda Slavka Mičića kako leži na ćebetu kraj prozora, nešto bolestan, i doktora Mujbegovića, koji ga je upravo pregledao. Uznemireni ukućani i zatečeni drugovi nisu imali vremena ni riječi da izmijene. Drugi četnici su bili u kuhinji.

Dr Mustafa Mujbegović, poginuo 20. februara 1942.

— Ko si ti? — upita doktora Mujbegovića jedan od četnika. — Daj isprave.

Ne gledajući hrpicu papira, a među kojima su bile i neke fotografije, četnik ih baci u lice doktoru. Iz tih dokumenata ispala je fotografija na kojoj je bila njegova žena Zagorka sa kćerkom Verom[^]

— Šta je? Šta hoćete?! — pitao je doktor.

Tog momenta se pojavi Pero Ćuskić sa dva pištolja u rukama. U tom trenutku odjeknu zaglušujući pucanj i Mujbegović se sruši obliven krvlju. To je prvo nedjelo četnika. Odjeknu još nekoliko pucnjeva s obje strane. Dvojica četnika, što su upala u sobu, padoše preko mrtvog doktora ubijeni Perinom rukom. Pokošen mecima sa leđa pade i Pero preko mrtvog četnika. Profesor Košta Popov, bez puške, istrča sa svog mjesta i poletje prema spoljnim vratima. Dočekaše ga meci spolja i on pade preko stepenica. Iz ruku mu se rasturiše listovi štampanih vijesti, poprskani krvlju.

Kad se čula pucnjava u Štabu, četnici koji su prolazili kraj kuće Ostoje Kovačevića, razvili su se u strijelce, a nekoliko njih iz kolone sklonili su se u podrum Ostoje Kovačevića, zajedno sa njegovom porodicom.

Albin, Sejfo i Ćisko nisu uspjeli ni stotinjak metara da se udalje istočno od Štaba, prema Tobutu, a vidjeli su kako slijeva ide kolona četnika prema Štabu. I oni su se vratili nazad, ka Mitrovoj kući. Kad su došli pozadi udžere, pred samim Štabom, vidjeli su grupu četnika koja je ulazila u Štab, a zatim se ubrzo unutra čula i pucnjava. I oni su otvorili vatru. Albin je svoju radničku knjižicu sakrio u snijeg, pod krivu jabuku, pozadi udžere (tu je pronađena kad se snijeg otopio). Ćisko se sklonio pod udžeru, a Albin i Sejfo su krenuli od udžere nizbrdo, kraj ograde, u pravcu juga. Kad su izašli na prtinu, pedesetak metara ispod Štaba, krenuli su njome ulijevo, kroz zaseoke prema Zajednicama. Ratko Perić je krenuo za njima i produžio pravo kraj ograde prema Potočiću. Ova dvojica su stigli kraj zaseoka Boje Kovačevića i tu su ih iza ograde, iznenada dočekali četnici koji su od Tobuta nastupali prema Štabu. Otvorili su na njih vatru. Onda su krenuli desno sa prtine i tu je Sejfo Karamehmedović ubrzo pogođen. Ostao je da leži. Albin Herljević prebacio se preko ograde u Ričunov zaselak, puzeći po dubokom snijegu prema potoku. Dvojica četnika naslonila su puške na ogradu i gađala ga. Pao je

pogođen na jedno pedesetak metara od ograde držeći čvrsto pušku u desnoj ruci.

Tako tog jutra nije uspio da i zvanično zatraži odobrenje za ženidbu sa Slavicom, Irčevom sestrom.

— Staje? Šta hoćete?! — pitali su Irac i Španac četnike prije nego što su ispaljeni prvi meci.

— Predajte se! — povikaše četnici. U isti mah rafali pokosiše četnike koji su bili u srednjoj sobi (kuhinji). Desetina izabranih koljača ležala je pokošena rafalima neočekivano. Smrt ih je stigla prije no što su na nju mogli i pomisliti. Vidjevši u kakvoj je situaciji, Mihajlo Matić, desetar i glavna uzdanica četničkog rukovodstva, sajošjednim četnikom, u silnom strahu za život, poput

Scijl'o Karamehmedović, poginuo 20. februara 1942.

pobješnjelih zvijeri, izvalio je šipke na prozoru. Iskočili su napolje prije nego što ih je dostiglo ijedno tane. Tri-četiri metra, koliko ih je dijelilo od zemlje, nije za njih predstavljalo neku prepreku, ne bar u poređenju sa onim što se dogodilo njihovoj sabraći. Na mjestu u snijegu gdje su iskočili ostala je jedna četnička kama. Nisu smjeli izaći iz sobe kroz kuhinju, jer bi ih dočekala Irčeva i Špančeva vatra. Neki četnici pokušali su da se primaknu kući radi pružanja pomoći udarnoj desetini. Jedni su se, opet, sklonili za kace sa žitom. Slavko ih je za to vrijeme, kroz prozor, gađao iz svog karabina. JČao odličan strijelac, nijednog metka nije opalio uzalud. Mrki, Španac i Irac, takođe, su dještovali. Među četnicima nastala je pometnja i bježanje.

U tom momentu je Darinka, supruga Mihajla Bogdanovića, seljaka iz Vukosavaca izašla niže svoje kuće na kosi, okrenula se prema Štabu, stavila ruke oko usta da bi joj se glas što dalje čuo i, koliko je mogla jače, počela da viče:

— Nasramotu, nasramotu, brat na brata...

Neko od četnika otvori vatru na nju i ona pobježe u kuću.

Grupa četnika koja je prolazila kraj kuće Ostoje Kovačevića, kad je čula pucnjavu kod Štaba, sklonila se u njegov podrum zajedno sa njegovim ukućanima.

Posljednji juriš Irca i Španca

Trenutak zatišja u buri koja prijeti uništenjem — traje kao vječnost. Mevla i Mitrova žena Desanka skidaju redenike municije sa mrtvih četnika i dodaju ih preživjelim drugovima u štap-skoj sobi i na tavanu. Dim i prašina izmiješali su se sa usirenom krvlju i smrtnim povicima jednog četnika koji je dozivao svoje da mu pomognu.

Ubitačno dještvo partizanske vatre, siguran i žestok otpor i jeziva tišina koja je za trenutak zavladała partizanskim zborištem, natjerali su četnike da se malo povuku. Čak i mitraljeska vatra za trenje umuknula.

Municije je ponestalo, a čekati se više nije smjelo. Čak i nekoliko izgubljenih sekundi moglo je predstavljati fatalnu grešku.

Ma kolika daje bila hrabrost branilaca, ma koliko daje bila njihova riješenost da se bore, sve im je bilo uzalud. Pomoć im nije

mogla stići ni sa koje strane, a nije bilo ni vremena za to. Očigledno je bilo da se četnici neće povući i pored gubitaka koje su pretrpjeli samo za nekoliko trenutaka, brojno su bili nadmoćniji i u povoljnijem položaju. Fadil, Ivan, Slavko, Mevla, Slobodan i Mrki imali su još samo toliko vremena da izmijenjaju nekoliko misli.

Mrki baci letimičan pogled na drugove i zaustavi se na Ircu.

— Šta misliš, Ivane?

Ovaj ga je pogledao, malo začuđen njegovim pitanjem. Vidjevši da se tu ne radi ni o kakvom strahu, ni postavljenom pitanju od straha, Irac mu odgovori.

— Tući ćemo se, Mrki, eto šta mislim.

To reče, ali vidjevši da Mrki još ne skida s njega pogled, dodade:

— Ginućemo do posljednjeg.

Onda se Mrki okrenu prema neprijatelju koji se srediivao.

— Do posljednjeg, veliš?.E, nećemo do posljednjeg! Ti i Španac ćete se probiti, a mi ćemo vas štititi dok se ne izvučete.

— Ko će se probiti? Nema probijanja! Tući ćemo se zajedno sve dok nas je ovdje, baš do posljednjeg.

Irac je bio odlučan. Zaprepastilo ga je to što mu je Mrki rekao. Bio je spreman da se sučeli i sa najgorim.

Mrki je bio neumoljiv. Njegove riječi nisu više bile riječi partijskog rukovodioca koji ubjeđuje, već čovjeka riješena da svoju odluku sprovede i mimo opiranja komandanta Odreda.

— Odmah odlazite! Mi ćemo vas štititi — naredi Mrki neopozivo.

Irac ga još jednom pogleda, a onda se okrenu Fadilu:

— Šta misliš?

— Mrki ima pravo. Probijaćemo se uz njihovu pomoć. Treba misliti na Odred. Odluka partijskog rukovodioca se mora sprovedi i pored toga što se ni meni ne ide.

Posljednje riječi kao da se izgubiše u onoj dubokoj želji da se neprijatelju osveti. Irac se obazre oko sebe, pogleda još jednom u drugove za koje je bio siguran da ih čeka neminovna smrt. Bez i onog uobičajenog „zdravo" pri rastanku sa najbližim drugovima, naglo se okrenu i Španac i oni krenuše.

Španac baci bombu kroz otvorena vrata, a onda obojica, kao po komandi, iskočiše napolje, koristeći se dimom od eksplozije bombe. Prosto bljesnuše njihove dvije prilike i nestadoše za prvim

ćoškom kuće. Ircu u tom, na prtini niže kuće, spade šubara i ispade četkica za zube koju je uvijek nosio u gornjem džepiću bluze. Četvorica preostalih partizana, zajedno sa Mrkim, iskoristiše posljednju sekundu predaha i popeše se na tavan. Odatle im se pružala daleko veća preglednost i mogućnost odbrane. Polupani crijep i rupe, nastale od stotina čeličnih zrna, predstavljali su pogodne puškarnice za borbu protiv neprijatelja koji se nije micao iz svojih zaklona. Napolju su ležali četnici pogodoeni pri pokušaju da spriječe izvlačenje Irca i Španca. Četničke grupice, koje su se povukle do na samu kosu i u nedoumici šta se sve dogodilo u štabu, zagraktaše kao gladni lešinari:

Košta Popov, poginuo 20. februara 1942.

— Pobjegoše Irac i Španac!

i — Držite ih! — naređuju im komandiri.

Vatra je postajala sve žešća. Četnički mitraljez sa Paulja i puškomitraljez iznad same kuće tukli su nemilosrdno po krovu kuće iz koje otpor nije prestajao. Braniocima je municije ponestajalo, pa su nastojali da ne potroše ni jedan metak uzalud. Mevla i Desanka su prevrnule i posljednjeg četnika izvlačeći im iz redenika i džepova svaki metak.

Kad su vidjeli daje Irac, zajedno sa Špancem, istrčao iz kuće, prva grupa četnika je pokušavala da ih u tome onemogući vatrom, ali su pali prije nego što su uspjeli ijedan metak da ispale.

Španac se u trku okreće i kosi one koji su se drznuli da pođu za njim. Bili su iz grupe četnika zadužene da pruža neposrednu pomoć udarnoj desetini. Zaprepašćeni neočeluvanom vatrom iz kuće, gdje nisu računali na otpor, već samo na munjevitom iznenađenju, skovano sa najperfidnijim lukavstvom da se u Štab uđe miroljubivo — ovi su se, već nakon prve vatre, povukli i zauzeli položaje dalje od kuće. Na to ih je primorala i vatra koja je na njih upućivana od partizana koji su se iznutra branili. Čim su vidjeli da su dvojica partizana izletjela iz kuće, neki su se osmjelili i poletjeli za njima, ali su odmah i prikovani za zemlju. Desno, odmah niže kuće, jedan četnik je ležao teško ranjen. Jaukao je i tražio pomoć, a dvojica četnika, koji su bili sa njim, pobjegli su. Lijevo, u Bojinom zaseoku, poginuo je jedan četnik, a dnrgi je iza ograde ranjen i tražili su od Zdravka Kovačevića da ga previje. Zahvaljujući toj pometnji, Irac i Španac su uspjeli da se udalje od kuće više od 150 metara. Stigli su već nadomak šume odakle su se bez većih teškoća mogli probijati prema Loparama i Vakufu. U tim trenucima otpor iz kuće još nije prestajao i pored pomanjkanja municije. Bilo je još samo nekoliko metara i gusta šuma bi ih zaklonila od pogleda neprijatelja.

Ali, nastala glasno komešanje iza grabovih stabala, a zatim i pometnja među onim koji su, mučki, iščekivali plijen: ko će od njih stati pred ovu dvojicu; hoće li ih izdati puške, sa čime, u tom slučaju, dolazi i sigurna smrt. Razmišljanja se utapaju u plotunu. Desno, iza dviju debelih krušaka, stoje dvojica četnika. Jedan je teško ranjen od Irčeve i Špančeve vatre. Jauče i traži pomoć, ali mu niko od četnika ne prilazi. Drugi pobježe iza kruške. Irac skrenu lijevo od pitine. Iza dva sijena, desetak metara ispred šume, dočekuje ih vatra. Fadil, za momenat, produžava prtinom nizbrdo. Odjednom osjeti da se vatra iz Irčeve puške više ne čuje.

Munjevito se obazire. Vidi: ispruženo tijelo grči se u snijegu. Još samo koji *metar* i iza graba zagrmješe puške. Španac se baci u snijeg i gađa one ispred sebe. Jedan iz zasjede zapomaže i traži pomoć. Samrtni strah pritisnuo ostale. Dok je ležao u snijegu, Spanac aktivira bombu i baca je na neprijatelja u šumi. Od jake eksplozije odjekuju šuma i potok. Stvorila se gusta dimna zavjesa, pomiješana sa snijegom, zemljom i granjem od drveća. Španac skače da bi iskoristio dim. Uspijeva da ispali još jedan metak, a onda i on pada na samoj ivici šume pogođen neprijateljskim kuršumima.

Četnik Ostoja Novaković i njegovi kolači su gledali u pravcu gdje su ležala tijela komandanta i političkog komesara Majevićkog odreda. Začudo, nije više bilo nikakvih znakova po kojima bi se moglo reći da su u životu, ali se niko ne osuđuje da im pride. Ostoja pokušava da onamo pošalje neke četnike, ali se oni ne miču iza svojih zaklona. Tu je i dječak Risto koji se zatekao bježeći od pucnjave. Četnici ga tjeraju da donese pušku sa mrtvog partizana, ali ih on ne sluša. Prijete mu da će ga ubiti. Ni to ne pomaže.

Irac je ležao na lijevoj strani i držao se rukom za usadnik puške, a zatvarač napola otvoren sa praznom čahurom. U magazinu puške nije bilo više metaka. Iz pluća mu je polako izbijao mlaz krvi i otapao pod njim snijeg.

Bilo je očigledno da ovdje živih partizana više nema. Sa mjesta se nisu mogla pomoći mrtva tijela dvojice rukovodilaca koji su umukli zajedno sa posljednjim ispaljenim mecima. Tada četnici se osmjeliše. Neki od njih skočiše prema mrtvim tijelima. U rukama su im sijevale kame. Ni mrtva tijela komandanta i komesara nisu bila pošteđena.

U spavaćoj sobi kuće domaćina od živih se zatekla jedino njegova kćerka Mitra, sklonjena za šporetom. Sada je, preplašena i držeći u ruci nož kojim je malo prije prevrtala pituše na šporetu, izašla napolje i poslala prema kući strica Ostoje Kovačevića. Ispod udžere je izašao Isidor Šatner Ćisko i pošao za njom. Više kuće, na brijegu, naišli su na četnika koji je, bez riječi, opalio metak iz puške u Ćiska. Ovaj je pao u snijeg i ostao u ropcu mlatarajući nogama.

Dok su napolju praštale puške i mitraljez dještovao po kući, opkoljeni drugovi odlučili su da kuću odmah napuste, koristeći trenutak četničkog usredsređenja pažnje i vatre na Španca i Irca, te da pokušaju probijanje u bilo kom pravcu. Mrki, Slavko, Slobodan i Mevlja iskočili su napolje i uputili se prtinom u pravcu Tobuta. Pedesetak metara dalje pridružio im se i Anton Macan. Što su brže mogli pokušali su da izbiju ka kući Boje Kovačevića. Ali, tamo su, takođe bili četnici. Saznavši to, Mrki zapita:

— Kuda sada?

— Eh, kuda sada? Svuda je isto — kao za sebe izusti Slavko.

Neprijatelj je bio svuda. Opkoljeni ljudi su se i pogledima pitali: »Kuda sada?"

— Mrki, zakopaćemo te u snijeg — predloži mu Slavko. — Mi ćemo se nekako probiti.

Spomen-obilježje Ila mjestu pogibije Fadila Jahića Španca

Misao o spasavanju sekretara Okružnog komiteta KPJ, jednog od prvih ljudi koji su na Majevidici uperili svoje oružje u fašističku gamad, nije napuštala Slavka ni u trenutku očevidnog kraja. Mrki se s tim saglasio. Za tili čas je tako zakopan u duboki snijeg da se ništa nije primjećivalo. Mevla je bila u seljačkim rubinama koje je ranije obukla. Na nju ovdje niko i ne obraća pažnju jer izgleda kao seljanka. Odvaja se i kreće prema kući Ostoje Kovačevića. Na putu nailazi na četnike. Oni je pitaju:

— Ima li ko u Štabu?

— Odakle ja znam? — odvrća im ona uzbuđeno.

Četnici je na putu propuštaju. Sklonila se tako u kuću Ostoje Kovačevića. Naišli su odmah četnici i pitali ukućane ima li nekog od partizana u kući. Odgovorili su da nema.

— Kada se vratimo, prevrnućemo vam kuću i ako nekog nađemo, sve ćemo vas pobiti i popaliti.

Uplašeni ukućani Mevlu skloniše u kokošinjac.

Slavko, Macan i Slobodan Jovanović pokušavaju da se probiju. Municije u puškama nema. Nema ni inače. Nema ni bombi. Nekoliko desetina metara i pred njima je grupa sa bradama crnošubaraša. Padaju im u rake.

— Sa vama ćemo razgovarati u Tobutu — kaže im jedan.

Odvođe ih s puškama na gotovst.

Grobna tišina. Više se ne čuje ni jedan pucanj. Kao da je sve u trenutku zamrlo.

— Evo još jednog! — zagraktaše kao gladni lešinari.

Iz podruma izvlače puškara, (zarobljenog Nijemca)), koji je unezvijerno posmatrao šta se to zbiva pred kućom. Napravio je nekoliko koraka, pa i on pade. Bio je pogođen u glavu.

Na samom pragu ulaznih vrata kuće Mitra Kovačevića ležao je mrtav četnik. Njegova razmrskana glava bila je u kuhinji, a noge su mu visile napolju. Pred kućom, u blizini mjesta gdje je eksplodirala Špančeva bomba, u snijegu je ležao još jedan mrtav četnik. Treći je ležao sa sjeverne strane kuće, između kaca sa žitom.

Sada u kući su četnici. Neki zbacio tijelo Koste Popova sa praga. Krvavi papiri iz njegove ruke, sa tekstom posljednjih vijesti koje je tog jutra uspio da »uhvati" sa *radio-aparata*, razletješe se dvorištem.

- 18) Čete Majevičkog partizanskog odreda, pored ostalog, zarobile su i njemačku puškarsku radionicu sa majstorom puškarom.

Ta puškarska radionica bila je smještena u podrumu kuće Miče Pakjanovića u Vukosavcima, u blizini Štaba Odreda. Jedan sat prije četničkog napada na Štab Nijemac puškar je donio mitraljez, „švarcloze" da ga Španac isproba. Tako se puškar—Austrijanac zatekao u Štabu i kad je borba počela, sklonio se u podrum kuće Štaba. Kad se borba završila, puškar je sa mašućom maramicom u ruci kao znakom predaje izašao iz podruma pred kuću i bez riječi je bio pogođen od četničkog metka. Nije odmah izdahnuo, mučio se.

- ' Domaćin kuće Mitar molio je četnike da ga dotuku da se ne muči. Jedan četnik viknuo je na Mitra i opsovao: »Jebo ti on mater, što ga braniš".

Težak miris smrti miješao se sa usirenom krvju, obijenim malterom kuće i razbijenim staklom.

Partizansku arhivu guta plamen. Gomile četnika pristižu sa izbezumljenim Vukosavčanima. Ljudi drhte kraj svojih saona, koje su prisilno četnici dotjerali da bi natovarili plijen. Inače, oni su se najprije pobrinuli da mobiliju oko 50 saona sa volovskom zapregom iz Tobuta. Sva ta komora čekala je na drumu. U blizini kuće bilo je više kaca punih partizanskog kukuruza i pšenice. Na tavanu kuće bilo je dosta suvog svinjskog i govedeg mesa pripremljenog za borce. U štali niže kuće bili su štapski konji i nekoliko krava koje su mužene za potrebe bolnice. Žito i meso četnici su tovarili, a o krave otimali se kome će koja krava pripasti. Suvo meso sujeli i trpali u svoje torbice. Usput, pljačkali su i domaćinove stvari, a da im niko ništa nije smio reći.

Ubrzo, čuje se vojvodino naređenje da se svi izginuli četnici voze tobotskoj crkvi i tamo sahrane, kao i izginuli Srbi—partizani, Pero Ćuskić i Košta Popov. To radi, kako je rekao, iz nacionalnih obzira prema izginulima.

Četnici su toga dana u štapskoj sobi sa ostalim stvarima zaplijenili i teški mitraljez marke »švarcloze", Njega su zaplijenile čete Odreda 11. februara 1942, prilikom napada na domobransko uporište u Aganovom hanu na Miladijama. Ali pošto je bio neispravan, donesen je u puškarsku radionicu u Vukosavce radi opravke. I baš 20. februara izjutra puškar je donio opravljen mitraljez u Štab i komesar Španac, kao iskusni nišandžija, isprobao ga je ispalivši pet—šest metaka, jer više nije bilo municije. Prvom prilikom taj mitraljez trebalo je poslati Brčansko-bijeljinskom bataljonu u Koijenitu. Puškar—Austrijanac, eto, nije uspio da se vrati u svoju radionicu, već su i njega četnici ubili pred Štabom, a mitraljez preoteli.

Neke četničke vođe naređuju da se izginuli partizanski rukovodioci, pošto su »neprijatelji srpskog naroda i izdajnici otadžbine", ostave tamo gdje su i poginuli. Njihova tijela ne smiju biti sahranjena.

— Treba da ih jedu psi, za opomenu svima koji su pošli njihovim putem — veli jedan.

Četnicij sa vojvodom, psuju i prijete domaćinu što je držao »Turke" i »Šokce" u svojoj kući. Kerović se žuri na drugu stranu da se obračuna sa četama partizana na položajima koji su udaljeni od Vukosavaca.

Anton Macan Talijan, poginuo 21. februara 1942. godine

Kada je Cvijan Lukić Ličinić čuo pucnjavu kod Štaba Majevičkog NOP odreda, bilo mu je jasno da su ga četnici mučki napali. Rekao je supruzi i djeci da izađu napolje i oslušnu gdje to puca. Tog momenta, u njihovom odsustvu, on se zaklao kuhinjskim nožem koji je držao pod jastukom, jer je znao šta ga čeka od četnika za osvetu. Nastala je kuknjava žene i djece i opšta žalost u porodici za izgubljenim ocem i suprugom.

I stvarno, čim su četnici likvidirali Štab i borba se završila, četnik Ostoja Novaković otrčao je do kuće svoga badže Cvijana Lukića da ga uhvati i živa oguli. To je Ostoja sam govorio, dodajući

još i razlog — zato što ga je izdao. I stvarno, utrčao je Ostoja u Cvijanovu kuću kao bijesan pas, mrtvog ga udario nekoliko puta nogom i rekao porodici da ga ne smiju sahraniti, već da ga bace u potok „da ga kerovi jedu“.

Nekoliko dana posije napada četnika na Štab, Mitar Kovačević je, po svom sinu Risti, poslao Cvijanovoj porodici 20.000 kuna. Akad su se četnici povukli od ovog mjesta zločina, domaćica Desanka je izašla iz kuće i, puna straha, krenula prema kući svoga brata Jovana Pajkanovića. Kad je stigla pred kuću, vidjela je četnike kako pljačkaju neke stvari iz partizanskog magazina — udžere Jovana Pajkanovića. Čula je da neko trči za njom i duboko diše. Okrenula se i prepoznala Jusufa Jakupovića Mrkog. Bio je sav sniježan drhteći od hladnoće. Pitao ju je gdje se može skloniti. Sklonila ga je u bratovljevom podrumu u jednu kacu, a kasnije je prebačen na tavan kuće i zatrpan u klipove kukuruza.

U svom izvještaju Draži Leko se hvalio kako je pobio oko četrdeset vodećih komunističkih ličnosti, koji su dan ranije imali konferenciju u Štabu i nijesu se bili razišli. Naravno, Leko ne obavještava Dražu o četničkim gubicima koji su bili mnogo veći nego kod partizana. Samo u kući Štaba i oko kuće poginulo je i ranjeno, prema kazivanju očevidaca, sedamnaest četnika.

U momentu četničkog napada na partizanski štab zateklo se četrnaestpartizana. Od toga broja, u Štabu i oko Štaba poginulo je osam,") a trojica su zarobljena i strijeljana u Tobutu. Preživjeli su tu tragediju: Jusuf Jakupović Mrki koji je kasnije umro, njegova supruga Mevla i zamjenik komandanta Odreda Ratko Perić.

U podnevnim časovima 20. februara četnici su dotjerali u zatvor u Dželiće Slavka Mičića, intendanta Majevičkog odreda,

- 19) U Štabu i nedaleko od Štaba poginuli su drugovi: Ivan Markovć Irac, komandant Majevičkog NOP odreda, narodni heroj, Fadil Jahić Španac, komesar Majevičkog NOP odreda, narodni heroj, Pero Ćuskić, sekretar Sreskog komiteta KPJ za Brčko, član Okružnog komiteta KPJ za Majevicu, Semberiju i Posavinu i član štaba NOP odreda, narodni heroj, Albin Herljević, član Okružnog komiteta KPJ za Majevicu, Semberiju i Posavinu, narodni heroj, doktor **Mustafa** Mujbegović (jekar iz Tuzle profesor Košta Popov, radio u Štabu, Sejfo Karamehmedović, gimnazijalac iz Lukavca, radio u štabu i Satncr Isidor Ćisko, student iz Tuzle.

Slobodana Jovanovića,), sekretara partijskog povjereništva za Posavinu, i Antona Macana koji je radio u Štabu, a zarobili su ih u Vukosavcima. Zatvoreni su u istu prostoriju u kojoj su bili kuriri sa Vesom Gavrićem. Veso i Slobodan poznavali su se još iz Bijeljine. Kuriri su od ove trojice saznali za tragediju koja se odigrala toga dana u Štabu majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima.

Slavko Mičić, član Štaba Prvog Majevičkog NOP odreda poginuo 20. februara 1942. Proglašen narodnim herojem Jugoslavije

- 20 U Posavinu je, krajem 1911. godine, Okružni komitet **KPJ** za Majevicu, Semberiju i Posavinu uputio Slobodana Jovanovića radi razvijanja političke aktivnosti u posavskim selima. Još kao đak bijeljinske gimnazije bio je izuzetno talentovan. Spadao je u najizgrađenije dake koji su se sa uspjehom odupirali svim reakcionarnim krugovima. Po završetku gimnazije otišao je na studije u Zagreb. Bio je veoma aktivan u studentskom kulturno-umjetničkom društvu „Brazda” koje je okupljalo marksistički orijentisane studente iz BiH

Četnici su saopštili zarobljenicima da će Srbi biti strijeljani, a „Turci“ i „Šokci“ poklani. Na saslušanju su Slavku i Slobodanu ponudili kao Srbima da se pridruže njima i da će u tom slučaju biti oslobođeni. Ovo je bila više puta ponavljana ponuda od strane četnika koju su Slavko i Slobodan energično odbijali, kao što je ranije i Veso učinio.

Dugo u noć čuo se razgovor među zatvorenicima iako nisu imali svjetla.

Sutradan, po likvidaciji Štaba u Vukosavcima, došla su dvojica četnika iz Jablaničkog bataljona, Tripun Stević i Rade Mijatović, kod Leke da traže da razgovaraju sa Slavkom Mičićem što im je on i dozvolio. Oni su pokušali da privole Slavka da pođe s njima u četnike, ali je on to kategorički odbio govoreći da on, dok je živ, neće biti četnik. Ono za čim je pošao, ostaće do groba. Nikada i niko neće doživjeti da on nosi umjesto petokrake kokardu.

U tom stravičnom događaju i besprimjernim zločinom u neravnopravnoj borbi herojski je izginuo skoro cijeli Štab Odreda i Okružni komitet KPJ za Majevicu, vojno-političko rukovodstvo ustanka u ovom kraju.

Uznemirenost na Površnicama

U sobi, sjedištu Druge čete na Površnicama, vatra neprestano, i dan i noć, gori. Zima je vrlo jaka i stražari jedva uspijevaju da izdrže po jedan sat napolju čuvajući stražu.

Noću se još češće smjenjuju, naročito u posljednje vrijeme. Snijeg je pritisnuo svom žestinom i ne dozvoljava da se makne ma gdje van prtine. Patrole su utabale staze i samo se njima kreću. Pomalo nam je i drago što je vrijeme ovakvo, jer i neprijatelj ne može nikuda, a i krivo nam je zbog toga što se već uparložismo na ovom mjestu. Da nije neprestanih priča o tome da će nas četnici napasti, prosto bismo zaboravili da se nalazimo u najžešćem ratnom vrtlogu, gdje glava svakog trenutka može odletjeti, a da čovjek i ne stigne da shvati kakva mu opasnost prijeti.

Položaje prema Gornjoj Tuzli, 6 kilometara udarene od mjesta, već duže vremena drži naša Druga četa u kojoj sam zamjenik komandira Franje Herljevića. Lijevo su četnici. I oni pokušavaju da se, bar prividno, pokažu pred narodom kao čuvari sela. Izmišljaju sukobe sa ustašama, hvališu se raznim „uspjesima“ i ne daju mira ljudima. Vuku se kraj šumarnice, u kojoj je smještena

četa, i nema dana da ne navrate bar po nekoliko puta. Očigledno da im je dosadilo ovakvo četovanje, jer u njemu nema ništa primamljivo za njihove apetite. Kad god dođu u četu, otpočinju sa zadjevicama, prepirkama i dobacivanjima. Tada nastaju žučne diskusije koje, skoro redovno, prerastaju u svađe.

— Dokle ćemo trpjeti i gledati ove žderonje? — pitali su se borci. — Ne dopadaju nam se te njihove priče o švapskoj sili. Nisu tu čista posla. Još manje nam se sviđaju one prijetnje da se ni u Međedniku nećemo zaustaviti ako nas oni jednoga dana potjeraju.

Čak je u desetinama bilo drugova koji su sve oštrije zahtijevali da se preduzmu potrebne mjere i osujete četničke namjere. Neki su otvoreno tražili da se krene u napad na četnike, bez obzira na to što narod neprestano insistira na slozi i saradnji.

— To su naši neprijatelji kao i ustaše, naročito Leko i Kerović — govorili su ti drugovi. — Ako mi njih ne udesimo, oni će nas.

Drugovi u Štabu su znali za takvo raspoloženje boraca, ali su neprestano ponavljali da mi ne smijemo početi bratoubilačku borbu, jer to ide u korist neprijatelju i u tom slučaju narod nas zaista ne bi mogao razumjeti.

— U stvari, to četnici i žele da postignu sa svojim izazivanjima — govorio je Fadil Jahić Španac, politički komesar Majevičkog NOP odreda, kad god bi mu se borci obratili s molbom da im razjasni situaciju. — Mi bismo nasjeli njihovoj propagandi i svojim postupkom potvrdili njihove tvrdnje o tome da su među nama ustaše koje vrebaju trenutak da im zabiju nož u leđa.

Ljudi bi na to slijekali ramenima želeći da shvate daje tako, iako su, u sebi, i dalje zadržavali mišljenje da bi, ipak, bilo bolje što prije biti načisto sa ovim izrodima.

Noć se oteгла u nedogled. Svaki čas smo se budili da kod patrola provjerimo da li se šta čuje. Politički komesar čete Strajko Mitrović oka nije mogao sklopiti. Ispraćao je i dočekivao borce koji su polazili na dužnost i svakoga ponaosob upozoravao na budnost.

Razloga za tu uznemirenost bilo je više. Komandir čete Franjo Herljević 18. februara je otišao, sa jednom desetinom, da otprati kurire do Jelice. Komanda čete je obaviještena daje grupa drugova, sa studentom iz Bijeljine Vesom Gavrićem na čelu, pošla na Majevicu, ali se negdje usput izgubila. U Semberiji, na Gracu, partizana Doku Marinkovića je razoružao Drago Vukotić, zvani

„Čerčil“, ideolog i četnički pjesnik. Sve je to djelovalo uznemiravajuće, te je bilo potrebno preduzeti mjere da se onemoguće takvi postupci četnika.

Osvanulo je na Površnicama maglovito jutro 20. februara, puno neke ledene strave koja je izbijala iz svake stope ove namrgođene planine. Smrznute čestice poput igala zabadale su se u lice ne dajući ni da se čestito koz-akne. Ledena skrama hvatala se po licu i rukama pekući tako kao žeravica.

— Kako li će naš ekonom Neđo, po ovakvoj ciči, otići do Vukosavaca i donijeti nam sljedovanje — oglasi se manje pitanjima, a više zabrinutošću neko od naših, u iščekivanju kad će on upregnuti svoga konjića i krenuti prtinom po hranu.

Pored toga što je u ovim teškim danima morao da nas svakodnevno snabdijeva hranom, Neđo nam je bio i neka vrsta kurira. Odnosio je od nas dnevne izvještaje čete i donosio vijesti, te obavještavao nas o svemu što bi od drugova u Štabu saznao.

— Nikakvih novosti? — pita komesar Strajko, kao da bi samim tim htio prekinuti tešku neizvjesnot koja nas guši i muči.

— Nikakvih — odgovaraju drugovi, željni da ih ne bude.

— Šta mislite, ljudi, hoće li nas napasti? — ote se nekome pitanje kao otkinuto sa usana svakog od nas.

— Ne vjerujem — dodade komesar. — Da su htjeli, oni bi to već noćas učinili. Plaše se oni partizana. Lede im se kosti pri pomisli na Irca i Španca. Zar nisi čuo kad ono neki dan Fadil reče da četnici iz svog kukavičluka ne smiju prvi započeti borbu.

— Pa da, ne smiju, vala — odgovara ovaj drug, više sebi nego ostalima. — Ali, pasja je to sorta, podmukla, nevjerna. Sve mi se čini da će ovaj obruč neizvjesnosti vrlo brzo prsnuti, a onda...

— Neđo! — pozva Strajko ekonomu. — Je si li spreman? Izgleda da se i ti jutros ne žuriš! Treba što prije da se vratiš. Ne zadržavaj se bez potrebe u Vukosavcima, jer od tebe očekujemo ne samo trebovanje, nego da nam javiš šta ima novo i u onom kraju.

U četi je počeo svakodnevni život. Smjene su se, po rasporedu, smjenjivale na položajima. Neki su sjekli drva, drugi čistili prostorije. Komesar Strajko ih je požurivao jer je odjutra htio da održi politički čas i upozna borce sa novostima što su mu ih drugovi iz Okružnog komiteta KPJ donijeli.

Strajko Mitrović, poginuo 20. februara 1942. Proglašen narodnim herojem Jugoslavije

Kao i uvijek, Strajko je i na ovom času „političke” lijepo pričao o tome šta sve ima novo na našim i evropskim frontovima. Otvorenije nego ikada ranije govorio je o četničkoj izdaji u Srbiji i u drugim krajevima naše zemlje.

Vratila se i posljednja patrola. Ništa, kažu, nisu čuli ni primijetili. Samo im je neki seljak rekao da su se čula dva—tri pucnja negdje od Gornje Tuzle, ali ništa više od toga nije mogao da kaže.

— Nije to ništa: šenluče ustaše u svom bijesu što nam ništa ne mogu — objašnjava Strajko. — ...Strajko. — A ko zna — možda... A ko zna — možda i neki četnik puca; nabavio odnekud municije pa se sada sili.

Vrijeme sporo odmiče. Negdje oko jedanaest sati pojavi se naš snabdjevač Neđo.²¹⁾ Začudismo se tom njegovom prebrzom povratku. Prosto je bilo nemoguće da se za tako kratko vrijeme vrati iz Vukosavaca. Svi izletjesmo napoje i dočekujemo ga pred kućom.

— Šta je? Što si se tako brzo vratio i to bez sljedovanja?! — pita ga Strajko.

Neđo, očividno krajnje uzbuđen, jedva može da prozbori i odgovori na postavljena pitanja.

— Sreo sam Luku Mitrića u Loparama — progovori kad je došao do daha. — Reče mi da su četnici napali na Štab, bilo je mnogo pucnjave. Nije mogao da mi kaže nešto više od toga, jer ni sam nije znao šta se sve dogodilo, ali je siguran da su jutros četnici velikim snagama napali na naše u Vukosavcima.

Slušali smo ga sa nevjericom i zaprepašćenjem. Ma koliko da smo sa zebnjom očekivali takav trenutak, ipak je on za nas sada bio nevjerovatan, tačnije rečeno — zapanjujući. Niko od nas čak nije ne samo mogao, već i htio da povjeruje u to.

— Ma, da se ti, Neđo, ne varaš? Možda je to neka provokacija, kao i mnoge o kojima smo slušali ovih dana — pitali su ga borci sa zebnjom, očekujući da će on, ipak, opovrgnuti ono stoje malo prije rekao.

— Ne varam se, drugovi — odgovara Neđo — a kamo sreće da to nije istina. Luka mi je rekao da se čula žestoka pucnjava od Vukosavaca i daje duže trajala, a vi znate Luku.

Ma koliko da želimo da to obavještenje ne bude istina, bilo je teško ne povjerovati Neđi. On nikad, ni u šali, nije pokušao da obmane druga. Pogotovu to se nije moglo očekivati u ovakvoj situaciji.

21) Neđo Davidović, u jurišu junački je poginuo kao komandir čete u 15. majevičkoj brigadi u avgustu 1944. godine na Kopaoniku u Srbiji

Već dva mjeseca je Druga četa na položajima. Za to vrijeme njenim borcima su se dešavale razne zgrade. Dopirale su do nas razne vijesti, razgovaralo se o svemu, a naročito o četničkom ponašanju i očekivalo se od njih najgore. Ljudi su oguglali slušajući njihove izmišljotine, pa su obavljali svoje dužnosti ne pridajući veću važnost četničkoj propagandi koja je nastojala da, po svaku cijenu, pokoleba naše borce, naročito seljake, koji su pošli u borbu protiv neprijatelja koji im je popalio imovinu i upropastio porodice. Ipak, ova vijest nam je padala teže nego sve koje smo do tada čuli. Bila nam je tim strašnija jer smo znali da je Stab bez ikakvog vojničkog obezbjeđenja. Čete su na položajima, daleko od Vukosavaca, a snage rasturene u tri sreza. Najbliža je Štabu naša četa, ali je oko petnaest kilometara, ipak, isuviše velika udaljenost, naročito za ovo vrijeme, da bi bila u stanju da Ircu, Špancu i drugovima brzo pritekne upomoć.

Ma kako da su nam Neđina obavještenja izgledala vjerodostojna, nastojali smo da ih borci prime kao netačna i kao djelo četničke propagande. Čak smo našeg Neđu počeli optuživati za kukavičluk i paničarstvo. A on nas je uznemireno slušao, željan da ispadne kako smo u pravu, a i nemajući snage da nam se suprotstavi. Izgledalo je da je i sam htio da povjeruje u to da se zaista jutros kukavički ponio i da ga je Luka nasamario. Bio je spreman da ponovo krene sarn u Vukosavce.

Čim se malo izdvojismo od boraca, komesar Strajko mi reče:

— Čekati se ne smije. Bila bi to neoprostiva greška. Neđo ovo nije izmislio a biće, na žalost, da nije ni Luka. Nešto se mora preduzeti i to hitno, ne čekajući nikakvo drugo obavještenje ili naređenje. Komandira Franje još nema i nas dvojica snosimo svu vojničku i političku odgovornost za ono što uradimo. Treba biti spreman i na najgore.

Lako smo se složili da bi najbolje bilo da, s cijelom četom, krenemo prema Štabu i pružimo pomoć drugovima ako im bude potrebna. Ali onda, opet, cijenimo: naš je zadatak da držimo položaje prema Gornjoj Tuzli odakle se ustaše svakog časa mogu pojaviti. Napustiti te položaje bez naređenja bio bi zločin. Uostalom, šta ako se tamo nije ništa dogodilo, a mi banemo pred Štab? Reći će nam da smo kukavice. Na kraju mi veli Strajko:

— Uzmi nekoliko boraca i kreni u Vukosavce, a ja ću sa ostalima ostati na ovim položajima.

Bile su to riječi mladog čovjeka, đaka iz Tuzle, prekaljenog borca, na čijem junaštvu nije bilo nikakve sjenke. Bio je to dogovor dvojice drugova koji već nekoliko mjeseci zajedno ratuju u ovom kraju. I drugarski i ljudski stisak ruku dvojice mladih komunista.

Pogibija komesara Štrajka i drugova

Prije nekoliko dana u četu je došao komandant Irac. Obilazio je naše položaje i sa nekoliko drugova izviđao neprijateljske položaje do pred samom Gornjom Tuzlom. Ostao je dugo sa borcima i pričao im pojediniosti iz svog borbenog iskustva koje je bilo zapaženo.

Pri kraju razgovora Irac je obavijestio borce da će se u Odredu formirati proleterska četa čiji će komandir, vjerovatno, biti Franjo Herljević. Nagovještaj formiranja proleterske čete je s oduševljenjem prihvaćen.

Sada je tim istim borcima komesar čete Strajko saopštio daje odlučeno da nekoliko dobrovoljaca, naoružani puškomitraljezom krene u Vukosavce, dok će ostatak čete, sa teškim mitraljezom i zajedno s njim, i dalje ostati na položajima — do novih naređenja. Na kraju zapita:

— Ko će, drugovi, dobrovoljno poći na izvršenje ovog zadatka?

Ruke se, kao po komandi, podigoše uvis. Doslovno su svi željeli da krenu u Vukosavce, bez obzira na svu neizvjesnost, a možda i sigurnu smrt. Ipak, trebalo je da krenemo samo sedmorica. Zbog toga je Strajko morao da izabere najbolje i najpouzdanije. Poslije izbora, zajedno sa mnom, krenuli su još i Vojko Milovanović²²⁾, naoružan puškomitraljezom, puškari Dujo Rikić²³⁾, Vojin Gligorević, Zarije Dokić, Branko Jošilović i pomoćnik na puškomitraljezu Sando Lukić.

Nastupio je dirljiv trenutak: sedam partizana se rastajalo od svojih drugova, pozdravljajući se tako kao da im je to posljednje viđenje, što je, u stvari, i bilo, jer se mnogi od njih nikada više nisu sreli. Stisak ruke, zagrljaj, i »srećno drugovi" bilo je posljednje za oproštaj.

— Vratite nam se što prije, sa dobrim vijestima — gotovo uglas kažu oni što ostaju.

22) Vojko Milovanović, narodni heroj

23) Dujo Rikić, narodni heroj

Puške su napunjene, metak je u cijevi, a okvir u puškomi-traljezu. Svaki od boraca ima i po dvije bombe.

Snijeg škripi i nekako žalosno cijuka pod vojničkim cokulama zaplijenjenim u borbama u Koraju, Loparama, na Miladijama, ili ko zna gdje. Zbog snijega i hladnoće teško se korača, a još teže diše.

Šaban Zahirović, poginuo 20. februara 1942. godine

Korača tako grupa odabranih ratnika žureći u maglu zimskog dana. Suma pred njima doslovno se sledila. Voćnjaci bijeli, a tako i zgarišta domova u kojima nema više žive duše. Nigdje nema glasa koji bi svjedočio o životu. Odjednom, s čela naše kolone, odjeknu:

— Eto četnika!

Oči poletješe prema okuci odakle su, kao čopor vukova, koračali ljudi od kojih nas već dijeli napremostiv jaz. Odmah upozoravam saborce:

— Drugovi, budite spremni da svakog trenutka otvorite vatru!

Ču se škljocanje kočnica na zatvaračima pušaka.

Četnici sada lagano koračaju k nama. Kao i uvijek kad se ide bez bojazni da će se sresti s neprijateljem, puške su im bile na ramenima. Nije bilo nikakvih znakova kod njih po kojima bi se moglo i pomisliti da nešto namjeravaju. Naprotiv, što nam bliže prilaze, na njihovim licima se sve više primjećuje osmijeh, čak i vrsta čuđenja kad nas vidješe zabrinute. Ali, ne pokušavaju da reaguju na naše držanje. Idu u pravcu Cestarnice, gdje je bio njihov logor. Na čelu im je bio Košta Tojić, jedan od njihovih komandanata. Korača mirno, s osmijehom koji djeluje poražavajuće. Čim nam se približiše, skrenuše sa prtine i napraviše nam prolaz.

Moglo je biti oko podne, a izgledalo je kao da je još jutro. Otuda nikakvo čudo što nam i četnici nazvaše »dobro jutro«.

— U kakav ste to lov požurili jutros! — pita nas Košta, opet sa smiješkom. — Kakvu to lovinu očekujete? Kuda ste zapeli, drugovi?...

— Idemo nekim poslom • — odgovorili smo im prilično nabušito, spremni i na najgore. — Uostalom, šta se vas tiče kuda ćemo mi, kad mi vas ne pitamo otkud vi ovdje i kuđa ste zapeli.

Oni se i dalje smjehulje i tajnovito ćute. Čudno nam to: kao i držanjem da nam govore kako ništa ne namjeravaju. Čak su, naizgled, spremni i na šalu, drugarski razgovor. Možda su htjeli i po cigaretu zajednički da popušimo i da se malo odmore uz ćaskanje.

Opet neka svjetlost počne da zagrijava promrzla i natmurena lica, opet nas obuze neka neizvjesna nada vrijedna dajoj poklonimo nešto povjerenja. Mislimo: »Znači, ništa se nije dogodilo. Daje ma šta zlo bilo, moralo bi se vidjeti na licima ovih ljudi. Oni bi to morali ispoljiti na bilo koji način". Mnogo šta je išlo u prilog ovakvim zaključcima. To je značilo daje Neđo, ipak, pogriješio što je povjerovao Luki. Bi nam nekako lakše od takvog predviđanja.

Četnici su se i ovdje poslužili lukavstvom. Oni su mogli pokušati da nas razoružaju, ali su znali da ćemo mi pružiti otpor. Tada bi četa čula pucnjavu, pa neko može da nam dođe upomoć,

a i ostali dio čete bio bi oprezan, tačnije oni na položaju, pa tako da ova Tojićeva bratija ne bi mogla postići iznenađenje. Zato su nas sedmoricu partizana propustili da prođemo na miru, a oni su mirno, bez uzbune, krenuli na Površnice. (Razvoj događaja kasnije je pokazao daje takav postupak za njih bio najbolji).

Četnička grupa Koste Tojićabilaje dobila zadatak da likvidira partizansku čet u na Površnicama. Istog dana kad je "gvozdeni" bataljon pošao na Vukosavce, i Košta je krenuo na izvršenje svoga zadatka. Susret sa partizanima, koji su išli prema Loparama, donio mu je olakšicu, jer je, u sebi, zaključio: „Znači, nisu na okupu. Biće mi lakše“.

— Još samo da im i Franjo ne bude tamo, a sa ostalim ćemo lako — rekao je.

Pero Stjepanović, poginuo 20. februara 1942.

-i 1 j7 Jjti.Sij ^ ij

Kad mu njegovi rekoše da smo već zašli za prvu okuku, Tojić komandova:

— Za mnom!

Krenuše četnici prema Površnicama—umjesto prema svojim položajima.

Stražar na Površnicama je mirno stajao pred Sumarnicom i gledao kako nailaze četnici sa Kostom Tojićem na čelu. Nije mu ni na um palo da ovi nešto smjeraju. I do sada su svraćali kod njih, i to u svako doba, pa nije čudo da su i sad tu. Skoro ih je sve poznavao. Bili su mu u komšiluku. Neki drugovi su poslovali po polju.

— Dobar dan! — nazva Košta stražaru i zakorači u prostoriju gdje su bili ostali partizani.

Stražar mu otpozdravi. Jedna grupa četnika uđe unutra. Ostali ostadoše napolju praveći se da ne mogu svi stati u sobi.

Kad Košta uđe, ugleda Štrajka kako sjedi i razgovara s nekim drugovima. Oružje je ^stajalo u ćošku, za vratima, i niko i ne pokuša da mu priđe. Četnici su ulazili jedan za drugim, sasvim mirno i bez tragova uznemirenosti po kojima bi se moglo štogod primijetiti.

Strajko ustade i zakorači k vratima, bliže oružju. Četnici mu zapriječiše put, vičući:

— Ruke u vis! Ne mrdaj!

U istom trenutku Strajko skoči prema oružju. U to planu puška i on se pruži po podu prije no što je uspio rukom da je dohvati. Članovi Partije Pero Mitrić i Pero Stjepanović rudari iz Lopara u istom trenutku poletješe da se dočepaju oružja. Smrt ih spriječi u tome kao i Štrajka. Saban Zahirović, moler iz Tuzle, Petar Mitrović Majac iz Labucke i Vojin Pejić, iz Bosanskog Petrovog Sela, uspjeli su da otvore vatru iz svojih pušaka. Ubili su jednog četnika i ranili njihovog komandira Tojića. Ubrzo i njih trojica padoše pokošeni neprijateljskim zrnima. Stražar i ostali borci napolju savladani su prije no što su došli k sebi. Dijelovi Druge čete, koji su se nalazili u Sumarnici, brzo su razoružani.

Istog dana sa Površnica dovučeni su Pero Mitrić, Pero Stjepanović i Petar Mitrović Majac u kuću Luke Mitrića (Perinog oca) u Lopare. Sva trojica smješteni su u malu sobicu koja je za čas bila u krvi.

Tako se tog dana još jedna podmukla namjera četnika ostvarila. U Vukosavcima masakr, a ovdje komesar čete sa još petori-

com drugova leže pokošeni u trenutku kad su pokušali da osujete četnički napad. Tek kad je bilo prekasno, prozreli su neprijatelja. Velika cijena za vjerovanje u četnička obećanja.

Pero Mitrić, poginuo je 20. februara 1942.

Svima koji smo poznavali Strahinju — Štrajka Mitrovića — ostalo je da ga bratski žalimo i do posljednjeg daha pamtimo. Rođen je 1922. godine u Tuzli, u siromašnoj radničkoj porodici. Bio je đak, ali je, zbog slabog materijalnog stanja, morao napustiti školu i zaposliti se. Bavio se zidarskim zanatom zajedno sa ocem. Već prvih dana ustanka, kao skojevac, radio je na prikupljanju oružja i municije, na pisanju i lijepljenju po gradu letaka kojima je narod pozivan na ustanak. U jednoj čarki sa domobranskim oficirom Strajko uspijeva da ga razoruža. Sredinom oktobra 1941. godine ustaše Štrajka hapse, ali je on, poslije deset dana sa još trojicom drugova, uspio da pobjegne pošto je prethodno razoružao i ubio stražara. Zatim je preko veze dospio u Majevički partizanski odred. Brzo je postao omiljen i cijenjen. U borbama je uvijek među prvimajurišao i bacao bombe. Isticao se i političkom aktivnošću, pa je ubrzo primljen i u Partiju. Iako dvadesetogodišnjak, bio je vrlo ozbiljan, radan i odgovoran borac. Zato je postao komesar čete. Poslije toga sa još većim poletom i energijom predaje se revolucionarnom radu. Danonoćno je radio u četi objašnjavajući borcima političku situaciju i ciljeve naše borbe. Nije mu bilo teško da, kao komesar čete, po noći i najvećoj zimi zamijeni borca na stražarskom mjestu i pošalje ga da se odmori i zagrije. Takav čovjek sada je ležao mrtav, ubijen od izdajničke četničke ruke. Njegova dugačka razvijena figura opružena je po podu, glava zabačena, sa rasutom crnom kovrdžavom kosom. Prestalo je da kuca još jedno divno mlado srce, » • duša čete" — kako su ga zvali.

Strajko Mitrović proglašenje narodnim herojem Jugoslavije.

Komanda mjesta u Loparama pusta

Odabrana grupa od nas sedmorice partizana pokret prema Loparama nastavili smo brže nego što se moglo ići po smrznutom snijegu. Usput, negdje oko Karavlasa, sretosmo četvoricu boraca iz pratnje komandira Franje. Obradovani što ih vidimo, pitamo ih šta ima novo.

— Ništa, vala. Franjo je otišao u Štab — kažu nam oni.

Savu Maksimovića i Vojka Ristića poslao sam u četu, a Krcuna Tešića i Veljka Stevića smo povelili sa nama.

Ponovo pustoš. Više nikoga živa. Nema ni ljudi kod kojih bismo se obavijestili novostima. Ostalo nam je da sami izviđamo pitajući kuda smo se zaputili.

Lopare su nam još na stotinjak metara, a ne susrećemo nikoga. Ništa se i ne čuje. Kao pusto mjesto. Za trenutak smo zastali. Posljednji dogovor pred ulazak u naselje.

— Ko zna ko je tamo? Treba biti oprezan! — zaključujemo.

• Komanda mjesta je do juče bila na samom raskršću puteva prema Tuzli, Zvorniku i Brčkom. Pomišljamo: ako je koga u mjestu — onda tu mora biti. Rješavamo zato da samo trojica siđu dolje u mjesto. I krenuo sam sa Vojinom Gligorevićem i Veljkom Stevićem. Ostalima sam naredio da krenu lijevo na kosicu prema kući Obrena Ristića koja dominira mjestom. U slučaju potrebe, odatle su nam lako mogli pružiti pomoć toliko da nas zaštite dok se izvučemo, a mogu, eventualno, i s leđa napasti četnike. Tako pogodan položaj mogao nam je mnogo značiti, jer su nam snage bile izrazito male i nedovoljne da se sukobe sa jačim neprijateljem. Sa te kosice moglo se veoma lijepo osmatrati šta se dešava pred šumarevom kućom gdje je smještena Komanda mjesta. Život nas je naučio da se mora računati i na najgore, pa je ovakva opreznost neophodna radi sprečavanja neprijatnih iznenađenja.

Još jedan rastanak. Ovog puta bez stiska ruke i poljubaca. Samo smo pogledima zaželjeli „srećno“. Nas trojica se oprezno uputismo prema kućama u mjestu.

Pred šumarevom kućom nema nikoga. Uzalud oči pretražuju okolo, badava zastajkivanje i osluškivanje. Sve je pusto. Sumnjiva je ta tišina, ne govori ni o čemu dobrom. Da su partizani unutra, izvijao bi se bar dim iz odžaka. Nema ni njega da razbije ovo nespokojstvo. Sve je dozlaboga varljivo, zagušujuće.

— Znači, ipak se nešto dogodilo! E, sad: šta? — pitamo se.

Malo pomaže nijemo klimanje glavom jer to nije odgovor na pitanje koje nas muči.

Koraci su nam tihi i oprezni. Prilazimo kući. Vrata su otvorena. Prostorija Komande mjesta je prazna. Nikoga unutra. Pogledi nam lete i ustranu. Nigdje žive duše. I u posljednjim trenucima neizvjesnost. I pitanja: da li je Vojko stigao na kosicu? čemu ova tišina?... najednom nešto lupnu. Skočismo korak—dva u stranu. Cijevi su nam uperene prema kući. Zid je zaštita. Bomba je u džepu pripremljena za trzaj.

— Ko je to? — viknuh oštro.

Opet tišina koja govori o opreznosti. Vojin, Vejko i ja se zgledasmo. Samo su oči upozoravale.

— Ja sam—javi se neko.

— Ko si ti? Šta tu radiš?

— Pa, ja sam — oteže onaj iznutra kao iz pakla — četnik. .
On je prije nekoliko dana dezertirao iz partizana.

»Dolijao si" — pomislih. »Znači, nije trebalo dugo da čekam da bih izvršio Irčevu poruku da ga likvidiram, jer je izdao pokret i odnio komandantov pištolj. Svejedno da lije Irac još živ ili nije — ti si moj". Obuze me želja da što prije zbrišem tog izroda.

— Izlazi napolje! — narednih mu tonom koji mu ništa dobro nije obećavao.

— Izašao je lagano, bez riječi. Gledao je oko sebe, očekujući odakle ćemo se pojaviti.

— Ruke uvis! — naredih mu prije no što se izvuče iz vrata.

Strah za život preletje preko njegovog lica koje ostade ukočeno. Stasita prilika podiže ruke uvis. Pogled mu se ukoči kad nas ugleda. Nije mogao ni sanjati da ćemo se tako brzo sresti, i to baš ovdje, oči u oči.

— Sta ćeš tu? — pitamo ga kao lopova koga smo zatekli u ki-adi, spremni da pritisnemo obarač i što prije likvidiramo ovog nitkova.

— Ušao sam, braćo, da nešto pojedem — odgovara cvokoćući zubima.

»Posljednji su ti to zalogaji" — pomislih u sebi. »Nećeš ga, vala, više za siniju sjesti".

U tom trenutku, dok su misli munjevito odlučivale o životu ovog čovjeka, odozgo sakosice, gdje je Vojko već morao biti, oteže se:

— Koje dolje, eeej?...

Glas je bio nepoznat, a došao je neočekivano. U prvi mah pomislimo da to Vojko više i to nas posebno iznenadi: zašto više kad zna da smo nas trojica dolje? Ipak, nije to Vojko. Okrenuh se prema kosi da ocijenim ko to više. Bilo mi je sve to sumnjivo. I pade mi na pamet da se ova vucibatina ne bi sama usudila navratiti u Lopare, među naše.

— Sigurno su četnici — ote mi se.

Oveća grupa naoružanih ljudi spuštala se prema raskršću. Drugi su ležali u snijegu, sa puškama uperenim u nas. Virile su im samo šubare i cijevi pušaka. Znači: nisu naši. Bilo je jasno kao dan da su *to* četnici.

Crne misli pritiskaju i posljednju ćeliju mozga i počinju gospodariti u ovoj pometnji koja je trajala samo trenutak. Trebalo je

brzo reagovati. Gotovo istovremeno, kao po komandi, nas trojica se nađosmo u jarku, na potrebnom udaljenju jedan od dragoga, sigurno zaklopljeni, sa odvnutim bombama, postavljeni tako da nam onaj četnik ne može izmaći pogledu. On još stoji sa rukama uvis, dok mu puška leži u neposrednoj blizini. Ne usuđuje se da se sajine, jer je znao da ga to može stajati života.

Cekamo da Vojko i Dujo otvore vatru. Ponovno glas i pitanje koje dolje. Neprijateljska vatra samo što nije osula. Prva meta bi bio njihov čovjek, kome ovi dozivi dadoše snage i on razvuče:

— Ovdje četnik... ne pucajte!

Crne misli ponovo naviru sa svih strana. Situacija je postajala jasnija, misao zlokobnija: četnici su razbili Komandu mjesta i ko zna šta još učinili. Oni su na kosi i kontrolišu selo. Ali, šta je sa Vojkom i ostalima? Da li će uspjeti da se, neopaženi, zabace za leđa ovoj bandi, ili su i oni pali u klopku. Izlaza nije bilo. Samo nam je još toliko preostalo da naplatimo gole živote. Opet misao na vojka: njegova pojava može nas spasiti. Ne treba pz-enagljivati. Sa puškomitraljezom se može mnogo učiniti, pogotovu ako nišandžija uspije da iznenadi neprijatelja. Trenuci iščekivanja dugi su kao gladna godina. Još samo koji minut. Ležanje u jarku postaje sve opasnije. Vojka nema. U to se stotinjak metara iza nas, zvorničkom cestom, pojavljuje grupa četnika. Koliko ih je — ne može se na prvi pogled ocijeniti. Možda pedesetak. I oni su čuli ovo dovikivanje, pajeđan odgovori:

— Ovdje Milan Marić, četnički komandant.

Iza zgrade u kojoj je bio smješten naš Okružni komitet KPJ čuje se pitanje:

— Koje gore?

— Ovdje četnik — ponavlja onaj „naš“ ispred Komande mjesta.

Viče on to da je četnik na svako njihovo pitanje, *očevidno* uplašen da ga njegovi ne ubiju.

Prepirka sa vojvodom Kerovićem

Malo dalje još jedna grupa četnika. Tu je Radivoje Kerović, četnički vođa, seoski kulak i špekulant. Lagano prilazi iza jedne kuće. Gleda prema nama. Malo začuđeno, pita:

— Šta je vama? zašto se zaklanjate? Nećete, valjda, pucati na nas? Dođite ovamo, pobogu!

Obruč oko nas je postao suviše tijesan da bismo ma šta mogli preduzeti. Sa svih strana prilaze četnici, nekako bezbrižni, nehajno noseći oružje, ama baš kao da se ništa ne dešava. Samo gledaju u nas.

Još uvijek u meni tinja neka nada. I naviru pitanja: »Da li će Vojko pucati? Ko zna šta je sa njim? Pobjegao nije, ali zašto onda ne djeluje?« Još mi glavom jure misli drugovima za čiju sudbinu ne znamo.

— Hajde, šta vam je?! — opet pita vojvoda. — Nećete, valjda, pucati u nas!

Opet misao pojuri kao munja: »Sigurno nije ništa bilo! Po njegovom držanju to se ne vidi. Odakle bi on bio ovdje da su četnici napali Štab!« Ko bi mogao i pomisliti da su oni taj posao već završili? Uostalom, koje mogao gledajući ovu hujju i pomisliti da je prije nekoliko časova u kući Mitra Kovačevića bilo toliko krvi pomiješane sa čahurama i malterom da se lopatama moglo zgrtati. To nam ne padaju na um. U dnu srca priželjkujemo da Vojko, ipak, ne otpočne sa pucnjavom. Ponovo se javlja ona Irčeva: »Ne smijemo prvi započeti!«

Kerović zove:

— Hajd' malo vi k meni — malo ću ja k vama, pa nikome da ne bude krivo!

Prilazimo jedni drugima. On veselo korača, a mi sa otkočenim puškama.

— Kuda! Šta vam je? — opet pita vojvoda.

Ova i druga pitanja sustižu jedno drugo, mrse se, nestaju. Jedva stižemo da mu odgovorimo bar na neko.

— Šta se tebe tiče kuda mi idemo? — ote mi se.

Teško je osjećanje čovjeka koji se približava krvniku i zna da će mu još i ruku pružiti. Pa oklijevamo napetih živaca i otkočene puške. A vojvoda hodi sigurnim korakom. Povećava, mlad, sa dobro njegovanom bradom kestenjaste boje, velikom šubarom okićenom kokardom, mrtvačkom glavom i drugim znacima njegova »vojvodskog dostojanstva".

„ ..

— Zdravo, Radivoje! Šta držiš otkočenu pušku?! Pazi, zakoči je, jer ćeš ubiti nekoga, a možda i sebe!

— Otkočenu, nego kako! Šta bi ti htio, da je zabacim kao kad idem u svatove? — odgovorih mu.

— Hajde, čovječe, ne budi na kraj srca! — veli Kerović.

Idem prema Vojinu i Veljku koji su nešto izostali. Oko njih su četnici. Grupa koja je bila zajedno sa vojvodom u međuvremenu nam prilazi. Mnoge od njih poznajem od prije rata. Bili smo na seoskim vašarima, sretali se na sijelima. Raspoloženi su i pitaju nas: kako smo i šta radimo, kuda smo krenuli.

— Što već jednom ne odgovorite kuda ste pošli? — ponovo će vojvoda.

— U Štab, a kuda bismo drugo.

— U Štab, velite? Šta ćete tamo? Evo, baš malo prije smo došli iz Štaba. Nema tamo nikoga...

Lednuše nas te riječi. On to, hulja, primjećuje, pa pita:

— Što me tako gledate? Izgleda dajoš ne znate šta se dogodilo? Jedna naša grupa jutros je krenula u Vukosavce da razgovara sa Fadilom i Ircom. Trebalo je neke stvari da raščiste sa njima. Umjesto razgovora — oni su ih vatrom dočekali. Otvorili su paljbu baš u trenutku kad su naši ulazili u Mitrovu kuću. Nagrdili su ih. Poginulo mi je oko dvadeset ljudi, ali su zato i oni pobijeni.

U tom trenutku prilaze Aco Medunić i Ostoja Novaković. Umjesto pozdrava, smijulje se i pokazuju nam Irčev i Špančev pištolj.

Bilo je to previše i za ovakvu priliku. Krv mi udari u lice. Plakao bih za tim sjajnim ljudima, ali neću da ne bi likovala ova bagra, što me okružuje i sužava prostor oko mene.

— Rekoste da ste ih poubijali! Što niste otišli da pobijete Buru Begića i njegove koljače u Koraju, koji su nam sela popalili, domove u crno zavili? — pitam ovu bandu.

Misli i grdnje slivale su se u gorčinu koja nije poznavala ograničenje, priznavala strah.

— Šta mislite kad Rusi dođu? Šta ćete tada? — pitam.

— Pa, i mi ćemo tada staviti petokrake **kao i vi i s?fi** **Se biti** kako treba — odgovara Kerović ironično. jh

i — Biće ti kasno, vojvodo!

— Ne tako kao tebi, komandire — odbrusi mi Kerović. — Tebi će, kako si krenuo, glava brzo odletjeti, da znaš.

Prepirka i nervoza svakoga trenutka su mogle prerasti u tragičan kraj. To se moralo očekivati, pogotovu sada, jer se i među četnicima osjećala nervoza.

— Dvadeset ljudi je izginulo. Pobili su ih ni krive ni dužne. »Ustaše"! — dobaci neko sa strane.

Nije se moglo vidjeti ko to govori. Vojvoda procijedi, obraćajući se svojim:

— Ostavite ih. Cutite!

Uzrujanost i komešanje na sve strane. Četnici su se sabili i stiskalijedan drugoga želeći da vide koje to sa vojvodom i šta hoće. Među njima je bilo ljudi koji su jedva čekali da nas strijeljaju. Drugi su vjerovali da smo došli da im se predamo. Neki, pak, da pregovaramo.

Keroviću se žurilo da što prije raščisti situaciju. Pošto naredi četnicima da čute, nastavi:

— Mi poštujemo ugledne Srbe, sinove dobrih domaćina. Ako su i zavedeni, pomoći ćemo im. Uostalom, mi prvi nismo počeli. Eto, protivpartizana nemamo baš ništa. Možete se lijepo i okupiti, stvoriti vašu brigadu. Nosite na kapi šta hoćete. Stavićete se pod našu komandu i stvar je u redu. Vaš Štab je izginuo i normalno je da ste sada pod nama. Ostalo će biti sve po starom. Uostalom, mi smo već razmišljali i o tome ko bi bio pogodan za komandanta. Niko drugi, nego ti, Radivoje...

Vojvoda nešto začuta, kao da se nečega važnog prisjeća, a onda će, obraćajući se opet meni:

— Nikako da dođem do riječi i obavijestim te da ti je kuća *jutros* upropašćena, razbijena, ali platićemo ti štetu. Srećom, porodici se ništa nije dogodilo, zbog toga se ne brini...

— Hvala na dobrim vijestima i velikodušnosti, vojvodo, ali mi to od tebe ne treba! — odbrusih mu.

U međuvremenu stigao je i naš nišandžija Vojko. Uspio je da se progura do nas i uključi se u razgovor. Sa njim je i Dujo. Obojica su bez oružja. Znači: razoružali su ih.

Pomiješani sa četnicima, borci odgovaraju na pitanja koja im oni postavljaju. I raspituju se o događajima u Vukosavcima. Riječi se ne mogu razabrati, ali im se po držanju vidi da su očajni. Nevjerovatno je nekako da su četnici, izgleda, zaboravili na to da im je u ruke neočekivano pala grupa partizana. Drže se tako kao da nas uopšte nema među njima. Partizani razgovaraju među sobom. Niko ih ne kontroliše. Treba iskoristiti ovaj trenutak. Očima dozivam Veljka Stevića i šapućem mu:

— Trči na Površnice i javi Štrajku šta se dogodilo. Neka se čuva!

Nisam mu mogao ma šta drugo reći, da se četnici ne dosjete 0 čemu je riječ, pa da nas pobiju. On se izgubi. Niko od prisutnih ne obrati pažnju ni na naš razgovor, ni na Veljkov nestanak. „Sjajno!“ — pomislih, ali opet naviru pitanja: „Staje sa puškomitraljezom? Zašto Vojko nije napao četnike kad ih je vidio? Možda su ga iznenadili i razoružali. Ne vjerujem. Kako se sad postaviti? Šta učiniti da se izvučemo iz ove gužve?“

Vojvoda je ovdje, sa njegovima, bio brojniji od nas i mogao je da nas pobije, ili bar razoruža, ali je on, očito, taktizirao prema ovoj grupi partizana. A možda se uplašio od previše mnogo žrtava i prolijevanja ljudske krvi prije podne u Vukosavcima, pa se prepao sebi. Smatrao je još, valjda: poginuo im je komandant i komesar odreda i sad nemaju kuda nego u četnike. U toj procjeni situacije, ipak, grdno se prevario. Nije znao za snagu i uticaj Partije i njenu pravilnu politiku koju je od prvih dana ustanka vodila u narodu!

Vojvoda je zauzimao sve »miroljubiviji«¹ stav. Poslije velikodušnog obećanja one komandantske dužnosti i brižnog obavještenja da mi je porodica ostala u životu — nastoji da i iz toga izvuče neku korist. Obraća mi se i traži da pošaljemo kurira u Vakuf, Prvoj četi, sa zahtjevom da se ne bori protiv četnika — da uzalud ne ginu ljudi.

— Napisaćemo im pismo i garantovati da im ništa nećemo učiniti.

„Pa da, suviše ste platili i ovaj zločin“ — pomislih i sebi. »Plaše se dalje krvi. Zbog toga su ovako mekani. Treba to iskoristiti...“

Oko vojvode se upadno muva jedan četnik koji je dezertirao iz partizana. Nešto je htio da mu kaže, šapne, ali ga ovaj odbija. Najzad se usuđuje:

— Vojvodo, Vojko ima puškomitraljez. Gdje mu je? Zašto ga to ne pitaš?

Htio bi, očito, da se dodvori svojom revnošću i odanošću. „Ako ostanemo u životu, platićeš nam to, gade, kad—tad” — mislim.

— Imao je puškomitraljez, ali smo ga ostavili na Površnicama. Nismo računali da će nam trebati — odgovaram, svjestan da treba bar nešto spasavati.

Sinu mi još jedna misao. Obratih se Keroviću:

— Prihvatam ovaj tvoj prijedlog: poslaću kurire u Vakuf da odnesu poruku.

— Znao sam da ćemo naći zajednički jezik. Pa mi smo oduvijek dobro živjeli. Zemljaci smo. Zašto bismo se sada svađali? Pošalj ih! — reče vojvoda, očito zadovoljan ovim obrtom.

Kratko razmišljam: koga prvo spasavati. Vojko i Dujo treba što prije da se uklone iz ovoga vrtloga. Pozivam ih. Imam vremena samo da im kažem da trče u Vakuf i obavijeste četu da se skloni. Oni su me shvatili.

— Pismo bacite čim odmaknete odavde! Pazite šta se događa. Sretan vam put!

Dao sam Vojku svoju pušku, a za sebe sam zadržao pištolj i dvije bombe.

Shvatili su me. Vojko mi to potvrđuje očima i šapuće na brzinu:

— Puškomitraljez smo ostavili drugovima koji su se sklonili u šumarak čim smo primijetili gomilu četnika i vas. Neko vrijeme smo oklijevali da li da se sklonimo, ili da pričekamo razvoj događaja pred šumarevom kućom, pa kad smo vidjeli da četnici ništa ne pokušavaju protiv vas, prišli smo i mi za svaki slučaj.

Četnici su zadovoljni, a kako i ne bi: u izgledu su im dvije partizanske čete, na Površnicima i u Vakufu. Zar to nije bio plijen kakav se samo poželjeti mogao?

Vojko Milovanović i Dujo Rikić, očvrsl i odvažni borci, skrenuli su u šumarak, gdje su ostavili druge sa puškomitraljezom: Branka Jošilovića, Zariju Dokića i Sandu Lukića.

Zajedno su krenuli u Vakuf, u komandu Prve čete.

U vojvodinom pismu je bilo napisano:

...1,,

"Vaš Štab je svojom krivicom uništen. Mi smo toliko jaki da ćemo se lako obračunati sa svakim ko nam se bude odupirao. Bilo bi besmisleno da se borite protiv svoje braće. Mi poštujemo Srbe borce..."

— Vojvoda misli da će ovo pismo biti dovoljno da savlada snagu i moral naših boraca. Vara se gadno — rekao je Dujo Vojku čim su odmakli od potoka u kome su, prije samo nekoliko minuta, gledali smrti u oči.

— Pocijepaj to! — reče Vojko — i baci u snijeg. Samo pazi da ne ostane traga.

Vrijeme je dragocjenije nego ikada. Stići do čete u Vakuf prije neprijatelja značilo je spasiti jedinicu od sigurne propasti. Zakasniti samo nekoliko trenutaka — predstavljalo bi nenadoknadv gubitak. Zbog toga su Vojko i Dujo uprli i posljednji atom snage da stignu drugove iz Prve čete, da bi ih upozorili na opasnost.

— Samo da ne bude kasno — ponavljao je Dujo.

— Požuri! Pusti priču! dobacivao bi Vojko prebacujući puško-mitraljez s jednog na drugo rame.

Noć je bila osvojila i najviše vrhove Majevice kad su ovi drugovi banuli u četu. Dočekali su ih sa oduševljenjem i pitanjima:

— Otkud vi, drugovi? Šta ima novo kod vas?

Bilo je očigledno da obavještenje o događajima u Vukosavcima još nije stiglo do Prve čete. Dujo i Vojko su im ispričali ono što su saznali, upozorivši ih na to da svakog momenta mogu naići četnici koji će i ovdje pokušati sa lukavstvom.

Kratak sastanak komande čete. Odlučeno je da se položaji odmah napuste i krene u Mačkovac, gdje će pokušati da se povežu sa preživjelim drugovima.

A kod nas, kraj šumareve kuće u Loparama, napetost nešto popušta. Četnici nam nude da idemo sa njima. Odgovaram vojvodi:

— Ne mogu sada poći, treba mi nekoliko dana da sredim kuću i smjestim porodicu.

— Tako je — složi se on bez mnogo razmišljanja. — Idi i uredi to, a onda ćemo lako za sve ostalo.

Razmišljao sam: „Šta da radim? Moram ići kuda sam i krenuo, na lice mjesta, bez obzira šta sam doznao od četnika. Nekako sam još ubijeden da nisu izginuli svi drugovi. Moram da se povežem sa preživjelim i referišem im o svojim postupcima. U svakom

slučaju, bilo bi mi bezbjednije da sam krenuo sa Vojkom i Dujom,
• u PITU četu, u Vakufu..."

Krenusmo prema Vukosavcima. Snijeg pršti pod nogama, a misli se roje. Usput goni me nešto na razmišljanje o tome da li i sam danas, kao komunista i partizan, preduzeo sve što je bilo u mojoj moći da se spriječi još gore. Tješio sam sebe mislju da Partiji i nijesu potrebni samo heroji spremni da ginu za nju, njenu čast i komunističke ideale, nego i ljudi koji će se boriti, ali i znati da prežive i, radeći i boreći se, oživotvore njenu istorijsku odluku dovodeći revoluciju do pobjede. Došao sam do zaključka da bi svaki otpor Keroviću u Loparama u tom momentu bio uzaludan; ništa više se nije moglo učiniti, sem da bespotrebno izginemo.

Približavam se rodnim Vukosavcima. Mori me teret misli o događajima koji su se danas zbili: ..Nestade čestitih ljudi čija je plemenitost osvajala srca i onih koji su tvrdi kao stijene ove naše surove Majevice. Da li je *moguće* da je *Jvac mrtav*? Je li istina da taj strogi prijatelj neće više nikada progovoriti riječ sa nama, svojim ratnim drugovima, koje je mnogo volio. Nemoguće je, jer on nikada nije mislio na smrt. Komandant Irac? To je plemenitost o kojoj je sve što se kaže — malo rečeno. Tako je danas prestalo da bije srce junaka neizmjerne ljubavi prema običnom čovjeku, posebno prema seljacima ovoga kraja. Nije dozvoljavao da se i u trenucima smrtno opasnosti odvoji bar neki borac sa položaja i dovede na obezbjeđenje Štaba...«

Hitamo prema Vukosavcima pitajući se šta li nas tamo čeka?

Pred Trešnjicima smo zastali za trenutak. Vojin je trebalo da krene prema Priboju, u potrazi za preživjelim drugovima, da uhvate vezu sa njima. Oprostismo se.

Na nekoliko stotina metara ispred kuće u kojoj je bio Štab susrećem omladinku Milicu Mijatović. To je pouzdana i čestita djevojka. Nije me odmah primijetila, a kad me vidje, trže se od iznenađenja. Njeno mladalačko lice odavalo je neizreciv bol koji je prerastao u tugu iz koje izbija beživotna ravnodušnost, svojstvena samo onome ko više nema snage da žali, plače i jadikuje, a pun je nesreće za najbližima. Obradova se susretu, sva u tuzi za drugovima.

— Pobili su ih! — reče kratko i tiho, za trenutak oborivši glavu prema zemlji. — Ratko je živ. Eno ga sklonjenog u našoj kući, na tavanu. Poslao me je da bilo s kim uhvatim vezu.

Ubrzo sam od majke saznao da su Mrki i Mevla u kući Jovana Pajkanovića i da traže što hitnije da se sastanemo. Bilo je to, ipak, nekakvo olakšanje u ovom sumornom popodnevnu koje se lagano gubilo.

Sastanak u podrumu kuće Jovana Pajkanovića. Izmijenjali smo misli o tome štaje ko od nas doživio. Obavijestio sam ih kako su mi četnici rekli da kroz tri—četiri dana krenem s njima.

— U redu, krenućeš u četnike. Okupićeš naše ljude koje su oni sa sobom povel i u zgodnom trenutku prevesti ih nama — veli Mrki.

Nisam se složio sa zahtjevom Mrkog. Nisam mogao ni pomisliti da se još jednom sretnem sa četnicima drukčije nego sa pogledom preko nišana. Ratko se odmah složio sa mnom:

— Nikako u četnike! Ubiće ga — veli mu.

Dogovor nije dugo trajao, jer to ni vrijeme nije dozvoljavalo. Trebalo je što prije preduzeti bar kakve—takve mjere da se vidi štaje sa jedinicama, uspostavi veza sa Franjom — ako je u životu. Valjalo je hitno okupljati snage kojima je prijetila smrtna opasnost.

Riješeno je da, *na dan*—dva, *ostanem na terenu* i, zajedno sa seljacima, sahranimo drugove. Za to vrijeme ćemo uspostaviti vezu sa jedinicama i drugovima koji se nalaze u ovom kraju, spojiti čete i osujetiti neprijatelja u njegovim namjerama da ih, onako odvojene, napadaju i razoružavaju. Uspijemo li prikupiti razbacane jedinice i povezati ih u jednu cjelinu, osujetićemo neprijatelja u njegovim namjerama, a onda ćemo se mnogo lakše nositi sa njim.

Mevla, Mrki i Ratko su, iste noći, sa Blagojem Mitrovićem, kako smo se dogovorili, krenuli u Korjenitu, a ja sam dobio zadatak da uhvatim vezu sa ostalim drugovima i snalazim se na terenu kako umijem i znam.

Prema sjećanju Draginje Spasojević, naše sigurne saradnice u NOR-u, Blagoje Mitrović je iste noći Mrkog, Ratka i Mevlu doveo iz Vukosavaca kod svog rođaka Save Mitrovića u susjedno

selo Pirkovci, gdje su prenoćili. Iste noći Blagoje se povezao sa Draginjom, čija se kuća nalazila na sklonitom mjestu u Milinom Selu, odmah preko potoka od kuće Save Mitrovića. S obzirom da je selo Pirkovci bilo četničko, Mrki²³), Ratko i Mevla su se, izjutra 21. februara, dok je još bila noć, prebacili do Draginjine kuće i smjestili se u *štalu*, a Blagoje je krenuo za Korenitu da izvidi situaciju. Otuda se vratio sutradan, 22. februara, i obavijestio drugove da se Brčansko-bijeljinski partizanski batanjon prikupio u Koreniti i krenuo u borbu protiv četnika. Uz to, u Korenitu su stigli sa Majevice Prva i dio Druge čete Majevičkog NOP odreda. *Noću* 22. na 23. februar drugovi su, zajedno sa Blagojem Mitrovićem, krenuli preko Puškovca i Tutnjevca i stigli u Korenitu.

Kad se Blagoje Mitrović vratio iz Korenite u Vukosavce, rekao mi je da su dobro prošli u putu i da su partizani preduzeli napad na četnike, pri čemu je Kurjak²⁴) uspio da razoruža njihov bataljon. „Brzo će se“, veli mi Blagoje, »naš Odred vratiti na Majevicu, da se obračuna sa četnicima koji su mu pobili Štab“. Prenio mi je i poruku od Mrkog — da prikupim podatke o kretanju četnika na Majevici i nikud ne idem dok se ne vrate on i ostali drugovi. ,

Svi smo mi vojnici Partije

Krenuo sam prema kući u kojoj je dojutros bio Štab Odreda. Išao sam polako, nastojeći da što više odložim taj teški susret, svakako najteži trenutak u mom životu. Nije ni čudno: trebalo je da se još jednom sretnem sa drugovima koji više nisu među živima. Hiljadama puta prošao sam ovim stazama, ali nikad tako tužno. Nešto me stezalo i pritiskalo, ali sam se borio. Prosto nisam mogao vjerovati da su izginuli takvi junaci, pa je usred takve utučenosti u meni, ipak, tinjala iskra nade.— da je makar neko od njih ostao živ.

23) Jusuf Jakupović Mrki od posljedica teške prehlade dobio je tifus i umro 6. aprila 1942. godine u Bukovici.

24) Veljko Lukić Kurjak, narodni heroj Jugoslavije.

**Fadil Jahić Španac, komesar Prvog majevičkog NOP odreda, poginuo
20. februara 1942. Proglašen narodnim herojem Jugoslavije**

Jedva da sam bio svjestan koliki sam put prešao, kada sam, na desetak metara ispred sebe, u snijegu, ugledao nepomično tijelo druga Fadila Jahića Španca, političkog komesara Odreda. Izranjavljeno kuršumima, izbodeno noževima. Lice mu je bilo sve u krvi, a kestenjasta kosa pomršena. Ležao je na leđima sa poluotvorenim očima uperenim u tmurno nebo. Kao da se pri-sjećao borbi u sunčanoj Španiji, ili sudbine njegove drugarice koju su ustaše uhapsile prvih dana ustanka i zatim je u zatvoru mučile, da bi je na kraju, pošto ništa nije priznala, strijeljali. Ilije želio da vidi dijete koje je tada imalo svega oko 4 godine, ili majku Džemi-

lu, mnogo mučenu od ustaša zbog njega, a koja im je prkosno odgovorila:

»Uzalud vam je sve: državu da mu date — moj vam se Fadil ne bi pokorio!" Teško je bilo u njemu mrtvom prepoznati kome-sara Majevičkog partizanskog odreda, druga koji je još prije tri dana bio na partijskom sastanku u našoj četi, bodrio nas, otvarao nam perspektivu pobjede, ukazivao kako da izbjegnemo zamke četničkih planova za koje se već znalo. Mada je računao da oni iz kukavičluka ne smiju prvi započeti borbu, sada je i sam postao žrtva njihovih planova.

Sa Spančeve ruke skinuo sam četvrtasti pozlaćeni sat i poslije pet dana ga predao njegovom bratu Izi. Četnici su, vjerovatno, tražili džepni sat, (jar se tada rjeđe nosio ručni sat), pa nisu ni obratili pažnju na ruku.

Sjetih se prvog susreta sa Spancem. Odmah poslije dizanja ustanka, Jovan Radovanović Jovaš i ja dobili smo zadatak da ga dopratimo od Tutnjevca na Međednik. Put je bio dug i morali smo predaniti na tavanu štale Mitra Kovačevića. Za vrijeme ručka, u kratkom razgovoru, svojim neposrednim i otvorenim držanjem osvojio je simpatije i povjerenje domaćina.

— Eh, da nam je malo više ovakvih ljudi lako bismo izašli na kraj sa ustašama — zaključio je Mitar poslije Spančeva odlaska.

Bio je to čovjek srednjeg rasta, stasit, sa crnim potkresanim brkovima, veoma naočit. Na sebi je imao semberski koporan i čakšire, a na glavi jagnječju šubaru drapboje. U kratkom razgovoru, svojom jednostavnošću i inteligencijom brzo je osvojio naše povjerenje i ostavio snažan utisak. Njegova živa riječ komunistima i skojevcima osjećala se i prenosila do svih aktivista. On je odigrao značajnu ulogu u pridobijanju omladine za NOP.

Rođen je 24. novembra 1910. godine u Bijeljini u uglednoj muslimanskoj porodici. Izučio je stolarski zanat i izrastao u iskusna i prekaljena revolucionara i partijsko-političkog radnika. Član Partije postao je 1933. godine. Zbog revolucionarnog rada često je otpuštan sa posla i proganjan, pa je bio primoran da mijenja mjesta boravka. Pored Bijeljine, radio je u Vlasenici, Beogradu i Zagrebu. U Beogradu je učestvovao u studentskim i drugim demonstracijama, te se kao radnik isticao i prednjačio.

Zbog političke djelatnosti često je hapšen i suđen od bivšeg režima. U Beogradu je pao u ruke policiji i bio interniran na Adu Ciganiju gdje je, sa ostalim političkim zatvorenicima, proveo oko 3 mjeseca. Tu je podvrgnut strahovitom mučenju. Stavljali su mu igle pod nokte da bi otkrio ilegalni rad beogradskih radnika koji su radili sa njim.

Poslije puštanja iz zatvora morao je napustiti Beograd i sa svojom drugaricom Hajrijom prebaciti se u Zagreb, gdje je nastavio sa radom. Odmah se povezao sa ilegalnom organizacijom koja je pomagala pokret španskih dobrovoljaca. Nakon kraćeg vremena i on se, po zadatku Partije, preko Austrije prebacuje u Spaniju, da pomogne španskom proletarijatu u borbi protiv fašizma. Prije odlaska u Španiju Hajriju je posalo u Bijeljinu kod svojih roditelja, gdje im se nalazila ijednogodišnja kćerka. Hajrija se neko vrijeme zadržala u Bijeljini a zatim se vratila u Zagreb gdje je saznala da je Fadil otišao za Spaniju., U dva maha i ona je pokušala da se, preko Austrije, prebaci u Spaniju, ali je uhvaćena i protjerana u rodno mjesto.

Fadil je ratovao u internacionalnim brigadama, tačnije u bataljonu »Đuro Đaković". Bio je nišandžija na teškom mitraljezu. Izrastao je u oficira španske republikanske vojske. U borbi je bio i ranjen.

Zbog Fadilove borbenosti, otvorenosti i neposrednosti, drugovi su ga veoma voljeli. O tome Vojo Todorović piše: »Sa Fadilom Jahićem, stolarskim radnikom, mogao si razgovarati iskreno kao sa samim sobom. Bio je neposredan, blizak i topao kao i zvuči gitare na kojoj je lijepo svirao".

Poslije propasti republikanske Španije, Fadil je dospio u koncentracioni logor u Francuskoj. Odatle je pobjegao i, preko Njemačke, stigao u Jugoslaviju. Koliko je poznato, on je prvi donio vijesti o punoj istini o sudbini naših ljudi koji su se borili protiv fašizma u Spaniji. Po povratku u zemlju od policije se krio po selima Semberije — sve do ustanka 1941. godine. Postao je član Mjesnog komiteta Partije u Bijeljini.

Jedan od najpoznatijih komunista u Bijeljini Mirko Filipović, poslije prvog razgovora na sastanku sa Fadilom, glasno je rekao:

— Došao je komunista mnogo jači od mene, iako sam ja pravnik, a on radnik.

— Svi smo mi jaki jer smo vojnici Partije, jedinstveni u borbi — odgovorio je na to skromno Fadil.

Fadil nije svraćao u očevu kuću na imanju u Obarskoj. Jednom se, ipak, približio očevom imanju. Bio je u pocijepanom odijelu pa mu je majka Džemila donijela drugo. Presvukao se pod jabukom na njivi. Dok je sakupljala dijelove skinute odjeće, majka je sva brižna, pod uticajem ustaške propagande, pitala Fadila:

— Sine Fadile, rano materina, priča se u narodu da ne vjerujete u boga i drugim branite da klanjaju. Ako je to tačno, znaj da neće na dobro...

Fadil ju je pažljivo, nekako sa žaljenjem, pogledao i rekao:

— Majko, to su priče naših neprijatelja, slobodno klanjaj i ti i ko god to želi. Niko to od nas ne brani, a ljudi će vremenom sami ocijeniti da li će i dalje vjerovati i klanjati, ili ne.

Bio je neposredan i veseo, znao je da raskravi čovjekovo srce, da ljudima ulije snagu i samopouzdanje. Bio je pun poleta i života, volio je da pjeva i svira na gitari. Slušao sam ga na partijskim sastancima i konferencijama, viđao na položajima kako, riječju i djelom, hrabri još neprekaljene borce, gledao kako u borbi prednjači hrabrošću. Januara 1942. godine jedna naša četa vodila je borbu protiv „crne legije“ u selu Piperima. Po povratku u Štab, Španac je počeo da prekorijsa Irca:

— Ne valja ti, Ivane, što onako juriš ispi'ed streljačkog stroja. Mogao si poginuti, a bez neke naročite potrebe. Eto, i šubaru ti probio kuršum.

— Meni prigovaraš, a i sam si takav — reče Irac.

— Nisi u pravu — odgovara Španac.

— A šta ti je to na licu? — pita Irac.

Španac je u toj borbi bio ranjen i krv mu se cijedila niz lice i padala po koporanu, a on to nije ni primijetio.

Stiglo je obavještenje da su ustaše napale selo Mrtvicu. Kurjak je odmah, bez dvoumljenja, poveo četu boraca u ugroženo selo. Neprijatelj je bio zauzet pljačkom, nije ni primijetio Kurjakovu četvu da je ušla u selo. Kurjak je prvi skočio među iznenađene ustaše, savladao trojicu, ali zamalo i sam nije stradao.

Fadil je doznao za taj nepotrebn rizik kome se Veljko bez nužde izložio, otišao je u njegovu četvu i pohvalio borce za postignuti uspjeh u borbi protiv neprijatelja, gdje je zarobljeno deset pušaka i jedan puškomitraljez. Posebno je pohvalio i Kurjaka, ali našao je za shodno da sa njim i nasamo porazgovara.

— Nisi smio da se bez naročite potrebe izlažeš tako velikoj opasnosti.

— Znam ja, druže komesare, — odgovori Veljko — ali kako ću druge pozvati najuriš ako im sam ne služim primjerom.

— Tačno, komunista uvijek mora da služi primjerom, ali kakav je to primjer kad ne vodi računa o sebi i nepotrebno istrčava.

— Sve ja to znam — opet će Veljko — ali nema junaštva bez rizika, ako ja stalno razmišljam o tome hoće li me pogoditi protivničko zrno. Bolje je da herojski poginem, nego po svaku cijenu da čuvam glavu.

— Za Partiju si od veće koristi kao komandir nego kao ranjenik ili mrtav heroj. Ne smiješ nepromišljeno u juriš na bunker, treba i pobijediti i preživjeti, to smo ti rekli prilikom prijema u Partiju, a ti opet po starom — reče mu drugarski komesar.

Kurjak je pažljivo i strpljivo slušao sve dok Fadil nije pomenuo izvršenje zadatka sa manje gubitaka. Tada mu je upao u riječ:

— Ne može se, moj komesaru, i pobjeđivati i da ti svi prežive bitku. Nego da vidimo kako bi bilo, a bilo bi sigurno bolje, da ja ne budem više komandir nego da se vratim za običnog borca.

— Nikako — odlučno gaje presjekao inače tihi i smireni Fadil — i meni bi bilo lakše da u borbi vodim računa samo o sebi. Komunista, međutim, ne smije da bira što je njemu lakše i unosnije. Partija od nas traži da budemo rukovodioci i mi to možemo i moramo da budemo.

Posebno je uživao da sjedne sa seljacima i da sa njima razgovara o svemu što ih tišti. Pažljivo ih je slušao i strpljivo im objašnjavao uzroke njihovih nedaća.

Sjedinjavao je i jačao snage vezane za narodnooslobodilački pokret, podizao moral posustalim i pokretao one koji su se još kolebali i tumarali bez jasnog opredjeljenja. Dao je krupan doprinos u jačanju bratstva i jedinstva naroda Majevice, Semberije i Posavine. Već sama činjenica daje bio španski borac, posjedovao bogato revolucionarno iskustvo i punu političku zrelost doprinosili su njegovom inače visokom ugledu i popularnosti koju je uživao.

Razgovarati sa Špancem za svakog, a naročito za mlađeg čovjeka, uvijek je značilo naučiti nešto novo, još više omrznuti neprijatelja, zavoljeti naše ljude i moralno se okrijepiti. Španac je bio od onih naših prvoboraca koje ljudi odmah zapaze i zavole trudeći se da i oni budu u svemu takvi kao on. Posebno su ga voljeli mladi partijci i skojevci, ponajprije zato što su od njega mogli da uče, što im je bio uzor skromnosti i ljudske dobrote, dosljednosti ciljevima borbe i humanog odnosa prema narodu. Srpski seljaci na Majevici posebno su ga voljeli i cijenili kao junaka. O njemu i Ircu ispjevali su i pjesmu koja se i danas pjeva kao znak sjećanja na njihova junaštva.

Tako se završio kratak ali neobično buran i bogat borbeni put druga Španca.²⁶⁾

I sad sam, tog zimskog ratnog predvečerja, stajao nad njegovim tijelom i srce mi se stezalo. No, za bol i očajanje ovdje nije bilo mjesta ni vremena...

U narodnooslobodilačkoj borbi su učestvovali Fadilova sestra Mineta i braća Nijaz i Izet.

2G) Fadil Jahić Španac, za izuzetnu hrabrost proglašen je narodnim herojem Jugoslavije 13. marta 1945. godine.

U znak zahvalnosti i sjećanja naroda ovoga kraja na pale drugove u Vukosavcima, Sreski odbor Saveza boraca u Loparama donio je odluku da im se 27. jula 1952. godine podigne spomenik sa kosturnicom. Zajedno sa grupom preživjelih boraca prisustvovao sam i ja ovoj sahrani.

U Vukosavce sam došao nekoliko dana ranije da bih pomogao pri prenošenju kostiju poginulih drugova, jer sam bio jedini od preživjelih koji ih je sahranjivao poslije njihove pogibije i znao u koju je grobnicu ko sahranjen. Pridružio sam se i sam otkopavanju ostataka poginulih ljugova.

U grobnici, u kojoj je bio sahranjen Fadil Jahić Španac, naišao sam na ostatke vojničkih pantalona, probijenih kuršumima, a koje su se u ilovači sačuvale od truljenja. Ispod njih je bila lokva zgrušane krvi, doslovno konzervirana u ilovači. Krv kao svaka, rekao bi običan posmatrač. Ali, za mene je to bila krv nezaboravljenog druga. Ta gotovo svježa, jarko crvena krv, potresla me je i podsjetila na događaje od prije jedne decenije.

U znak priznanja i trajnog sjećanja na prvog komesara majevičkog partizanskog odreda i narodnog heroja Fadila Jahića Španca, njegovo ime u rodnoj Bijeljini, sa ponosom nosi vojna kasarna u kojoj se mladi vojnici vaspitavaju i uče kako se brani domovina. Špančevo ime nosijedna osnovna škola i ulica.

U loparskoj opštini na Majevici, gdje je Španac položio svoj život za slobodu, Radna organizacija „Stolarija“ u Mačkovcu i Osnovna škola u Vražićima nose njegovo ime, kao i više ulica i ustanova u drugim mjestima i gradovima širom Jugoslavije.

Komandant Irac je živio za revoluciju ^a

Desno od puta našao sam izmrcvareno tijelo komandanta majevičkog odreda Ivana Markovića Irca. Bilo je očevidno da su četnici iskaljivali svoj bijes nad mrtvim tijelom ovogjunaka. Stari revolucionar, čovjek koji se bezbroj puta suočio sa klasnim neprijateljem, završio je svoj životni put boreći se lavovski, do posljednjeg daha.

Ivan Marković Irac bio je iskusni predratni komunista i obrazovan marksista. Prošao je kroz mitrovačku kaznionicu, izdržao bezbrojna saslušanja, mučenja i duge dane gladovanja.

Ivan Marković Irac, komandant Prvog majevičkog NOP odreda, poginuo 20. februara 1942. Proglašen narodnim herojem Jugoslavije.

Rođen je 3. aprila 1909. godine u Kožuhama kod Doboj, u radničkoj porodici. Pošao je u trgovačku akademiju i bio odličan đak. Pohvaljivan je u školi, naročito za pismene zadatke. Uvijek je bio spreman da pomogne svojim drugovima ako im je ta pomoć bila potrebna. Ivan Marković je još u školi organizovao štrajk đaka — zato što se nije ložilo u učionicama, a napolju je bila velika hladnoća. Gotovo svi učenici napustili su svoja odjeljenja i izašli napolje. Vikali su da neće u školu dok se prostorije ne zagriju. Brzoje počela da se loži vatra i učenici su se vratili u svoje učionice. Ali, poslije toga je nastalo njihovo pojedinačno saslušavanje da kažu koje među njima bio organizator. Svi su bili složni i jedinstveni. Nisu odali svoga druga Ivana, jer su znali da bi bio istjeran iz škole. Organizovao je za omladinu igranke i razne izlete gdje su se još više zbližavali i upoznavali, sticali povjerenje jedni u druge. Sve te skupove koristio je za propagandu radničkog pokreta i širenje naprednih socijalističkih ideja. Govorio je glasom koji je djelovao vrlo uvjerljivo i sugestivno na one koji su ga slušali. Zbog svog rada i postupka sve više je cijenjen i voljen među omladinom. U školi su ga, od milja, zvali Milo.

Još u školskim klupama Ivan je izrastao u istrajnog borca za istinu i pravdu. Svojom inteligencijom i znanjem izdvajao se od ostalih đaka. U školi je počeo da čita marksističku literaturu, a kao đak dolazio u vezu sa naprednom radničkom i seljačkom omladinom, te uključuje se u redove boraca za njihova prava. Učestvovao je u radničkim demonstracijama u Tuzli. Zbog krvave tuče sa žandarmima, sa još nekoliko drugova bio je uhapšen.

Pohađao je Višu poljoprivrednu školu u Koprivnici i odslužio vojni rok u artiljerijskoj školi rezervnih oficira u Osijeku. Godine 1931. vratio se u Tuzlu i povezao se sa članovima Partije. Radio je na obnavljanju organizacija KPJ u Tuzli. U 1931. godini organizuje Mjesni komitet KPJ u Tuzli u koji i on ulazi. To rukovodstvo je kasnije preraslo u privremeni Okružni komitet KPJ za Tuzlu. U decembru 1932. godine došlo je do provale u tuzlanskoj partijskoj organizaciji gdje su gotovo svi komunisti bili pohapšeni, a među njima i Ivan Marković Irac.

Kako je Irac održavao vezu sa skojevskom organizacijom u tuzlanskoj gimnaziji, to je njegovim hapšenjem ta veza prekinuta. Međutim, uprkos svemu, skojevci su riješili da nešto učine čime bi pokazali policiji da u Tuzli ima još komunista. U tome im je

pomogla okolnost što je Cvijetin Mijatović, koji je studirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu, došao u Tuzlu i organizovao štampanje i rasturanje letaka na »Svetosavskoj priredbi". Kad su leci sa balkona bačeni u publiku, neki su ih pročitali, pa je nastala prava zabuna. U tom momentu neko je, namjerno ili iz straha, povikao:

— Prekinite muziku, komunisti su nas opkolili!

U sali su nastali velika panika i bježanje, tako da su neki i bez kaputa otišli.

U zatvoru je Ivan mučen i zlostavljan, ali se nije pokolebao. Držao se junački. Ostao je vjeran Partiji i radničkoj klasi. U Sremskoj Mitrovici i Lepoglavi je izdržao osam godina robije, a time i torture i svireposti policije. Ali, ni u zatvoru nije mirovao. Sa ostalim drugovima učestvovao je u neposrednom otporu, suprotstavljao se žandarmima, štrajkovao glađu i borio se za prava političkih osuđenika.

U zatvoru su se komunisti, u okviru programa marksističkog obrazovanja, opredjeljivali koju naučnu oblast će da izučavaju. Irac se opredijelio za vojnu nauku, marljivo je studirao Kutuzova, Suvorova i druge velike vojskovođe, pa djelo Engelsa, Lenjina, Klauzevica i drugih vojnih teoretičara, a bavio se i proučavanjem španskog i ruskog partizanskog ratovanja. Ova okolnost ga je usmjerila na komandantsku dužnost kasnije u našem narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji.

Cvijetin Mijatović Majo se sjeća kako je dolazio u posjetu, u zatvor, Ivanu Markoviću Ircu i donosio mu knjige vojnih klasika i poruke.

— Irac se pojavi niz neko stepenište, sa onako uvučenim vratom i glavom zabačenom unazad, pa kada me ugleda, veselim glasom uzvikne: »Gdje si, CvikoL."

Na robiji je vladao veoma strog režim. Politički zatočenik je mogao samo jednom mjesečno da piše rodbini i jednom da primi posjetu. Ivanova sestra Marta redovno ga je posjećivala na robiji, obavještavala ga o novostima u partijskoj organizaciji u Tuzli, a ponekad mu predala i neko pisamce kada bi za to ugrabila mogućnost, jer je uvijek bio prisutan stražar. Irac, veli, nikada nije zaboravio da je pita koliko je ona aktivna među tuzlanskom omladinom.

Zanimljivo je porijeklo njegova nadimka Irac. Naime, zatvo-
renici su se jednom prilikom, za vrijeme njegovog boravka u
Mitrovici, zabarikadirali, ne dozvoljavajući agentima da dođu do
samica i tuku svoje žrtve. U tom su stigli žandarmi i počeli da
pucaju. Trebalo je hitno održati sastanak partijskog rukovodstva.
Da bi se došlo do mjesta za sastanak, moralo se pretrčati preko
brisanog prostora. U trenutku kada je revolucionar Otokar
Keršovani htio da pretrči, Ivan ga je zgrabio za ruku i rekao:
»Iracionalno je trčati!" Taj izraz upotrijebio je pod neposrednim
uticajem stranih riječi iz knjiga koje je neprekidno čitao. Drugovi
su tu riječ skratili i tako Ivan Marković ostade Irac. Inače, u ratu
se, na izvještajima koje je slao Glavnom štabu NOP odreda za
Bosnu i Hercegovinu potpisivao kao Stjepan Jošić.

Neki Irčevi drugovi sa robije pričali su da je on bio pristalica
Petka Miletića, što je ostalo nerazjašnjeno. Uz sve rezerve za tu
tvrdnju, Irac je svojim radom i borbom dokazao suprotno.

Sa robije je otpušten u decembru 1940. godine. Nije stigao ni
da se odmori od dugogodišnjeg tamnovanja, a odmah je počeo da
djeluje među komunistima. Pred sam napad fašističke Njemačke
na Jugoslaviju, početkom aprila 1941, došao je, po partijskom
zadatku, na Majevicu u sela Vukosavce i Lopare — da objasni
narodu kakva nam opasnost prijeti od njemačkog fašizma i pre-
nese stav Partije da zemlju, ma kako se držala vlada i vojska, treba
odlučno braniti. Tom prilikom isticao je i neophodnost da se traži
hitno sklapanje saveza sa prvom i onda jedinom zemljom socija-
lizma, Sovjetskim Savezom, da bi se zemlja što uspješnije branila
od napadača. Prenosio je poziv Partije narodu na otpor i sprem-
nost za borbu u slučaju njemačke agresije, ukazivao na potrebu
da se ljudi dobrovoljno javljaju u vojsku za odbranu domovine.

Čim su tuzlanski agenti saznali za Irčevo prisustvo na Maje-
vici, odmah su izdali nalog žandarmerijskoj stanici u Loparama
da se on uhapsi i stražarno sprovede u Tuzlu. Tom prilikom
uhapšeni su i Ilija Mijatović i sekretar partijske ćelije Stevo
Popović, kod kojih je Irac navraćao i noćivao. Stevo je objašnjavao
žandarmima da on Ivana Markovića i ne poznaje, već da je ovaj
slučajno naišao i prenoćio kod njegove kuće. Žandarmi su Stevu
savjetovali:

— Mani se ti njega, to je poznati komunista i robijaš, čovjek
tako reći van zakona..

Kad su u julu 1941. godine počele pripreme za ustanak, Irac je određen za komandanta partizanskog Štaba za tuzlansku oblast. Istovremeno, ustaške vlasti su raspisale potjernicu za njim i ucijenile ga sa 200.000 kuna.

Irac je bio, kako se to kaže, rođeni revolucionar i tribun, hitre misli i oštre riječi, prekaljen u redovima Partije na brojnim zadacima i na robiji. Na svim područjima djelovanja pokazao je velike lične sposobnosti, politički talenat i iskustvo, te istančani smisao za realnost.

Radio je na organizaciji ustanka na Majeveci, Ozrenu i Birču. Rukovodio je prvom oružanom akcijom kada su ustanici zauzeli žandarmerijsku stanicu u Šekovićima. Među prvim ispaljenim ustaničkim hicima ovog kraja oglasila se i njegova puška. Pokazao se kao vrlo hrabar borac, dobar organizator i vješt rukovodilac. Komandant Irac je sa trideset boraca razbio ustašku bojnu kod Paprače i zaplijenio velike količine oružja, municije i ostalog ratnog materijala. U toj borbi bio je i ranjen. Ubrzo je postao omiljen među borcima i narodima ovoga kraja, ušao u pjesmu i usmeno kazivanje. U drugoj polovini septembra 1941. godine dolazi na Majevicu, za komandanta Majevičkog partizanskog odreda.

Bio je to čovjek srednjeg rasta, lijepo razvijen, okrugle glave i lica. Na njemu je bila siv& vojnička uniforma. Na nogama je imao čizme, a na glavi crnu jagnječju šubaru zabačenu na potiljak. Brzo je postao popularan u srpskim selima gdje je sa narodom dijelio sve radosti i nevolje rata.

(Imao sam u ratu sreću i neizmjereno zadovoljstvo da se često, u borbi i van nje, nalazim u blizini Irca. Bio mi je učitelj i u vatrenom krštenju). On i Španac su me primili u Partiju. Bio je to skroman čovjek u svakoj prilici, pa i onda kada je pričao o teškim danima provedenim na robiji. Bila su to sjećanja na patnje, kada je podvrgavan mučenjima, kao što je bilo sa prisilnim gutanjem soli, da bi nekoliko dana poslije toga bio ostavljen bez tečnosti, pa je tako bio prinuđen da pije sopstvenu mokraću. Policija je računala da će ga na taj način slomiti i iznuditi tražena priznanja. Međutim, njegov odgovor je uvijek bio — prkosno ćutanje.

Tih dana kad je Irac došao na Majevicu, obaviješteni smo bili da se od Čelića prema Loparama kreće ustaška kolona. Komandant Irac naredio je da se iza mačkovačkog mosta postavi zasjeda kojom će on da rukovodi i da bez njegove komande ne smije niko otvarati vatru. Naišla su na biciklima dvojica ustaša. Jedan je ubijen, a drugi zarobljen. Nešto kasnije naišla je ustaška kolona koja je dočekan i razbijena. Među prvima u jurišu bio je Irac. Mnogi borci divili su se njegovoj neustrašivosti i hrabrosti. Poslije borbe komandant je naredio da se poruši most na jablaničkoj rijeci. Meni je tada bilo žao da se taj most sruši, jer je bio veliki i solidno sagrađen. Prišao sam komandantu Ircu i onako naivno rekao mu:

— Druže komandante, šteta je da se ovaj most poruši. Trebaće nam.

— Kad nam zatreba, mi ćemo drugi napraviti.

Koliko je meni poznato, taj most je u toku rata rušen i podizan deset puta.

Komandant Irac je bio istrajan, dosljedan, ali i oštar starješina ustaničke vojske, krajnje odmjeren i pun drugarskog razumijevanja i pažnje prema čovjeku. Sve zadatke postavljao je sa najvećom ozbiljnošću, strogo insistirajući na njihovom dosljednom i disciplinovanom izvršavanju u čemu je lično i u svakoj prilici davao primjer. Naročito visoke zahtjeve postavljao je radnicima komunistima govoreći im:

— Vi već imate dosta iskustva u borbi sa klasnim neprijateljem i dužni ste da prednjačite u radu i borbi.

U isto vrijeme, cijenio je svakog borca — seljaka, intelektualca, radnika. Volio je sve hrabre i revoluciji odane ljude, a duboko prezirao moralno nesigurne, kukavice, ulizice i sve drugo što je otpadalo iz naših redova.

— Bolje je deset sigurnih nego stotine nesigurnih — govorio je često, što je surova ratna praksa uvijek potvrđivala.

Evo šta Irac kao komandant piše borcima i narodu oslobođene teritorije za borbu protiv paničara u decembru 1941. godine:

»Najveće zlo i neprijatelj uspjeha naših akcija kao i težnji za učvršćenje i organizovanost našeg naroda jeste panika i paničarstvo... Ne može biti usješno vođena operacija, ne može biti jedinstvenog razbijanja i uništenja neprijatelja i najzad ne može biti čvrste veze između partizana i pozadine ako se među njima nalazi najveća smetnja svemu tome — paničari i paničarstvo. Vodimo

borbu da u redove partizana unesemo štoviše istinske, drugarske, dobrovoljne discipline. Nastojmo da pročistimo i učvrstimo naše borbene redove onim sredstvima političkog i vaspitnog podizanja, borimo se da izbacim[^]) iz naših redova sve što je štetno, što je trulo nasleđe prošlosti...").

Krajem oktobra 1941. godine štab Majevičkog NOP-a odreda dobio je podatke da je iz Tuzle stigla u Lopare neka manja domobranska jedinica i zanoćila u osnovnoj školi. Komandant odreda Ivan Marković Irac odlučio je da u toku noći napadne i likvidira domobrane u Loparama. Tražio je dobrovoljce, bombaše, koji bi se koristeći noć privukli školi, ubacili kroz prozor bombe, a zatim izvršili juriš. Pored ostalih prijavio sam se i ja kao dobrovoljac—bombaš. Iz Jablanice po noći preko Kozjaka krenuli smo prema Loparama. Na čelu naše male partizanske kolone išao je komandant Irac. Prišli smo prvim kućama naselja Lopara i tu smo zalegli. Jedan mještatinin borac poslan je u Lopare da ispita koliko ima domobrana i gdje su se tačno zanoćili. Dok smo čekali obavještenje, prišao mi je Irac i polušapatom rekao: »Ti nećeš ići u napad u Lopare već ćeš ostati sa mnom". Bilo mi je krivo zašto je baš mene izdvojio. Pomislio sam da sumnja u mene, da nisam dovoljno hrabar i da neću izvršiti postavljeni zadatak. Neprimjetno sam se izvukao sa toga mjesta i otišao u desno zajedno pedeset metara, do puškomitraljezca Vojke Milovanovića, pa sam mislio da sa njim idem u napad i dokažem komandantu da nisam plašljiv.

U međuvremenu, vratio se poslati drug iz Lopara i donio obavještenje da ima oko dvije satnije domobrana sa nešto artiljerije i da su postavili jako obezbjeđenje. Čak su se bili i ukopali na nekim mjestima. Komandant Irac donio je odluku da se povučemo i da ne napadamo neprijatelja u Loparama jer je dosta jak, a mi imamo svega oko deset boraca.

Sutradan, progonio me postupak komandanta i otišao sam kod njega da ga pitam zašto je tako prema meni postupio. Pažljivo me je saslušao i sa blagim smiješkom mi odgovorio: »Dosta se vas hrabrih boraca javilo za bombaše, pa nisam htio Ja vas sve šaljem u rizik i veliku opasnost".

Kod je 7. novembra 1941. godine proslavljan dan oktobarske socijalističke revolucije, Irac je na proslavi u Zlom Selu govorio o

značaju ove godišnjice. Poslije završenog zbora, u društvu nekoliko boraca i ljudi iz tog sela, rekao je:

— Eto, dođe vrijeme da iz srca javno iznosimo veliku istinu, izlažemo ideje i ciljeve našeg radničkog pokreta, ono što ranije nismo mogli, jer su nas bivši režimi zbog toga bacali u tamnice i slali u logore. Vidite, kad radni čovjek nazre istinu, onda nema te sile koja će ga zaustaviti na putu do nje.

Komandant Irac je za nas mlade bio primjer u svemu ljudskom. Nije ni pio ni pušio, bio je nevjerovatno izdržljiv u pješačenju, gladovanju i podnošenju hladnoće. Na najvećoj zimi išao je razdrljenih grudi, a sam je strogo vodio računa o oblačenju boraca, o njihovoj ishrani i odmoru, razumije se u granicama naših ondašnjih mogućnosti. Kad bi se dijelila hrana i mi mu nudili da jede, pivo bi pitao: „Jesu li drugovi dobili dodatak“? Tek kad bi kuvar odgovorio potvrdno, uzimao bi da jede, u čemu nikad i niko od nas nije vidio pozu ili znak demagogije, već izraz Irčeve ljudske i moralne osobine. Inače, bio je do kraja skroman i pravičan, pun brige za svoje borce — kao roditelj za svoju djecu. Strog je bio prema sebi, a ni drugoga nije štedio. Ono što je smatrao nepravilnim, oštro je kritikovao svidalo se to kritikovanom ili ne. Uvijek je bio ozbiljan i samo ponekad se u razgovoru mogao primijetiti blagi osmijeh na njegovom licu. Bio je to čovjek koji je znatno dalje vidio od svih oko njega. Gledali smo u njemu pravog duhovnog vođu.

U posljednje vrijeme je zabranio davanje doručka svim drugovima u Štabu, izuzev bolesnicima, govoreći:

— Ovo je rat, mora se štedjeti. Neophodnija je hrana borcima na položajima, jer su oni opterećeniji nego mi. Ako sada pojedemo sve ovo što imamo, nećemo imati na proljeće i onda ćemo pasti na teret ovome narodu koji ni s3m nema dovoljno da ishrani sebe.

Nije bilo akcije u kojoj Irac nije lično učestvovao. Sjećam se 3. januara 1942. godine. Tada je na nas oko sedamdeset partizana u selu Piperima napalo petsto pripadnika ustaške „crne legije“. Pod pritiskom znatno nadmoćnijeg neprijatelja neki borci počeli su se povlačiti. U tom momentu začuo se oštar Irčev glas:

— Naprijed, drugovi! Udrite pljačkaše i izrode našeg naroda!

Zahvaljujući njegovoj hrabrosti i snalažljivosti odbili smo napad neprijatelja i istjerali ga iz sela. On je i ovdje, kao i uvijek, prvi jurišao, a posljednji se povukao za bojnog polja. Neprijatelj je u toj

borbi imao trideset dva poginula i dvadeset devet ranjenih vojnika. Na našoj strani poginuo je komandir čete Krsto Bjeletić Krcun '), a lakše ranjeni politički komesar Odreda Španac i komesar čete Zivan Cvijetinić.

Neposredno zatim komandant Odreda je, zajedno sa ostalim borbama i mještanima, učestvovao u gašenju kuća koje su ustaše bile zapalile. Tom prilikom Ircu je progorjela kabanica, i to na nekoliko mjesta, ruke i lice ogaravljani, a kosa i obrve opaljeni od plamena.

Namjere i planove četničkih voda Irac je pravilno ocijenio još od prvih dana njihovog djelovanja. Ali kada su mu neki drugovi predlagali da napadnemo četnike, budući da su u svojim postupcima postali suviše drski i počeli da hvataju čak i naše kurire, odgovorio je:

— Ne možemo, drugovi. Ne smijemo. Oni bi to iskoristili za propagandu da mi, eto, ne prihvatamo saradnju. Neka ih, sami će se pred narodom legitimisati i kompromitovati.

Kad je riječ o pitanju četnika, Irac je znao i stav vrhovnog komandanta iz članka objavljenog u »Biltenu Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije" od 1. oktobra 1941. godine. U sadržaju objavljenom pod naslovom: »Savjetovanje predstavnika štabova i komandanata narodnooslobodilačkih odreda Jugoslavije", između ostalog, pisalo je kako ima sektaških pojava prema za sada neutralnim grupama četnika koji još nisu voljni da stupe u borbu, ali nam nisu ni neprijatelji. Sukob sa svim tim grupama mora se izbjegavati. Takvima treba strpljivo objašnjavati potrebu jedinstva srpskog naroda u borbi protiv okupatora. Treba im objašnjavati da je baš sada čas za odlučnu borbu protiv neprijatelja srpskog naroda.

Irac je, isto tako, svim silama radio na tome da suzbije četničku propagandu u odnosu na Hrvate i Muslimane. Sjećam se njegovog govora u decembru 1941. godine, održanog u tobotskoj školi, gdje su, pored ostalih, bili prisutni i četnici. Između ostalog, on je rekao:

— Eto, ja sam Hrvat, što biste vi četnici rekli, Šokac. Među vama Srbima nalazim se već nekoliko mjeseci. Ako je neko od vas bio sa mnom zajedno u nekoj borbi protiv ustaša, mogao se sam uvjeriti koliko ih ja »volim".

2!)) Krsto Bjeletić Krcun, proglašen je narodnim herojem Jugoslavije.

Na to se iz mase začuo glas:

— Čast takvima, druže Irac. Bio sam ja s tobom uborbi i vidio kako se junački boriš protiv izroda čestitog hrvatskog naroda.

Ni četnici, koji nisu voljeli Irca, nisu mogli u svojim lažima da nađu ni jednu pogrdnu riječ za njega kojoj bi narod povjerovao. Potajno su ga mrzili, ali u narodu nisu smjeli da istupaju protiv njega.

Tada, pred kraj prve ratne godine, Irac nije znao da su se Kerović i Leko već ranije sporazumjeli sa okupatorom da četnici sami, bez Nijemaca i ustaša, napadnu partizane na Majevici. Ovaj sporazum su ostvarili preko Ljube Petrovića, kojije, presvučen u sveštenu odjeću, išao u Beograd na pregovore sa Nijemcima. Zahvaljujući tome, četnici su potajno primali oružje koje su im nedićevci liferovali preko Ade Kurjačice na Drini kod Janje. Svojim ljudima su objašnjavali da im to oružje šalje kraljevska vojska iz Srbije, pa tako ni sami četnici, politički bezlična gomila koja je prihvatila to oružje, nisu znali čime se njihove vođe bave.

Još tada se, međutim, sumljalo da četnici održavaju vezu sa ustaškom vojskom, ali se nije baš tačno znalo da se i „prijatelj“ partizana, četnički komandant Đuro Bižić, već sastajao sa ustašama u decembru 1941. godine. O tome se u izvještaju oružničke pukovnije iz Sarajeva, akt broj 1085 od 14. decembra 1941. godine, upućenom Oružničkom ministarstvu u Zagrebu, kaže:

»Dana, 6. XII 1941. godine u selu Dragaljevcu, mjesto zvano Točak, sastali su se sa oružnicima iz postaje Dragaljevac tri četnika, na čelu sa Durom Bižićem, kojom prilikom je Bižić rekao da nema ništa protiv ustaške vojske i oružnika. Domobrani se slabo bore i prilikom prolaza kroz sela uzimaju mnogo rakije i time se onesposobe za borbu. Bižić predlaže oružnicima u Dragaljevcu da se predaju četnicima i ako se ne predaju, komunisti će ih nasilno zarobiti. Dalje je rekao daje zapovjednik postaje Dragaljevac pravičan čovjek i da protiv njega nema ništa. Prisutni oružnici odgovorili su Bižiću da se neće predati i da će se boriti kao i do sada kada je posada Dragaljevac bila napadana. U Dragaljevcu ima dvadeset i dva domobrana i devet oružnika °).

Na dva—tri dana prije pogibije Irac je dolazio u našu četnu na Površnice, obilazio položaje i sa nekoliko drugova izviđao nepri-

30) Arhiv Vojnoistorijskog instituta, dok. br. 1-1/8—7, K. 1 13—b.

jateljsko uporište pred samom Gornjom Tuzlom. Tom prilikom dugo nam je pričao o izdaji četnika u Srbiji i o tragičnim posljedicama bratoubilačke borbe. Ispričao nam je i slučaj jednog našeg borca iz Bijeljinske čete koga su januara te godine četnici presreli i razoružali, a zatim mu sa kape skinuli petokraku zvijezdu i pobjegli.

— Eh, što ja nekim slučajem nisam stigao tu bandu, da im pokažem kako se razoružavaju pošteni borci! — uzviknuo je ljutito Irac.

Na kraju je napomenuo da tih dana treba da se formira proleterska četa koja će biti sastavljena od najboljih boraca iz čitavog Odreda. Najvjerovatnije će za komandira čete biti postavljen naš tadašnji komandir Franjo Herljević. Niko od nas tada nije ni slutio da će nam ovo biti posljednji susret sa voljenim komandantom i dragim čovjekom.

Irac i Španac bili su i ostali svijetli likovi naše revolucije. Takvi ljudi su odgajali nas mlade komuniste. Njihove riječi slušali smo sa najvećom pažnjom, njihove poruke primane sa najvećim poštovanjem. Sa njima i uz njih ništa nam nije bilo teško, još manje nedostižno. Primjerom i riječju su nas sokolili.

Legendarni borac i rukovodilac naše Partije i našeg naroda veliki je dio svoga života proveo u borbi protiv buržoazije i za radnička prava, stalno hapšen, proganjan i protjerivan, prebijan u robijašnicama kraljevske Jugoslavije, ali nikada nije klonuo duhom. Brzo se proćuo na Birču, na Majeveci, Semberiji, Posavini i radničkoj Tuzli kao čovjek visokog morala i poštenja u koga se moglo vjerovati. Kako je govorio ljudima, tako je i radio.

Nijemo sam stajao nad nepomičnim tijelom našeg druga Irca, junaka za koga je u narodu vladalo vjerovanje da ne može poginuti. U stvari, postao je žrtva sopstvene hrabrosti, samopouzdanja i skromnosti, što ga je pratilo i krasilo kao čovjeka. Pitao sam se, s prizvukom prijekora, za njega: »Zašto nije obezbijedio Štab«? Ali, on je na to drukčije gledao. Povuci sa položaja četu ili vod da bi štitili Štab, a postaviti nezaštićeno neko selo u koje bi ustaše mogle nesmetano upasti i harati po njemu — to on sebi nikada nije mogao dozvoliti. Čak ni ljudstva za stražu kod Štaba nije imao, već su tu dužnost noću vršili kuriri i članovi Štaba, pa i on sam obično poslije pola noći kada bi završio štapske poslove i kad je na dužnosti najteže. Na kraju, on je bio siguran da će sa grupom drugova koji su radili sa njim odbiti eventualni napad četnika.

Teško mi se bilo pomiriti sa mišlju da Irca više neće biti među nama, da ga neću vidjeti u streljačkom stroju, čuti njegov zvonki glas u jurišima:

— Naprijed, drugovi! Udrite fašiste!

Tim pozivom nas je toliko puta bodrio i davao nam snage i kad bismo posustali. Od danas neće više biti čovjeka sa kojim smo se uvijek osjećali dovoljno snažni i sigurni, čak i u najtežim situacijama. Teško mi je bilo, ali je neumitnost surove istine bila

Među onima koji su nepokolebljivo i istrajno išli na čelu svoga naroda pod oružjem, budili njegovu energiju, organizovali je i usmjeravali bili su istaknuti revolucionari Irac i Španac.

Španac i Irac bili su istaknute ličnosti u našem NOR-u i socijalističkoj revoluciji, ličnosti koje su svim svojim bićem, ličnim i komunističkim moralom, primjerno i vaspitno djelovali na sve nas komuniste, skojevce i druge borce. Oni su postali legenda Majevice.

Smrt partijskog sekretara Pere Ćuskića

Krenuo sam dalje. Kad sam došao pred kuću, na mjestu gdje je poginuo Košta Popov, profesor iz Tuzle, vidio sam tragove njegove krvi koja je tekla niz stepenice. Samo mjesec dana prije toga Košta je bio sa mnom u četi, a zatim je došao u Štab, da radi na "hvatanju" radio-vijesti i njihovom umnožavanju i slanju na teren. Bio je to divan čovjek i drug koji se cijelog života zalagao za prava radničke klase, pa u tome dao, evo, i svoj život.

Tužno je izgledala kuća u kojoj je bio smješten Štab Odreda. Sada je preda mnom stajala potpuno izmijenjenog, doslovno očerupanog lika. Više od trećine krova raznijeli su kuršumi i ručne granate, jer su branio i sa tavana davali snažan otpor. Stakla na prozorima su izlomljena, šipke iskrivljene, zidovi izbušeni kuršumima.

Od preživjelih u kući sam zatekao majku i sestru. Poluizgubljena, majka je čistila sa poda krv izmiješanu sa čahurama i

- 31) Ivan Marković Irac, proglašen je narodnim herojem Jugoslavije. U znak trajnog sjećanja na Irčevo ime i djelo, mnoge škole u selima i u gradovima, ulice, rudarske jame i drugi objekti nose njegovo ime. Osnovna škola u Loparama među prvimaje ponijela i s ponosom nosi ime ovog proslavljenog junaka NOR-a

malterom. Pomislih da je ranjena, jer su joj ruke bile krvave, a košulja mecima izbušena. Kao daje pogađala moje misli, ona mi poče objašnjavati da je za vrijeme borbe, zajedno sa Mevlom, vadila municiju iz redenika četnika poubijanih po kući i dodavala ih Mrkom i Slavku koji su gađali sa tavana.

Pero Ćuskić, član Štaba Prvog majevičkog NOP odreda, poginuo 20. februara 1942. Proglašen narodnim herojem Jugoslavije

U drugoj sobi, pored prozora, ležalo je tijelo doktora Mujbegovića iz Tuzle. On je, samo nedjelju dana prije toga, po odluci Partije, napustio grad. Trebalo je da primi dužnost načelnika Saniteta Glavnog štaba Bosne i Hercegovine.

Ubrzo, počeli su da pristižu mještani sa bolesnom djecom i on je kao partizanski ljekar, inače pedijatar, imao pune ruke posla. Radio je i danju i noću, neumorno. Zato i nije čudo što su ga majevički seljaci, ne samo borci, zavoljeli kao najrođenijeg i što njihovoj žalosti zbog njegove pogibije nije bilo kraja. Nije stigao ni da se javi u partizanski Birač gdje su ga željno očekivali.

Još prošle 1941. godine dr Mustafa Mujbegović pripremao se da iz Tuzle ide u partizane, ali nije imao dobre veze. Preko redovne veze Mjesnog komiteta KPJ za Tuzlu zakazano je dr Mujbegoviću zbornom mjesto u Solini kod Alje Bijeljince, a odatle kurirskom vezom na Majevicu.

Počeo je dr Mujbegović da se sa radošću priprema. Upoznao je i porodicu da ide u partizane. Od ranije je znao da u Vukosavcima leži kao bolesnik Ahmet Kobić Kobo, njegov veliki prijatelj još od prije rata. Kad je Kobo dolazio u Tuzlu, navraćao je u stan kod dr Mujbegovića. Ponekad je bio zadržan i na ručku. Znao je Kobo zanimljivo i interesantno da priča, da se šali, pa su ga ukućani rado slušali. Zato je bio rado viđen gost u porodici Mujbegović.

Radi toga se dr Mujbegović potrudio i pobrinuo da nabavi nešto dijetalnih namirnica i slatkiša i ponese ih za Kobu u Vukosavcima koji je očekivao njegovu pomoć.

Na zakazano mjesto dr Mustafa Mujbegović stigao je popodne 13. februara 1942. godine sa iznajmljenim saonicama i kočijašu je rekao da se vrati nazad, jer će dugo pregledati jednog bolesnika i kod njega će se zadržati. A onda, preko Alje Bijeljince i grupe poznatih tuzlanskih omladinaca, koji su istog dana sa njim išli na okružno partijsko i skojevsko savjetovanje, došao je u Vukosavce na Majevici.

Krenuli su uz planinu Majevicu po dubokom snijegu i velikoj hladnoći. Kad su prešli greben Majevice, prva kuća na koju su naišli bila je Milaka Tešića u Jablanici, predratnog komuniste. Poslije napornog i dugog puta tu su zastali da se malo odmore, ogriju i okrepe. Brzo se u selu pronijela vijest daje iz Tuzle kod Milakove kuće došao neki ljekar. Iz obližnje kuće došao je jedan seljak da moli doktora da mu pregleda teško bolesnu ženu. Iako je bio umoran i ozebao, dr Mustafa Mujbegović je odmah krenuo da pregleda ženu.

Oko podne 14. februara 1942. godine dr Mustafa Mujbegović stigao je u Štab Majevičkog partizanskog odreda koji se nalazio u

kući Mitra Kovačevića u Vukosavcima. Koliko se obradovao i veselio što je srećno stigao na slobodnu teritoriju, toliko se ožalostio kad je saznao da je Ahmet Kobić Kobo, njegov prijatelj, prije neki dan umro. Namirnice i sanitetski materijal, koje je bio namijenio Kobi, predao je bolnici u Vukosavcima.

Odlazak iz Tuzle dr Mujbegovića, poštenog, cijenjenog, čestitog i uglednog čovjeka i građanina, izazvao je radost i oduševljenje kod pristalica NOP-a, a kod ustaša ogorčenje i bijes.

Pored drugog prozora vidjela se lokva krvi što je istekla iz tijela Pere Ćuskića organizatora ustanka i sekretara Sreskog komiteta Partije u Brčanskom srezu. Bio je mlad i lijep, sa okruglim i nježnim licem, onizak, čvrsto građen i nevjerovatno hrabar. Uvijek se nalazio tamo gdje je bilo najteže. Isticao se borbenošću i principijelnošću, a u radu istrajnošću i odgovornošću.

Rođenje 9. oktobra 1914. godine u Potočarima. Pohađao je građansku školu i trgovačku akademiju u Brčkom. Kao đacića sjeća ga se Radioje Lukić „Išao je“, veli, u „seljačkoj rubinici i gaćama i usred zime. Kao dijete bio je veoma ozbiljan i uvijek je nešto razmišljao“. Zbog velikog siromaštva nije uspio da završi trgovačku akademiju iako je odlično učio. Vrlo rano osjetio je sve nedaće tadašnjeg života, prvo kao đak, a kasnije kao trgovački pomoćnik i radnik. Iz rodnog kraja vrlo mlad je otišao u Borovo i tamo se zaposlio u Fabrici obuće „Bata“, Pripadao je grupi naprednih i aktivnih radnika. U Partiju je primljen još 1936. godine. Iste godine policija je otkrila partijsku organizaciju i uhapsila ga. Poslije izlaska iz zatvora protjeran je u Brčko gdje je nastavio sa partijsko-političkom aktivnošću. U Brčkom je živio kod nekih svojih rođaka i kao nezaposlen pomagao im u radu. Djelovao je sa istaknutim revolucionarima Ahmetom Kobićem Kobom, Borišom Kovačevićem, Nastom Nakićem, Harisom Suljićem, Milanom Marinkovićem i drugim.

U 1941. godini postao je sekretar Sreskog komiteta KPJ za Brčko. Partijsko rukovodstvo, koje se nalazilo na Majevidici, nepogrešivo je ocijenilo vrline Pere Ćuskića i postavilo ga na čelo narodnog ustanka u Brčanskom srezu. Bio je primjer odanosti svojoj Partiji, vjeran sin naroda, neustrašivi borac i partijsko-politički i vojni rukovodilac. Organizovao je dobru obavještajnu i kurirsku službu koja u ratu predstavlja važan preduslov pobjede.

Jednog dana je, preko obavještajne službe, dobio podatke da će neprijatelj napasti slobodnu teritoriju jačini snagama. Sve pripreme su na vrijeme izvršene i neprijatelj je dočekan sa pogodnih položaja, pa su mu naneseni veliki gubici i protjeran je nazad.

Na osnovu svoje široke političke aktivnosti i rada, ubrzo je postao uvažena politička ličnost i to ne samo u gradu, već i okolnim selima, u Posavini i na Majevici. To mu je omogućilo da već na početku priprema za ustanak okupi oko programa narodnooslobodilačkog pokreta veći broj uglednih ljudi iz grada i sela. U prvim danima ustanka istakao se u prikupljanju oružja i municije. Išao je iz sela u selo, organizovao ljude i pokretao ih na oružanu borbu, radio najačanju bratstva i jedinstva između Srba, Hrvata i Muslimana. Uspostavio je čvrstu vezu i saradnju između partijskih organizacija i naroda Majevice i Posavine. Učestvovao je 1941. godine u formiranju prve brčanske čete u Ražljevu čiji je jedno vrijeme bio i komandir, zatim prve čete u Posavini, a radio je i na formiranju prvih narodnooslobodilačkih odbora u Brčanskom srezu.

Za ime Pere Ćuskića vezane su prve oružane akcije i pobjede u brčanskom kraju. On se često presvlačio u seljačko odijelo i, sa pištoljem ispod koporana, čobanskom torbicom preko ramena i tamburicom u rukama, obilazio sela u kojima je bilo i ustaša. On i njegov brat Zika predstavljali su strah i trepet za neprijatelja. Ustaše su radi toga za njim raspisale potjernicu i obećale veliku nagradu za njegovo hvatanje.

Godine 1941. Pero Ćuskić je postao član Okružnog komiteta Partije za Majevicu, Posavinu i Semberiju i član Štaba Majevičkog NOP odreda. Na tim dužnostima je i poginuo.

Bio je neobično vrijedan i odgovoran, pa je doslovno sagorijevao na zadacima kao politički dalekovidan i principijelan i istrajan u smišljenom radu. Nepravilnosti i propuste oštro je osuđivao, a naročito one koji štete Partiji i narodnooslobodilačkom pokretu. U isto vrijeme ispoljavao je i plemenitost čovjeka prema onima koji su zasluživali pomoć. Naprezao je sve svoje snage da bi stigao svuda gdje treba, širom Brčanskog sreza, da bi pokrenuo i razvio rad u selima i gradu. Održavao je sastanke, razobličavao okupatora i njegove sluge, razvijao slobodarski duh kod naroda i ohrabrivao njegovo učešće u narodnooslobodilačkom pokretu. Učestvovao je u mnogim borbama u Semberiji i na Majevici, u napadu na ustaška uporišta u Koraju, Teočaku, Miladijama i

drugdje, i u njima se pokazao kao veoma hrabar, umješan i sposoban rukovodilac.

Jednom prilikom je po nekom poslu, Pero Ćuskić išao sa Stevom Zivkovićem u Donji Žabar. Kad su bili blizu škole, upozori ga Stevo daje malo zaobidu:

— A zašto, Stevo? — priupita ga Pero.

— U školi se nalazi šesnaest ustaša — odgovori.

— E, baš ćemo proći pored škole. Oni se ne nadaju da ćemo mi noćas naići po ovoj hladnoći. Imam dva napunjena pištolja koja nosim u rukama i ako nađemo na njih, začas ćemo ih pomlatiti. Budi bez brige — odgovori mu ubjedljivo Pero.

Pero Ćuskić je uz to bio veoma mudar čovjek. Na sastancima je birao riječi koje su imale snagu i moć uticaja i djelovanja na prisutne. Osvajao je ljude za vrlo kratko vrijeme, pa je bio voljen i cijenjen od naroda. Jednom riječju, postao je priznata i poznata politička ličnost. Posavine, Majevice i Semberije. Za njegovo ime čuo je, ili ga je lično, iz borbi, poznavao svaki borac Majevičkog partizanskog odreda i pozadinski politički radnik sa terena. Žive prirode, vitalan i taktičan, sa puno razumijevanja za čovjeka, s pažnjom i strpljenjem saslušao bi svoje saradnike i prihvatao svaki razložan prijedlog i mišljenje. Djelovao je mobilizatorski i to ne samo na svoje najbliže saradnike, nego i na širu okolinu. S razlogom je važio za čovjeka koji zna šta hoće.

Dan uoči pogibije ostao je u Štabu zajedno sa Slobodanom Jovanovićem da posvršava neke poslove, a potom da krene u Posavinu gdje su ga očekivali veliki zadaci. Zločinački kuršumi prekinuli su mu zauvijek životne puteve i revolucionarno djelo.

Tako se ugasio život velikog revolucionara, neustrašivog borca visokog morala i poštenja Pere Ćuskića.)

U martu 1942. godine poginuo je od ustaša i neustrašivi junak u Gornjem Žabaru (Pelagićevo) Perin brat Žiko. Malo je bilo boraca u Majevičkom partizanskom odreda tako hrabrih i smjelih kao što je bio Žiko. Imao sam priliku da sa Perom i Žikom učestvujem zajedno u nekoliko borbi i gledao sam njihovu borbenost i neustrašivost koje su bile za svako divljenje.

Milka, Perina i Žikina majka, brzo je saznala tužnu i žalosnu vijest da su joj junački poginula oba sina, dva sokola siva. Stegla je svoje majčino ranjeno srce i junački se držala. Ni najmanje nije

32) Pero Ćuskić je proglašen narodnim herojem Jugoslavije 20. decembra 1951. godine

se pokolebala, već je i danje nastavila saradnju za NOP. Njena kuća na Grčici cijelog rata bila je veza između partijske organizacije u Brčkom i Majevice.

Teška noć pored izginulih saboraca

Pozvah dvojicu mladića i počesmo sakupljati izginule druge, jer se mrak već bližio. Prvo smo pošli po tijelo Albina Herljevića. Sa još trojicom braće on je bio u partizanima, a poginula su ih dvojica — Albin i mali Tomo.

U¹
L'

Albin Herljević, poginuo 20. februara 1942. Proglašen narodnim herojem Jugoslavije

Albin Herljević rođen je 1916. godine u Teslicu, u siromašnoj radničkoj porodici. Član KPJ postao je 1939. godine. Godine 1940. postao je član Mjesnog komiteta Partije za Tuzlu, a kasnije je izabran u Oblasni komitet za Tuzlansku oblast, zatim i za člana Okružnog komiteta KPJ za Majevicu. Odmah poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije počeo je da radi na pripremanju naroda za ustanak. Na tom zadatku ustaše su ga otkrile i uhapsile. Njegovo držanje pred klasnim neprijateljem bilo je za primjer drugima. Uspio je da pobjegne iz zatvora i da se prebaci na Majevicu. Bio je neobično srećan što je uspio da pobjegne iz zatvora i da se sastane sa drugovima na slobodnoj teritoriji.

Po dolasku u partizane sa velikim uspjehom se angažovao u političkom radu na terenu, ali se i u svakoj oružanoj akciji nalazio među prvim. Bio je beskrajno radan, živahan i vedra duha, nasmijan i spreman za šalu. Kao Hrvat, on je u srpskim selima brzo stekao povjerenje i poštovanje naroda koji gaje zavolio kao sina.

Albin je češće odlazio u Tuzlu radi održavanja veze sa partijskom organizacijom u gradu i dobijanja podataka o namjerama neprijatelja. Jednom prilikom je, sa još jednim dragom, u Solini, nedaleko od Tuzle, zarobio domobransku konjičku patrolu od pet vojnika, koju je, sa cjelokupnom opremom, doveo na Majevicu. Istakao se u borbi sa „crnom legijom“ u selu Piperima, januara 1942. godine, kao i prilikom napada na neprijateljsko uporište Miladije u februaru iste godine. Na sam dan pogibije trebalo je da se vjenča sa Irčevom sestrom Slavicom Marković, koju je zavolio još prije rata. Toga dana njihovi snovi su zauvijek prekinuti.).

Borac Tomo Herljević bio je još dijete, od oko četrnaest godina. Bio je bistar i vrijedan kurir, omiljen u četi i u Štabu. Četnici su ga uhvatili drugi dan poslije uništenja Štaba i strijeljali u Kozjaku.

Prilikom napada na Štab četnici su zarobili i Slavka Mičića, intendanta Majevičkog NOP odreda i člana njegovog najužeg rukovodstva. Slavko je rođen 1911. godine u Tuzli u siromašnoj trgovačkoj porodici. Prije rata je bio službenik u Solani. Godine 1941. među prvim se javio partijskom rukovodstvu i izrazio želju da slijedi primjer svoga brata Rade, koji se u aprilskom ratu, kao artiljerijski oficir, časno borio i uspravno poginuo. Artiljerijski

33) Albin Herljević je proglašen narodnim herojem Jugoslavije 27. novembra 1953. godine

poručnik bivše jugoslovenske vojske Rade Mičić, kada je *početkom* aprila 1941. godine sa svojom baterijom krenuo na položaje u Slavoniju, svojim drugovima Tuzlacima, koji su mu poželjeli srećan put i srećnu borbu, odgovorio je: „Hvala, drugovi zemljaci, vidjećemo se ili na pobjedničkom defileu ili na groblju ratnika“. Herojski je poginuo boreći se protiv Nijemaca i ustaša do posljednjeg metka.

Sjećam se kad je Slavko došao u partizane. Bilo je to u

Tomislav Herljević, poginuo 21. februara 1942. :: , • .

septembru 1941. godine. Kod kuće je ostavio mladu ženu Linu i kćerkicu Radoslavu Seku i sina Branka. Došao je na Majevicu zajedno sa Boškom Popovićem Popcem i Perom Matovinovićem. Mi smo se tada nalazili na Međedniku. Na glavi je imao musli-

manski fes. Bio je srednjeg rasta, crnomanjast, sa potkresanim crnim brčićima, po čemu smo ga i prozvali Brkom. Ranije je bio fudbaler, paje jednom prilikom u igri povrijedio nogu i od tada je malo hramao. Inače, bio je strastven lovac i odličan strijelac. Bio je u stanju da iz pištolja pogodi drveće šibice na udaljenosti od trideset metara. Po prirodi je bio veseo i društven, inače spretan i snalažljiv. Kao takav on je, negdje u oktobru iste godine, primljen u Partiju. Bio je neobično srećan zbog ukazanog mu povjerenja. Ubrzo poslije toga postavljen je za intendanta Majevičkog NO partizanskog odreda. Na tom poslu pokazao je dosta organizatorskog smisla i sposobnosti. Sav se angažovao oko nabavke hrane, obuće i odjeće za borce.

Prilikom četničkog napada zatekao se u Štabu Odreda. Svaki njegov ispaljeni metak bio je siguran pogodak. Uхватili su ga živa i odveli u svoj štab u Tobutu.

U četničkom štabu su uporno nastojali da Slavka i Slobodana, kao Srbe, pridobiju za sebe, obećavajući im razne položaje. Ovi su im se na to podrugljivo smijali. Na kraju, sva trojica su umoreni na najsvirepiji način.¹).

Upravnika bolnice Majevičkog NOP odreda, doktorku Rosu Hadživuković, četnici su nekoliko dana poslije ove tragedije uhvatili u kući Rikanovića, gdje se bila sklonila. Nisu imali nikakvog obzira prema njoj kao ženi ljekaru, ništa im nije značilo što je njena pomoć toliko bila potrebna narodu ovog kraja. Nisu uzimali u obzir ni to što je prije toga, uz partizane, liječila i četnike. Nije za nju bilo nikakve milosti- Odveli su je u obližnji potok i na najsvirepiji način umorili.²). Zločinačka ruka ugasila je život ove mlade humanistkinje, koja se odrekla udobnog života u gradu da bi pomogla drugovima u šumi i narodu koji je očekivao njenu ljekarsku pomoć.

Tog kobnog dana uveče, u zgradi do kuće u kojoj je bio smješten Štab, po razastrtoj slami ležala su mrtva tijela vođa ustaničke Majevice. Bili su kao u borbenom stroju. Stajao sam ispred njih, u mraku, ukočen. Teško je riječima iskazati kako se čovjek osjeća u takvim prilikama. Srce mi se stezalo od tuge za izgubljenim drugovima, buktalo od mržnje i ogorčenja prema

36) Slavko Mičić je proglašen narodnim herojem Jugoslavije 23. jula 1952. godine

37) Slučaj je htio da će u blizini groba dr Rose Hadživuković, u Vukosavačkom potoku, 20. januara 19-16. godine, kao odmetnik, poginuti vojvoda Kerović, čiji su je četnici i ubili

neprijatelju, koji je započeo kontrarevoluciju. **1. krvavi bratoub -**
Sj obračun. Uz to su me pritiskale teške misli **1 briga** za sudbinu
cijelog Odreda, pa i ustanka u ovom kraju.

^J Tužna i teška noć, kraj izginulih drugova bila je bez suze
jecaja. Tiho, kao bez igdje ikoga živog. Istina, jedan broj stavično

Dr Rosa Hi 1/ ko\ c j }, n I U 1 b i a 1912

zaplašanih ljudi je tu. Oni krišom dolaze i u čudu gledaju nemili
prizor. Takođe su u dubokim mislima i zabrinuti. Samo se šapa-
tom sporazumijevamo.

Poginuli su kao dostojni sinovi svoga naroda, zbratimljeni u svojoj odlučnosti da se suprotstave okupatoru i domaćim izdajnicima i njihovim zločinima i pruže zaštitu svom narodu u teškim danima okupatorskog i ustaškog terora.

Ova tragedija u Vukosavcima bolno je odjeknula u srcima boraca i svih rodoljubivih ljudi na Majevici, u Semberiji i Posavini, u selima i gradovima. Ona je izazvala opštu Žalost i zabrinutost zbog izdaje, ali i ogorčenje na tu izdaju, ogorčenje koje je davalo novu snagu i jačalo odlučnost da se u borbi istraje do kraja. Braneći čast, slobodu i bratstvo naših naroda, ovi prvoborci ustanka i rukovodoci Prvog majevičkog NOP odreda pali su junačkom smrću od izdajničke četničke ruke.

U Vukosavcima je izgubljena jedna borba, izgubljeno je više borbi—bitaka protiv neprijatelja u NOR-u da bi se na kraju dobio rat, da bi pobijedila revolucija—narod, pobijedio jedan ljudski i komunistički smisao bratstva i jedinstva.

Ponoćni pomen izginulim drugovima

Iz Korjenite je 20. februara krenuo karavan sa žitom, brašnom, suvim mesom i slaninom, te i jednom mehaničko-bravarskom radionicom sa kompletnim alatom. Sve se to u koloni zaputilo u Vukosavce. Od tog žita trebalo je da se dio, na natovarenim konjima, prebaci u Sekoviće kad to situacija bude dozvoljavala.

Već se bila spustila zimska noć kad je kolona, sa volovskim zapregama, stigla na Udrigovo, da bi poslije kraćeg odmora nastavila prema Vukosavcima. Nisu drugovi iz karavana odmakli ni tri kilometra od Udrigova, kad su saznali da su četnici napali na Štab Majevičkog NOP odreda u Vukosavcima. Tu su se dogovorili da ne idu dalje. Dio životnih namirnica je istovaren u obližnje kuće u Milinom Selu, a ostatak su odveli seljaci svojim kućama da ga sklone. Poslije toga razmještaja koja desetina je pratila ovaj karavan upućena je u sastav svoje čete, u Vakuf.

U Jablanici već dva dana leže, zatvoreni delegati tuzlanske partijske i skojevske organizacije, koji su se vraćali sa okružnog partijskog i skojevskog savjetovanja sa Majevice. To su Abdurahman Saračević Aco, sekretar Mjesnog komiteta KPJ za Tuzlu,

Abdulah Sarajlić,), predstavnik skojevske organizacije i Kasim Bilić Crni, koji je pratio delegate preko Majevice. Četnici su ih presreli na Međedniku, zarobili i zatvorili. K njima je 20. februara, negdje oko 11 sati noću došla grupa četnika. Psovali su, vikali, prijetili:

— Znete li da smo vam udesili Španca i Irca? Udesili smo vam cijeli Štab, razoružali čete. Neće više biti ni traga od komunista. I vas ćemo večeras skratiti za glavu čim nam stigne vojvoda.

Noć je. U sobi zasjeda pijana grupa četničkih glavešina, saslušavaju uhapšene. Saračević i Bilić na saslušanju su rekli da su Srbi, a Sarajlić nije mogao da laže jer su kod njega pronašli dačku knjižicu i nije mogao sakriti da nije Musliman, a imao je i sokolsku legitimaciju. Cijeli dan su im prijetili kamom jer čekaju da padne noć.

Četnički se zasjeda i ponaša. Pijane glave i čupave brade bahato se hvališu svojim uspjehom.

— Sad ćemo vas pobiti kako ste i zaslužili. Poštujemo mi i Srbe, i Muslimane, samo ne komuniste i ustaše — reče Kerović na kraju „saslušanja“ pružajući im tri pisma adresirana: vojnom zapovjedniku, ustaškom logorniku i sreskom predstojniku. To pismo su Saračević i Sarajlić bili dužni da predaju tamo pod prijetnjom smrtne kazne.

..Kasim Bilić Crni). na saslušanju je rekao da je komunist a i četnici su ga na svirep način ubili — sjeća se Abdulah Sarajlić.

U ranim jutarnjim časovima 21. februara preko skojevke Bose Rađovanović uhvatio sam vezu sa Franjom Herljevićem koji se, sa Brankom Radićem Tamburašem, sklonio u kuću Cvike Stefanovića u Labuckoj. Franjo se 20. februara, kad je ispratio kurire preko Jelice, sa ostatkom desetine vratio u kuću Pere Stjepanovića u Lipovicama da štogod pojed u. Poslije jela su privilegij da se malo odmore, a ispred kuće postavili su stražara. Domaćin kuće Pero Stjepanović predložio je Franji da on puške, koje imaju, skloni u podrum, dok ne pođu. Franjo je prozno zlu namjeru domaćina i povikao na njega:

38) O hvatanju delegata, koje su uradili četnici u Jablanici, ispričao mi je Abdulah Sarajlić Teški.

39) Kasim Bilić Crni, rodom iz Ljubuškog, došao je u Tuzlu u oktobru 1941. godine kao instruktor Pokrajinskog komiteta SKOJ-a. Bio je veoma sposoban, ali je policija brzo zapazila njegov rad i on je decembra iste godine morao napustiti ilegalni rad i prebaciti se na slobodnu teritoriju u Majevički odred

Kasim Bilić Crni, poginuo 20. februara 1942.

— Hoćeš goloruke da nas izdaš četnicima!

Skrenuo je pažnju Veljku Steviću da pripazi na domaćina. Rekao je da mu ne dozvoli da izađe iz kuće.

Poslije odmora od tri do četiri sata krenuli su preko Labucke, odakle je komandir Franjo četvoricu boraca poslao na Površnice, u četu, a on je sa Brankom Tamburašom krenuo u Štab u Vukosavce. Skrenuli su u kuću Drage Gajića, na Zajednicama, i tu su im rekli da su četnici napali jutros na Štab, koji je stradao.

— Eno ih, četnici, vraćaju se, pogledajte kroz prozor — reče domaćin.

Franji je savjetovano da izađe na suprotna vrata kuće, i idući kraj živice, da se skloni u kuću Petra Mitrovića, našeg odbornika

u Labuckoj. U Petrovoj kući Franjo se zadržao do uveče bojeći se da ne bude otkriven od četnika. Odatle je prebačen u kuću Cvike Stjepanovića u Labucku, Nije Franjo izmakao od kuće Drage Gajića ni dvjestojedaset metara kad su četnici banuli u kuću.

— Otidite u Štab i vidite svog Irca i Španca! — reče neko od četnika, ukućanima.

— Žao mi je Srba što su izginuli, a »Šokce" i ..Turke" treba sve pomlatiti — reče drugi četnik.

Na to majka Drage Gajića, žena već u godinama, reče:

— Sram vas bilo što pobiste onako dobre ljude. Bez obzira koje su vjere — oni su se borili za nas.

— Zaveži, stara kučko, dok ti nisam jezik iščupao — priprijeti joj brat vojvodin Pero Kerović.

Dok se skrivao u štali Cvike Stjepanovića u Labuckoj, Franjo mi je, po Bosi Rađovanović, poslao ceduljicu u kojoj je tražio da mu pošaljem seljačko odijelo, nešto hrane i novaca. Sve što je tražio — poslao sam mu istog dana.

Četnici su, vjerovatno, doznali od nekog da se Franjo krije u Labuckoj, pa su došli u selo i otpočeli pretresati kuće naših simpatizera. Pošto je domaćin vidio da će i njegovu kuću, u kojoj su se krili Franjo i Branko, pretresati četnici, dali su im da obuku košulje i da se ubrade bijelim čemberimakoje su nosile stare žene. Ujedno su im dali i bremenice, kao da idu da donesu vode i da se tamo zadrže dok četnici ne izvrše pretres. Pošto su Franjo i Branko, imali cipele na nogama, domaćinova kćerka je išla za njima po snijegu i opancima zatrpavala njihove tragove. Kad su četnici pretresli kuću i nisu nikoga našli, otišli su iz sela. A kad je opasnost prošla, pomenuti drugovi su se ponovo vratili u kuću. U Labuckoj su se zadržali dva—tri dana i poslije toga se prebacili u Jablanicu.

Osvanuo je 21. februar, tmuran i hladan. Oko tijela se sabralo još ljudi iz sela. Došlo je više domaćina i omladine. Svi su htjeli da još jednom vide voljene ljude koji su ih štitili od ustaških nasrtaja, da odaju posljednju poštu drugovima koji su hrabro pali braneći interese svoga naroda, čast štaba i slobodnu teritoriju.

Odlučeno je da se izginuli drugovi sahrane u šumici, kraj potočića, u blizini mjesta gdje su poginuli Irac i Španac. To je mjesto dosta sklonito, na zemljištu domaćina kuće u kojoj je bio smješten Štab. Bojali smo se da ih na drugom mjestu sahranimo,

jer bi ih četnici otud mogli iskopati, pogotovu zbog njihove prijetnje da ove ljude ne smije niko sahraniti, već neka ih psi rastrgnu.

Odlučili smo da ih sahranimo u tri grobnice. Razgrnuli smo duboki snijeg i počeli kopati zemlju. Ali nabasmo na isprepletale žile od drveća i sa kopanjem je išlo teško i sporo. Položili smo u njih mrtva tijela drugova. Grobnice su zatrpane zemljom, a odozgo snijegom kako bi bile maskirane. Sa teškim bolom u duši oprostili smo se od omiljenih rukovodilaca partizanske borbe na Majevici. Ostali su da leže u gustoj grabovoj i bukovoj šumici, na vječnoj straži, da slušaju žuborenje potočića, udišu miris procvjetalih lipa, te šum vjetra koji povija mlado drveće, da se tu mlade generacije podsjećaju kolika je cijena slobode.

Dok su grobnice zatvarane, čuli su se plač i jecaji prisutnih. Zaplakali su i mnogi stariji ljudi, a kako i ne bi kad su izgubili svoje drage i istaknute rukovodioce, borce i dobrozboritelje u najtežim trenucima, branitelje i zaštitnike. Veliki broj prisutnih je krišom podizao i okretao glavu plašeći se da ih ne snađe teška kazna kojom bi ih četnici kaznili za tu suzu za Ircem i Spancem. Ljudi se počele razilaziti svojim kućama. Prije nego što odoše, Risto Pajkanović Čikan im se okrenuo i rekao:

— Vjerujte, ljudi, neće proći dugo vremena kada će se kraj ovih grobova okupljati narod kao kraj neke svetinje.

Sve mještane koji su učestvovali na sahrani izginulih drugova Mitar Kovačević je uveče po običaju pozvao u svoju kuću na večeru. Večeru je spremila njegova domaćica Desanka i trajala je do duboko u noć. Mitar je iznio rakije i jela, a svakom od izginulih drugova zapalio po svijeću, kakav je bio običaj u našem selu. Neki od prisutnih stavili su domaćinu primjedbu stoje svima zapalio svijeće, jer oni nisu svi Srbi — ima tu i Muslimana, na šta im je on odgovorio:

— Oni su za mene svi jednaki kao ljudi i borci. Ja ih podjednako cijenim i poštujem i neka im je laka crna zemlja.

Dvadeset prvog februara, dok su u Vukosavcima sahranjivani izginuli borci, četnički štab definitivno je odlučio da pobije deset zarobljenih partizana u Tobutu.

Bilo je to u Teodorovu subotu, vjerski priaznik, oko podne kad je u zatvor upao kao vuk među ovce Boško Nikolić, komandant četničkog obezbjeđenja, povezao zarobljene partizane i istjerao ih napolje. Napolju ih je sačekala grupa četnika sa puškama na gotovs i potjerala ih prema šumi, takozvani Travnjak, više tobut-

ske škole. Tako odvažnim borcima nije trebalo govoriti kuda idu. Bilo im je jasno da im je došao kraj života. Išli su sumorno po sniježnoj prtini koja je počela da se otapa, sa gordo uzdignutim glavama, bez straha i zabrinutosti i bez molbe da im poklone život. Veso i Slavko išli su odvažno na čelu kolone. Ljudi i žene izašli su pred svoje kuće, a neki virili kroz prozore i nijemim pogledom pratili grupu partizana. Neke su žene duboko uzdisale i plakale.

Sakib Kunosić Šimo tlbroy, poginuo 21. februara 1942. godine

— Bog ih ubio, što ne puste bar onu mladu ženu, vide da joj je stomak do zuba. Samo što se nije porodila. Kako im nije žao. Kuda će im duša, kad tako rade — polušapatom reče jedna starica koja je posmatrala malu kolonu partizana.

Nikad niko neće saznati koje su njihove misli i želje bile u tim, posljednjim trenucima života. Možda je mlada učiteljica od Valjeva, koja je sa svojim suprugom stupila u PITU proletersku brigadu 1941. godine, a krenula iz Šekovića sa drugovima na Majevicu da se porodi, mislila: »Eto, neću tu prvu radost kao majka dočekati".

U koloni se izdvajala visoka i stasita figura hrabrog Slobodana Jovanovića. Samo da je prije deset minuta uspio otići iz Štaba majevičkog partizanskog odreda, izbjegao bi ovu tragediju. Nije mu se dalo da se i dalje bori za slobodu.

Slobodan Jovanović, poginuo 21. februara 1942. godine

Stigli su u šumu i ugledali iskopane jrobnice. Znali su da više nema nikakve nade da se mogu spasiti. Četnici su im oduzeli lične stvari, poskidali odijela i međusobno ih podijelili. Četnik Boško Nikolić uzeo je koporan i zlatan džepni sat Slavka Mičića, a četnik

Jeremija Lazić uzeo je Vesin kožni kaput. Četnici započinju sa svojim krvavim pirom nad partizanima. Jedne kolju, a druge strijeljaju. Slavko i Veso nemoćno gledaju četničke zločine jer su njih dvojicu ostavili posljednje. Vjerovatno zbog toga da bi ih psihički slomili i primorali da pristanu da idu sa njima. Na kraju Vesi i Slavku bilo je još jednom ponuđeno da se samo izjasne da pristaju da pođu sa četnicima, pa neka prvu moguću priliku iskoriste i pobjegnu „svojima“.

Slavko je odlučno odgovorio četnicima:

— To je ono što ja nikada izgovoriti neću da pristajem da postanem četnik. Radije ću umrijeti, nego da moji drugovi čuju takvu izjavu iz mojih usta.

Zatim su Slavko i Veso potpuno zanemarili prisustvo četnika. Na sva njihova pitanja i ponude prkosno su zviždicali melodiju: „Ustaj, seljo, ustaj, rode, da idemo do slobode...“.

Razbješnjeli četnički zlikovci pobješnjelo su pucali u naše junake. Iz njihovih tijela tekla je topla krv i bojila snijeg oko iskopane grobnice.

Četnički izrodi, poslije završenog strijeljanja, odnosno klanja zarobljenih partizana, krvavih ruku i s pjesmom krenuli su ka crkvi u Tobut da se ispovide i pričešte.

Kao što se vidi, Leko, ipak, nije smio prije likvidirati kurire dok nije sačekao da vidi ishod njihovog napada na partizanski Štab u Vukosavcima.

Negdje u junu 1942. godine na Krečane na Trebavi u četnički bataljon popa Dimitrija Stefanovića stigla su dvojica četničkih koljača, koji su se hvalili kako su ubijali i klali partizane na Majeveci. Najednom od njih, drugovi iz grupe Petra Kaurinovića su prepoznali koporan i sat Slobodana Jovanovića, koji je u Posavini bio poznat i cijenjen kao istaknuti partijsko-politički radnik. Ova dvojica četnika su se hvalila kako su uhvatili živog Slobodana Jovanovića i nagovarali ga da pređe u četnike, a on je to odlučno odbio govoreći: „Vi ste izdajice srpstva i zajedno sa okupatorom borite se protiv sopstvenog naroda. Na to ja neću nikada pristati“.

Odlučili su da ga likvidiraju »kao okorelog komunistu“. Jedan od tih četnika određen je da ga zakolje. Svezali su mu ruke i noge

i položili ga na zemlju, onda mu je četnik sjeo na prsa, a preda se stavio flašu rakije.

— Zabo sam mu malo nož u grkljan, a on počeo da krči. Ja mu na to kažem: „Kako se bojiš, junačino, a hoćeš da se boriš protiv četnika?“!

Kad je Petar Kaurinović čuo tu četničku priču, sav se tresao od ljutine ne vjerujući da se može nad živim čovjekom tako iživljavati. Tada je odlučio: »Tu dvojicu četnika ne smijemo žive pustiti. Njih moramo likvidirati, čak i po cijenu vlastitih života«.

Petar Kaurinović odredio je trojicu sigurnih boraca: Iliju Kaurinovića Farkaša, Stevu Zivkovića i Đorđa Brkića koji su likvidirali ovu dvojicu četničkih koljača.

Poslije deset godina, uz prisustvo većine porodica, iskopane su kosti pobijenih partizana u Tobutu i prenesene u kosturnicu u Vukosavce i pohranjene zajedno sa njihovim drugovima.

Otvorena izdaja Đure Bižića

Pogibijom ovih istaknutih boraca i rukovodilaca četnici su postigli trenutni uspjeh, i to samo u vojničkom smislu, dok su politički izgubili. Jer, to je, istovremeno, bio i početak njihovog potpunog moralno-političkog poraza i propasti na Majevici koja je bila i ostala partizanska. Oslobodilačka borba ovdje nije prestajala sve do Dana pobjede i sa nje su stalno odjekivale borbene pjesme.

Četnici, izdajnici svoga naroda i sluge okupatora, mislili su da će likvidacijom Štaba Majevičkog partizanskog odreda, u kome je većina bila Muslimana i Hrvata, obezglaviti, a zatim uništiti narodnooslobodilački pokret na Majevici, u Semberiji, i Posavini. Mislili su da će Srbi partizani, koji su bili u većini u Odredu, nasjesti njihovoj propagandi, baciti puške, rasuti se, otići svojim kućama i preći u četnike. Doduše, manji dio boraca je odložio puške i otišao kućama, a neki su se i predali, ali je glavnina Odreda ostala jedinstvena. To je i razumljivo jer su borci Majevičkog NOP odreda bili hrabri i smjeli ljudi, spremni i sposobni i za najveće podvige i žrtve kad su u pitanju sloboda, čast i ljudsko dostojanstvo.

Ti srpski — majevički, semberski i posavski — seljaci, i u tako složenoj i teškoj situaciji kakva je nastala nakon Vukosavaca, ni na pomisao nisu došli da nasjednu četničkoj propagandi. Oni su se, naprotiv, prikupili i organizovali u Koreniti i izabrali novi Štab. Partizani su tada bili ogorčeni na četnike; htjeli su da se svete i osvete svoje drugove boreći se protiv četnika još odlučnije. Tako se teška žalost za izginulim drugovima rukovodiocima pretvorila u neodoljivu snagu i strašnu mržnju protiv četničkih izroda.

Majevički narodnooslobodilački partizanski odred, sa manjim izuzecima, bio je kolektiv zbratimljenih ratnika u kome se nije gledalo ko je koje nacije i vjere. Ne, vrijednost svakog se mjerila po poštenju, po bliskim zajedničkim idejama, po tome kakav je kao komunista, drug i borac, kakav je s narodom i koliko je u narodu.

Umjesto panike, našim redovima su zavladali duboki revolt i riješenost da se sa još većom snagom ide do konačne pobjede. Majevički partizanski odred sačuvao je svoje jedinstvo, sredio se i energično krenuo u napad na četnike. U roku od dva dana uspijeva da dva četnička bataljona potpuno rasturi, vođe pobije, a četnike razoruža. Četničke komandante, kapetana Stevu Damjanovića Leku i žandarmerijskog narednika Đuru Bižića, uhvatio je strah od partizana, jer nisu očekivali ovakav ishod. Oni su tražili — u Tuzli od Nijemaca i preko Drine od nedićevaca — da dobiju oružje i municiju za borbu protiv partizana. Međutim, među četničkim glavešinama je izbio sukob. Duri Bižiću je smetao kapetan Leko, jer je želio da jednog dana postane on potpuni gospodar cijelog majevičkog područja, pa je bio spreman da se posluži svim sredstvima da bi postigao cilj. Zato je Bižić poručio partizanskom rukovodstvu da želi s njima da pregovara.

Na sastanku sa grupom partizanskih rukovodilaca ovog kraja je izjavio da se on ne slaže sa politikom kapetana Leke i vojvode Kerovića, te da osuđuje njihove zločine prema partizanima i da se ograđuje od svega toga. „Oni“, dodao je, »zaslužuju najoštriju kaznu, a partizani neka postupe po svom nahođenju“, dok on daje svečanu obavezu da njegova puška neće pucati na partizane. Neki drugovi, a među njima i Kurjak, posumnjali su u Bižićevu zakletvu. Kurjak je rekao:

— Lukava je to žandarčina, prevariće on nas!

Partizanskom štabu je, međutim, bilo poznato *da je* između Leke i Dure postojala netrpeljivost i nije bilo razloga da se i to ne iskoristi.

PROGLAS OKRUŽNOG KOMITETA KPJ ZA
MAJEVICU I ŠTABA MAJEVIČKOG NOP
ODREDA IZDAT KRAJEM FEBRUARA 1942.
GODINE POVODOM NAPADA ČETNIKA NA
ŠTAB ODREDA³⁸⁾

SVOJ POŠTENIJ, RODOLJUBIVOJ JAVNO-
STI— SVOM RADNOM NARODU
RADNICI I SELJACI, OMLADINO, MUŽEVI
fir I ŽENE, PARTIZANI, m-

DR UGOVII DR UGARICE,

-''i
* im -j Saznali ste za grozni i u ovim najtežim danima
<PWM strahovito zvjerski zločin koji je izvršen 20. februara
,,(, ove godine nad članovima Štaba Majevičkog NOP
- , odreda. Ovo mučko i besramno zlodjelo izvršili su
svojim prepadom na partizanski Štab ogavne izdaji-
• • , ce naroda, plaćenici okupatorovi i Nedićevi, kapetan
• i 'i, Leka (Stevo Damjanović) i samozvani nojvoda Ra-
divoje Kerović sa svojim četničkim banditima. Podlo
i<5> (- , i iznenadno upali su ovi zločinci u Štab narodnih
s> ,<' partizana da i ovim svojim zlodjelom potvrde sve ono
na šta je Komunistička partija ukazivala i govorila
' v ' , da se u licu gospodskog vojno-četničkog vodstva
, , kriju izdajnici naše svete oslobodilačke borbe, peto-
, • kolonaši i najodanije sluge okupatorske i ustaške.
vtUJji Obistinilo se ono o čemu smo iz dana u dan
, - v govorili, a to je da su kapetan Leka i Radivoje Kero-
, - r vić sa svojim društvom neprijatelji naroda, razbijači
jedinstva naših naroda protiv fašističkih tirana i
, , njihovi pomagači. I opet su dokazale te plaćeničke
, j kukavice, gospodski oficiri na djelu, zabijanjem noža
u leđa ustanku radnog naroda ispod tuđinskog jar-
• , ma, da oni više vole služiti neprijatelju, pomagati
, > njegova nasilja i pljačku, čuvati interese petokolo-
naške gospode nego da radni narod sam svojim
vlastitim snagama pod rukovodstvom Komunističke

partije i narodne vojske partizana uzme sudbinu u svoje ruke. I u sporazumu sa okupatorom, a u saglasnosti sa izdajicom Nedićem skovali su zločinački plan da osujete pobjedu našeg naroda nad neprijateljima, izdajnicima i petokolonašima puteni pokolja nad predstavnicima narodnih partizana. Time su mislili da spriječe oslobodilačku borbu. Time su htjeli da obezglave redove narodnih partizana i da unište narodnu vojsku koja se bori za slobodu. Svakome je jasno, ko imalo pošteno misli, da se samo na taj način može poslužiti fašističkom zavojevaču i njegovim slugama, ustašama. Svakome je jasno, ko iole časno misli, da ta gospodaplaćenici nisu imali za cilj da vode borbu za slobodu svog naroda, nego nametnuvši se za neke četničke vođe narodnom ustanku da ga razbiju. I kada nisu to uspjeli klevetama, odvratnim lažima i raznoraznim intrigama, ubacujući u redove naroda i borbenih četnika—seljaka razdor i mržnju prema narodnim partizanima, latili su se posljednjeg sredstva da putem ubistva i zločinstva nad herojima narodne borbe za slobodu to ostvare.

Zato su napali na Štab partizana. Ali, gadno su se prevarili ti nakazni zločinci i tuđinske sluge u svojim paklenim namjerama da će uništenjem Štaba partizanskog odreda uništiti Narodnooslobodilačku borbu i redove narodnih oslobodilaca—partizana osloboditi. Zaboravili su pri tome ti čuvari gospodske pljačke nad narodom na neuništivu organizaciju radnika i seljaka, na Komunističku Partiju Jugoslavije. Zaboravili su da se time ne uništava težnja i spremnost radnog naroda da zbace sa sebe okupatorski jaram i izvojuju konačnu i potpunu narodnu slobodu. Ali, u svom strahu pred narodnim ustankom, pred nadolazećom radničko-seljačkom revolucijom i pred nezadrživim pobjedama Crvene armije, udružena gospoda svih vjera i nacija zajedno sa okupatorom ne biraju sredstva samo da bi sačuvali svoju gospodsku pljačku nad radnicima i seljacima. Radi toga i jedino radi toga mrže sva ta gospoda borbu radnika i seljaka za bolji život i narodnu

slobodu, zato mrze Komunističku partiju koju su i do sada pune dvadeset četiri godine progonili. Zato mrze Crvenu armiju koja nosi radnom narodu svih zemalja narodnu vlast, a uništenja kapitalizma. Zato su gospodsko-okupatorski agenti Stevo Damjanović i vojvoda Radivoje Kerović izvršili zločin. Zato su pobili i poklali oko trideset poštenih boraca. Ali nisu uspjeli i neće nikada da razbiju narodne partizane. Nikada redovi narodnih partizana nisu bili zbijeniji i nikada spremniji da pod zastavom Komunističke partije istrijebe i unište sve te izrode i plaćenike. Dokaz za to jeste da su partizani odmah poslije zločina nad narodno-oslobodilačkim Štabom razoružali u Ravni obadva Lekina bataljona: gospodsko-petokolonaško vodstvo pobili, četnike razoružali i poslali kućama, a poštene borbene četnike primili u svoje redove. Jedini je to put koji vodi pobjedi i slobodi našeg naroda.

RADNICI I SELJACI, OMLADINO, MUŽEVI I ŽENE, PARTIZANI, DRUGOVI I DRUGARICE,

Pridružite se našoj borbi. Zbijte svoje redove oko svoje radničko-seljačke Komunističke partije. Ujedinite svoj bol za neumrlim prvoborcima narodnim palim od zločinačke bande sa mržnjom protiv istih do istrebljenja. Podignite svoj glas protiv izdajica. Ne nasjedajte raznovrsnim lažima o tome da nema više partizana. Partizani su tu, jači nego ikada i nepobjedivi. Ustanite još odlučnije u borbu protiv okupatora i ustaša, te narodnih izdajica. Znaйте da su s nama svi porobljeni narodi pod njemačkim i talijanskim fašizmom. Znaйте da je Crvena armija svojim pobjedom sve bliža i bliža i da nosi spas i slobodu svim porobljenim i nacionalno potlačenim narodima. Imajte vjere u svoju vojsku, u narodne partizane i pomognite ih na svakom koraku. Tjerajte iz svoje sredine pljačkaško-četničke nasilnike. Razoružajte ih na svakom koraku i stupajte u redove narodno-oslobodilačkih partizana.

Ovaj proglas kod naroda Majevice i Semberije izazvao je još veću mržnju i osudu četnika kao sluga okupatora koji su izvršili zločin nad partizanskim štabom u Vukosavcima.

Branko Jošilović, poginuo 26. februara 1942.

Odred je 26. februara krenuo iz Korenite sa velikim zanosom i oduševljenjem na Majevicu, da se obračuna sa četnicima koji su započeli svoju krvavu izdaju. Bio je maglovit zimski dan kad su, u popodnevним časovima, stigli u Vukosavce, ali četnika tamo nije bilo. Kako se od magle nije moglo vidjeti dalje od deset metara, to je naša izvidnica na drumu između Vukosavaca i Tobuta, kod Ječmišta, doslovno naletjela na četničku patrolu. Naši borci su tu uspjeli da ubiju jednog četnika, a ostale da zarobe. Dio kolone se

razvio desno, u strijelce, a glavni naje, sa prethodnicom, produžila drumom. Ona je kod mjesta Četeništa naletjela na četničku zasjedu. Četnici su iz zaklona otvorili vatru iz puškomitraljeza i pobjegli. Tom prilikom poginuli su komandir čete Teodor Sofrenič Tendo i Branko Jošilović. Njima je mitraljeski rafal izveštao grudi. Odred se razvio u strijelce i dao kroz Tobut u potjeru za četnicima. Tom prilikom u Šakotićima je zarobljena četnička bolnica. Prije toga su zločinci koji su bili ranjeni u borbi sa Štabom na Vukosavcima, kad su čuli pucnjavu i bježanje četnika ispred partizana, blagovremeno se sakrili na tavan kuće i tako izbjegli zasluženu kaznu.

Uveče su se partizani prikupili u Vukosavcima. Sa manjim jedinicama su posjeli odgovarajuće položaje za obezbjeđenje, a glavni na Odreda se razmjestila po kućama radi odmora.

S obzirom da sam rodom iz Vukosavaca i da sam dobro poznao taj teren, određen sam od Štaba Majevičkog partizanskog odreda zajedno sa Vojom Stojakovićem da noću 26/27. februara patroliramo položajem između sela Tobuta i Vukosavaca, da nas ne bi iznenadno četnici napali. Cijelu noć po mrazu i hladnoći obilazili smo položaje, osmatrali i osluškivali, da li se nešto čuje. Ta noć prošla je u miru.

Sutradan, 27. februara, borci Majevičkog NOP odreda koji nisu bili zauzeti dužnostima, posjetili su grobove palih drugova iz Štaba, odali im poštu i zavjetovali se da će ih osvetiti. Borci su se zakleli da će se boriti protiv okupatora i njegovih slugu, ustaša i četničkih bandi, do konačnog uništenja. Toga dana sahranili su još dvojicu svojih izuzetnih saboraca, drugove Sofrenića i Jošilovića koji su poginuli na Ceteništu.

Štab Odreda naredio je da se prikupljaju podaci o neprijatelju: gdje se nalazi, kakvo je borbeno raspoloženje njegovog ljudstva, koliko je brojno stanje itd. Na taj način se gubilo u vremenu, a četnicima je omogućeno da se koncentrišu za napad. U Štabu se, dosta lakomisleno, računalo sa tim da Leko i vojvoda znaju daje Bižić obećao partizanima da ih neće napasti, a ona dvojica neće smjeti sami, sa svojim »trupama«, tim prije jer su prije nekoliko dana čuli kako su prošla dva četnička bataljona u borbi protiv partizana.

Toga dana Štab je Franju Herljevića poslao na Ozren da od Ozrenskog partizanskog odreda traži pomoć za borbu protiv četnika, a očekivala se takva pomoć i iz Sekovića.

Negdje oko podne 27. februara 1942. godine ranjenog četnika na volovskim saonama dovukla je majka iz Tobuta pred kuću u kojoj je bio smješten Štab Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima i tražila za njega ljekarsku pomoć. Tu se zateklo nekoliko partizanskih boraca koji su se zainteresovali u kojoj je borbi taj četnik ranjen. Majka je odgovorila da je ranjen kad su četnici napadali na partizanski Štab u Vukosavcima. Žiko Ćuskić skinuo je sa ramena pušku i htio je da ubije ranjenog četnika, ali mu drugovi nisu dozvolili, jer to nije bio partizanski način da se ubijaju ranjenici bez obzira čiji su bili.

— Šta, majku mu banditsku, tolike nam drugove pobili, ubili su i mog brata Peru, pa sad još i da ga liječimo — ljutito će Žiko.

Kasnije sam doznao daje ranjeni četnik bio rodom iz Piliće i kad je prezdravio, ponovo je stupio u četnike. U jednoj borbi kasnije zarobili su ga partizani i na saslušanju je priznao da je učestvovao u napadu na partizanski Štab u Vukosavcima i da je tada bio ranjen. Osuđen je od vojnog suda na smrt i strijeljan.

S druge strane, kapetan Leko i vojvoda Kerović su budno pratili kretanje partizana i žurili su da ih što prije napadnu znajući za vojničko pravilo daje uvijek bolje sam birati mjesto, vrijeme i sredstvo za napad, nego čekati u odbrani. Ovo prvo je značilo: nanijeti protivniku neočekivani udarac i nametnuti mu borbu tamo gdje to njemu ne odgovara.

Drugu noć 27/28. februara u patrolu sa mnom određen je Veljko Lukić Kurjak. Patrolirali smo te noći Stankinim brdom, putem iznad Paulja, Svetljikom, putem između Vukosavaca i Tobuta. Tu noć pričao mi je Kurjak kako je razoružao dva četnička bataljona i neke njihove vođe pobio.: „Samo mi je žao” — veli Kurjak — što mi ne dozvoliše da se obračunam sa Bižićem i njegovom bandom, onda bih, čini mi se, lakše disao. Pravo da ti kažem, Radivoje, ne vjerujem ja Đuri Bižiću, stara je to i iskusna žandarčina. Prevariće on nas. Imao sam ja sa njim posla još prije rata. Lopov je to kakvog nisam sreo u svom životu”.

Kurjak se interesovao kako su četnici uspjeli da tako iznenade naš Štab Odreda i da ih pobiju. „Ja Irca znam kao dobrog vojnika i sposobnog komandanta, a i komesar Fadil učesnik je u španskom građanskom ratu i sa velikim ratnim iskustvom. Toj četničkoj bagri nijesu smjeli dozvoliti da ih tako iznenade. Mnogo mi je žao svih drugova, a za Ircem i Špancem, srce me boli”.

Uz priču, hladna i duga zimska noć, brzo nam je prošla. I ove noći nikakve promjene nismo mogli zapaziti izuzev što su se čula dva pucnja iz pravca Priboja. Vjerovatno četnici rastjeruju strah.

Počela je već da rudi zora i Veljko predloži da idemo da se odmorimo. Čete Odreda u ovo vrijeme treba da zauzmu položaj. Krenuli smo kraj kuće Boje Kovačevića koji je već bio ustao i počeo da namiruje stoku. Pozvao nas je Bojo u kuću da se malo ogrijemo i popijemo toplo mlijeko. Tu smo dobro doručkovali i krenuli u Štab Odreda da izvijestimo šta smo noćas primijetili ili čuli. Kad smo završili posao i doručkovali, bilo se dobro razdanilo.

Krenuli smo u kuću moga oca Mitra da se odmorimo. Moja majka nam je prostrla slamaricu u jednom kraju sobe. Nismo se raspremali, samo smo skinuli cipele, otpasali opasače i legli.

Onako umorni i ozebli brzo smo zaspali. Možda nije prošlo ni tridesetak minuta kako smo legli, kad se iz pravca Tobuta, sa puta koji graniči sa Vukosavcima, čulo nekoliko pucnjeva. Kroz desetak minuta čulo se više pucnjeva. Brzo smo skočili, spremili se i otišli na položaj iznad kuće Ostoje Kovačevića, koji je držala Kurjakova četa. Našli smo borce zalegle iza živice, prema Tobutu, koji su kao zaklone koristili debele stogodišnje cerove. Rekli su nam da su primijetili streljački četnički stroj koji se prebacuje prema njima. Kurjak je skrenuo pažnju svojim borcima da štede municiju. Da gađaju samo kad se pojavi živa četnička meta i to na kratkim odstojanjima, kad je siguran pogodak. Na tom pravcu četnici su pucali iza zaklona bez preciznog gađanja, a nisu ni pokušavali da preduzmu juriš.

U prvim jutarnjim časovima 28. februara 1942. godine četnici su izveli napad na položaje Majevičkog partizanskog odreda. Tako se desilo ono što partizanski štab nije očekivao. Partizani su još jednom na lukav i podmukao način prevareni. Majevički odred je bio prisiljen da se brani, umjesto da napada, čime je ispustio inicijativu iz svojih ruku. Razvila se borba na kosama Srednjih Vukosavaca, između četnika i partizana na život i smrt. Napadali su četnici koji su već okrvavili svoje ruke, svjesni da započetu borbu moraju dovesti dokraja, ili će se, u protivnom, morati seliti sa Majevice. Majevički NOP odred napravio je kobnu grešku, koja mu se već toga dana osvetila što nije blagovremeno zaposjeo ključni i dominantni položaj Kameniti brijeg i Karića vinograd. Doduše, četnici kapetana Leke i vojvode Kerovića, bar u jutarnjim časovima nisu napadali od tih pravaca, a s tih položaja je, prema procjeni Štaba, mogao napasti jedino Đuro Bižić sa svojom bulumentom, a on je dao časnu riječ da nas neće napasti. Čete, su, inače, sve bile raspoređene na položajima, što znači da Štab Odreda nije imao nikakve rezerve, što je tada bila velika greška.

Uspješno su odbijani svi juriši četnika i naneseni im veliki gubici. Nije im pomogla ni truba kojom su pozivani najuriš. Što je dan više odmicao, bilo je sve jasnije da četnici neće imati dovoljno snaga da izdrže u svojim napadima. Sve je ukazivalo na zaključak da će četnici toga dana doživjeti potpun poraz.

Cete Odreda, koje su se branile na položajima Svjetljika — Tobutsko groblje, na kom pravcu su napadale glavne četničke snage, prelaze u protivnapad i protjeruju četnike. Nastalo je gonjenje četnika kroz Tobut prema Mičića hanu. Četnici su bježali

bez ikakvog otpora. Na putu kraj groblja, u šumici, bilo je mnogo mrtvih četnika, pravo Kosovo. Među poginulim četnicima nalazi se i zločinac Ostoja Novaković koji je prije nekoliko dana ubio komesara Španca, a na njemu je bio i Špančev koporan. Poginuo je i komandant četničkog bataljona potporučnik Ljubomir Antić. Imali smo i mi žilava, ali neuporedivo manje.

Bilo je nešto poslije podne kad su naši borci još gonili četnike utrošivši najveći dio municije. I kada se smatralo da je borba protiv četnika toga dana dobivena, iza leđa se pojavio novi i odmoran neprijatelj. Upravo sa Kamenitog brijega od Karića vinograda čula se pucnjava i vika:

— Živio Đuro Bižić!

Sviran je znak za juriš vojničkom trubom. Naši borci iz Oreda prosto nisu vjerovali da nas je taj četnički lupez i narodni izrod podlo prevario i na najgrublji način obmanuo.

Četničke vođe sigurno su se prethodno dogovorile kada će Bižić sa svojim četnicima da napadne iza leđa partizanske položaje. Time je Bižićevo obećanje partizanima ispala laž i znak podmuklog lukavstva koje se u ratu, na žalost, često praktikuje.

Situacija se mijenjala u korist četnika. Partizanski položaji su ugroženi i naši borci počeli su da se povlače pred brojnim i tehnički nadmoćnijim i odmornim neprijateljem koji je uz to imao i dovoljno municije, a naše snage bile su oslabljene i razvučene. U tom momentu još se nisu bile povratile čete koje su gonile četnike na udaljenosti preko tri kilometra, municija i bombe su im bili potrošene i nije se imalo čime boriti. Htjeli ili ne htjeli, partizani su se morali povlačiti.

Na položaj Kurjakove čete došao je Mirko Filipović i posmatrao kako Bižićevi četnici jurišaju sa Kamenitog brijega i prilaze položajima naših boraca na Prljuzi. Koristeći mrtvi ugao četnici su se privukli našem položaju i bacali bombe. Naši borci morali su da se povlače sa Prljuge. Kad je komesar Mirko vidio da su na tom pravcu naši položaji ugroženi, iza jednog cera pozvao je Kurjaka. Milaka Tešića i mene da se dogovori sa nama kojim pravcem da se povlačimo.

— Vala nas onaj bandit Bižić prevari, udari nam nož u leđa, kad smo se najmanje nadali — reče Mirko gledajući u Kurjaka.

Mirko nas je saslušao i na kraju zaključio: »Da se mi zabacimo četnicima iza leđa i da se povlačimo prema Korenitoj i Semberiji, a nemamo municije, čini mi se da tako nešto ne bi bilo dobro.

Možda bi bolje bilo da se povučemo prema Šekovićima, snabdijemo municijom, tražimo tamo pomoć i onda da se vratimo na Majevicu".

**Mirko Filipović, poginuo 1944. Proglašen narodnim herojem
Jugoslavue**

Štab je donio odluku koja je u takvoj situaciji jedino i bila pravilna a to je da se Odred povuče preko planine Jelice'i.Spreče, u Birač i spoji sa Birčanskim NOP odredom i od njega dobije pomoć u ljudstvu i municiji, a onda se vrati na Majevicu i obračuna sa četnicima. Glavnina Odreda se iste noći povukla u

Šekoviće, a manji dio snaga bio je odsječen i on se povukao u Semberiju i Posavinu.

Desetak četničkih zarobljenika, među kojima je bio jedan bliži rođak vojvode Kerovića, a drugi brat četničkog komandanta Milana Marića, bili su zatvoreni u podrumu kuće Mitra Kovačevića. Pero Matovinović Galama, koji ih je čuvao, kad je vidio da se Odred povlači, a njemu niko ništa nije poručio šta da radi sa zarobljenicima, odlučio je da ih postrijelja. Kroz podrumska vrata gađao je jednog po jednog. S obzirom da su bili zločinci, nije se smio usuditi da on sam deset odvezanih četnika tjera pred sobom, bojavao se da mu ne bi pobjegli. Ipak, jedan mu je četnik ostao u životu, sakrio se za burad koja su se nalazila u podrumu. Tako se Pero zadnji povukao iz Vukosavaca i priključio koloni Odreda kod Vasića u Tobutu.

Poslije povlačenja našeg Odreda sa Majevice može se zamisliti kako su četnici odmazdu činili prema Mitru Kovačeviću i njegovoj porodici što su ostali kod kuće.

Odred se u koloni povlačio preko Svjetljike, Tobuta (onim pravcem kuda su naše čete protjerale četnike), Priboja, Zlog Sela (Podgore). Niko na nas nije opalio ni metka. Kad smo stigli u Podgoru, bila je uveliko noć. U jednoj kući zarobili smo dvojicu četnika, koji su drhtali od straha, pravdajući se kako oni nisu vodili borbu protiv partizana. Rekli su nam u kojoj kući se nalazi njihovo mitraljesko odjeljenje i otkrili su nam njihove znake raspoznavanja.

Jedna desetina boraca krenula je da zarobi mitraljesko odjeljenje. Vodiči su nam bili zarobljeni četnici. Dvojica naših boraca što su išli na čelu desetine stavili su na svoje kape četničke kokarde. Kad smo stigli pred kuću u kojoj su bili četnici, nije bilo nikakvog obezbjeđenja. Nas četvorica sa puškama na gotovs upali smo u kuću gdje su četnici bezbrižno igrali karata. Viknuli smo na njih, onako iznenađene, da se predaju". Ako bi neko slučajno nešto pokušao, odmah mu slijedi metak u čelo" — rekli smo. U kuću su ušla trojica naših boraca, pokupili puške što su stajale prislonjene u ćošku sobe pored teškog mitraljeza »švarcloze". Kraj mitraljeza nalazile su se dvije željezne kutije sa redenicima municije. Jedan redenik sa dvjesto pedeset metaka podijelili smo borcima koji su imali najmanje municije, a drugi smo ostavili uz mitraljez da može da se upotrijebi.

; ”” ”y ””

Bilo nam je drago što smo zarobili mitraljez jer su nam četnici isti takav 20. februara zarobili na Površnicama.

Određen sam tada za nišandžiju na mitraljezu, (s obzirom da sam to i ranije bio), a za mog pomoćnika određen je Ilija Cvijetinić iz Mačkovca.

Stevo Peric, poginuo 28. februara 1942.

Poslije kraćeg odmora, mitraljez je natovaren na zarobljenog konja i kolona Odreda krenula je preko Jelice. Na planini Jelici snijeg je bio dubok, nabijen na pokoricama. Konj sa natovarenim

mitraljezom propadao je do stomaka i sa teškim naporom vadio noge iz smrznutog snijega. Kad smo prešli oko kolometar puta, konjje stao, savznovav, drhtaće od umora i hladnoće. Nije mogao dalje. Ništa nam drugo nije preostalo, nego da skinemo mitraljez i postolje i natovarimo ga na svoja pleća i nastavimo pokret.

Stezać je oštar mraz i ćulo se pucketanje drveća. Dlanovi su prijanjali za smrznuti mitraljez. Borci, umorni, gladni i slabo obučeni za takvu hladnoću, ali zahvaljujući velikom moralu i svijesti, sve su te teškoće i napore sa uspjehom savlađivali. U tako jezivo hladnoj noći, u teškoj tišini i s velikim naporom, negdje pred zoru stigli smo u Kalesiju i izbili na cestu Tuzla — Zvornik. Tu su nas onako umorne i iscrpljene doćekale ustaše i legija otvorivši vatru na nas. Borci Odreda razvili su se brzo u streljački stroj pod zaštitom mitraljeske vatre. Trubać Srećko Stevanović svirao je juriš i borci su nezadrživo jurnuli naprijed i rastjerali neprijateljsku zasjedu.

Prešli smo rijeku Spreću i 1. marta izjutra stigli u Gojćin na slobodnu teritoriju Birćanskog NOP odreda.

Toga dana u Majevićki odred došli su komesar i komandant Birćanskog odreda Cvjetin Mijatović i Miloš Zekić i tada su nam rekli da se malo odmorimo i popunimo sa municijom, pa ćemo onda sa pojaćanjem krenuti na Majevicu da se obraćunamo sa ćetnicima.

Borci Odreda, ipak, su vjerovali da će to povlaćenje biti kratkotrajno i da će se oni sa Prvom proleterskom brigadom brzo vratiti na Majevicu i definitivno razračunati sa ćetnicima.

U Lekinom izvještaju, koji je poslao Draži Mihailoviću, između *ostalog*, stoji daje *on saznao* da *su* partizani u Vukosavcima, paje preduzeo opšti napad 28. februara 1942. godine sa svoja ćetiri bataljona. U jurišu uspio je da protjera partizane sa Majevice u Sekoviće. U toj borbi imali su preko pedeset mrtvih i ranjenih ćetnika, među kojima je poginuo i komandant Majevićkog ćetnićkog bataljona, rezervni poručnik Ljubomir Antić. U Bižićev bataljon Leko nije imao povjerenja da bi se dobro borili protiv partizana i zato nije imao gubitaka. Partizanske gubitke Leko ne spominje.

U ovoj borbi Leko potćenjuje ulogu Bižićevog bataljona koji je odigrao presudnu ulogu u borbi protiv partizana. Kad su Lekini bataljoni bili potućeni i protjerani od partizana, onda su Đurini ćetnici udarili partizanima iza leđa.

Interesantno je pomenuti da Leko ni u ovoj borbi protiv partizana nije učestvovao, jer je, kako u izvještaju navodi, dobio iznenadni napad svoje ranije stomačne bolesti (grčeve) o čemu ima i ljekarsko uvjerenje.

Šest mjeseci borbe podaleko od Majevice

Narodnooslobodilačka borba i revolucija nisu nikada zavisile samo od uspjeha ili poraza u pojedinim bitkama, ma koliko da su one bile važne. Oni su svoju snagu nalazili u čvrstoj političkoj povezanosti sa masama i njihovoj političkoj spremnosti da, sa KPJ na čelu, istraju do pobjede. Na toj osnovi će NOP i poslije ovog poraza na Majeveci burno rasti i bilježiti pobjede.

Odmah poslije ovog događaja, četnički štab je izdao letak namijenjen narodu Majevice, u kome se, pored ostalog, kaže:

»Braćo Srbi, dužnost nam je da vas, s vremena na vrijeme, uputimo u naš rad i da vas upoznamo s ciljevima naše borbe koja se vodi uglavnom radi vas — našeg čestitog, napaćenog i materijalno oštećenog naroda... Poznato vam je da su se isti vaši i naši neprijatelji spremali da nas, četnike, jedine legalne po narodu, Kralju i Bogu, priznate borce za slobodu, unište kako bi onda lakše vas svojom otvorenom propagandom povelu u vrzino kolo opšte propasti. Ali, mi smo sve njihove vođe poubijali, a same pristaše i saučesnike dijelom uništili ili ih protjerali iz ovih krajeva».

Potiskivanjem partizana sa Majevice četnici su govorili kako su likvidirali narodnooslobodilački pokret na cijelom području, računajući tu i Semberiju i Posavinu. Međutim, kao što je poznato, nije im pošlo za rukom da razbiju jedinice Odreda, nego je on kroz cijeli rat bio kovačnica bratstva i jedinstva, cimentiranog krvlju najboljih sinova i kćeri svih naših naroda.

Postavši za kraće vrijeme na majevičkom području ..apsolutni gospodari", četnici protiv ustaša nisu vodili borbu, već su bili njihove okupatorske sluge. Njima nije bilo stalo do toga šta narod misli o njima i o njihovoj politici. Srljali su iz jedne u drugu političku grešku i tako produbljivali jaz između sebe i naroda. U stvari, napad na partizanski štab u Vukosavcima označio je početak trogodišnjeg perioda otvorenog četničkog stavljanja u službu okupatora, a protiv partizana i svog vlastitog naroda. Progonili su partizanske porodice i sve ljude koji su pomagali

narodnooslobodilački pokret, pa i one što su se potpisali na listi kojom je traženo da se puste kuriri koje su oni pohvatali.

Majevički NOP odred se nije mogao odmah vratiti sa Birča na Majevicu zbog situacije nastale na Romaniji i u zeničkom kraju, a malo kasnije i na Ozrenu, gdje su počeli četnički „pučevi” i previranje u partizanskim odredima.

Od Majevičkog partizanskog odreda je 25. marta 1942. godine u Drinjači formiran Drugi majevički udarni bataljon, koji je kasnije ušao u sastav Šeste istočnobosanske proletherske brigade. On je od marta do sredine septembra 1942. godine po više puta prokrstario kroz birčanski, vlasenički, romanijski, zenički, kladanjski i druge krajeve i odigrao veoma krupnu ulogu u to vrijeme. Vodeći borbu protiv neprijatelja i sarađujući sa narodom, pokazao se kao izvanredno dobar i siguran bataljon. Bio je udarna pesnica u borbi protiv kontrarevolucionara. Izdržao je velika iskušenja i podnio ogromne napore, a da nikad nije pokleknuo. On je to mogao jer je bio sastavljen od politički svjesnih i vojnički odlučnih ljudi koji su znali zašto se bore.

Napadali smo neprijatelja gdje smo mogli i stigli, a stalno smo mislili: kad ćemo na Majevicu, kada se spustiti u ravnu Semberiju i Posavinu. Znali smo šta hoćemo i kako ćemo to ostvariti. Vrat ćemo se rodnoj Majevici, razbuktati naš pokret, razviti naše borbene zastave sigurni ne samo da nas narod željno očekuje, već i da vjeruje u pravednost naše borbe i želi da u njoj masovno učestvuje. Evo šta je revolucionar i publicista Rodoljub Čolaković zabilježio u svojim „Zapisima iz oslobodilačkog rata”, o našem Drugom bataljonu:

»Mi imamo samo jedan bataljon boraca — Majevičana — koji su spremni da idu kuda im se naredi i da se bore protiv svakog neprijatelja. Zbog toga smo s velikim nestrpljenjem očekivali povratak Drugog udarnog bataljona. Bataljon je stigao u posljednjem trenutku, tj. onog dana kada su četnici već pripremili napad na Stomorine. Sjećam se kako se u sumorno popodne ukazala iza jednog brežuljka ispod sela vijugava kolona. Poznao sam u koloni majevičke koporane, i kao da me je sunce ogrijalo. To su bili sigurni momci, koje niko neće moći pokolebati petokolonaškom propagandom, oni će se s nama zajedno boriti do posljednjeg časa i, ako bude trebalo, umrijeti bez riječi...“.

Vodile su se borbe pod izuzetno teškim uslovima. Na kraju, došao je mnogo željeni i očekivani dan.

Maleševci — za Vukosavce

Nakon šest mjeseci boravka i borbi u drugim krajevima istočne Bosne, Majevičani su se, 12. septembra 1942. godine, vratili na svoju Majevicu, sada u sastavu Šeste istočnobosanske brigade, spremni da se obračunaju sa četnicima i svim ostalim neprijateljima.

Odjekivala je našim krajem ponovo majevička partizanska pjesma koja se mjesecima čula po Birču, Romaniji i u zeničkom kraju. Došla je brigada, dakle mnogo jača, brojnija i naoružanija jedinica nego što je bio Odred kada se povukao sa Majevice. Istina, Majevičani nisu bili svi na broju, jer su mnogi zauvijek ostali po Birču, Romaniji, u zeničkom kraju i na Konjuhu, u borbama protiv okupatora i domaćih izdajnika. A to su bili sve divni momci, vješti borci, neustrašivi junaci u jurišima gdje bi se čuli prodorni i zvonki pozivi: »Naprijed, Majevičani", -Juriš kurjačići". Neprijatelja bi panika hvatala kada bi čuo te borbene poklike.

Majevicu i Semberiju smo zatekli pod četničkom strahovladom. Ali ovaj zavičaj slobodara nije pristajao da se pokorava tuđinu i domaćim izdajnicima, pa ni ovog puta ta njihova rabota nije mogla potrajati ratnim naporom naroda i njegovih najboljih sinova — boraca ispod partizanske zastave i stotina pripadnika organizovanog NOP-a.

Zatekli smo jedno stanje u kome se sav taj četnički šljam bio dotad stavio u službu okupatora i svu svoju snagu i silu istresao nad ovim slobodarskim narodom. U takvoj situaciji, baš kad su izdajnici likovali i tvrdili da je narodnooslobodilački pokret na Majevisi uništen, a oni, u zavjetrini i u miru, uživali — Brigada je stigla na Majevicu i u Semberiju i sve im račune pobrkala.

Stvar je bila u tome da se nije mogao dozvoliti mir okupatoru i domaćim izdajnicima na tako važnom, vojnostrategijskom prostoru, kakva je sjeveroistočna Bosna. Okupator je ovdje pridavao važnu ulogu svojim slugama četnicima, koji su predstavljali njihovu petu kolonu u srpskim selima. Četnici su im obezbjeđivali komunikacije, vodili borbu protiv partizana u srpskim selima i na taj način odvrćali znatan dio stanovništva od borbe protiv okupatora, dok ne stigne kralj u zemlju. Omogućavali su Nijemcima da izvlače poljoprivredne proizvode i druga dobra iz srpskih sela i to koriste za njihovu vojsku i ratnu privredu.

Brigada je krstarila po Majevidi desetak dana. Nastupala je oprezno, ne želeći da započne borbu protiv četnika dok ne ispita političko stanje i raspoloženje stanovništva. A i među četnicima domaćim ljudima bilo je kolebanja u pogledu borbe protiv partizana i njihovi štabovi s pravom nisu bili baš sigurni da će ovi prihvatiti borbu protiv partizana. Brigada je došla do podataka da se četnici spremaju dade napadnu, a ona nije imala dovoljno snage da im se sama odupre i likvidira ih, što se nije smjelo rizikovati. Zato je Glavni štab NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu došao na ideju da brigada pređe u centralnu Bosnu, tamo se ojača i onda se vrati nazad. Na Trebavi je brigada dobila podatke dade neprijatelj saznao za našu namjeru o prelasku preko Bosne i napravio nam je zasjedu na rijeci. Zato je odlučeno da se ponovo vratimo na Majevidu i sa glavninom pređemo Srem, gdje je NOP bio veoma razvijen, partizanske jedinice jake, teren bez četnika, a ekonomske prilike povoljne.

Šesta brigada se povezala sa drugovima Sremcima i sa svoja dva bataljona — Prvim i Trećim, početkom oktobra 1942. godine, prešla Savu i gotovo mjesec dana boravila u Bosutskim šumama i na Fruškoj gori. Sa vojnopolitičkim i partijskim rukovodstvom Vojvodine analizirana je situacija i u istočnoj Bosni i u Vojvodini. Došli su, zajednički, do zaključka da je osnovno tući neprijatelja na onom mjestu i u onom kraju gdje će biti najkorisnijega dalji razvoj pokreta — i na svom području i znatno šire. Život je pokazao da su dobro procijenili situaciju i utvrdili zadatke: zajedničkim snagama očistili su Majevidu i Semberiju od okupatora i domaćih izdajnika; potom trebalo je očistiti prostor sjeveroistočne Bosne kao široku bazu i osnovu za dalji razvitak pokreta; osloboditi ovaj vojnostrategijski prostor značajan i za dještva u Sremu, za povezivanje sa Srbijom i sa našim snagama na ostalim područjima Bosne i Hercegovine.

Četnici su znali da je brigada prešla u Srem, a na Majevidi ostao samo Drugi bataljon pa su tražili zgodnu priliku da ga napadnu. Bataljon se 28. oktobra našao u Donjoj Trnovi na položajima Vinograd — Perino brdo. Tu su ga iznenada napala dva četnička bataljona Petra Rusića. Majevički bataljon nanio im je težak poraz, poslije čega su četnici pobjegli prema Tavni i Pilići ostavivši osam mrtvih, deset ranjenih i nekoliko zarobljenih. To je bila naša značajna pobjeda nad majevičkim četnicima i prva od septembra kada smo se vratili na Majevidu.

Majevički bataljon je poslužio kao jezgro za formiranje novih jedinica, iz koga se regrutovao starješinski kadar, a pored toga dao je i više članova rukovodećeg partijskog i omladinskog kadra na terenu sjeveroistočne Bosne, pa i šire.

Poslije zajedničkih akcija u Sremu, te žestokog okršaja sa bataljonom Nijemaca u bosutskim šumama, koji se završio našom velikom pobjedom, cimentiralo se borbeno bratstvo i jedinstvo između boraca i naroda Vojvodine i istočne Bosne. Tada se jasno i još jednom potvrdilo da jedinstveni, združeni i zbratimljeni možemo uništiti sve neprijatelje naših naroda. U takvom ubjeđenju, sa takvim borbenim raspoloženjem, krenuli su naši borci preko Save, a sa njima zajedno i Sremski partizanski odred. O tome i pjesma svjedoči:

Kad su Sremci krenuli sa te Fruške gore
i odoše u Bosnu tamo da se bore.

u . . . i.

Kad su došli do Bosne, do te reke Save,
ugledaše Majevicu, brdajoj se plave.

Oj ti Bosno ponosna, visokih bregova,
evo tebi pomoć sremačkih sinova...

Narod Semberije je sa oduševljenjem dočekaio svoju Šestu brigadu i braću Sremce. Koliko se narod radovao i veselio, toliko su hvatali strah i panika četničke glavešine, kao i sve one koji su se u periodu našeg odsustva iz ovog kraja ogriješili o narod i okrvavili ruke. Nastala je uzbuna i prava panika među svim neprijateljima. „Mir“ na Majeveci, koji su izdajnici četnici sklopili sa okupatorom i NDH, bio je ugrožen i poremećen. Svi planovi izdajnika, podjednako prljavi i podmukli, počeli su da se ruše. Prikrivana izdaja — veoma strogo čuvana iako su o njoj postojali i pisani dokumenti — počelo je, pred najezdom naših jedinica, da izlazi na svjetlo dana. U takvoj situaciji, naime, četnički komandanti se javno sastaju sa domobranskirnoficirima i dogovaraju se kako da zajednički napadnu i unište Šestu brigadu. Traže od okupatora da organizuje ofanzivu na naše snage. Brigada, pak, planski djeluje. Prvo se obračunala sa četnicima kapetana Račića, a zatim je produžila čišćenje Majevice od četnika. Oslobođeni su

Lopare i sav prostor od Površnica do Čelića, pri čemu su protjerane ustaško-domobranske posade. Tako su, krajem novembra 1942, stvoreni uslovi za formiranje Drugog majevičkog NOP odreda zbog čega je bila zabrinuta i komanda njemačkog garnizona u Tuzli.

Odmah poslije borbe u Loparama, kad su naše jedinice presjekle komunikaciju Tuzla — Brčko, okupator je protiv nas pokrenuo domobrane iz susjednih garnizona i četnike sa Ozrena, Trebave i Posavine, uvjeren da sami majevički četnici ne mogu odoljeti našim napadima. Štab Treće domobranske divizije naredio je Šestoj domobranskoj pukovniji u Brčkom da četnicima izda municiju i da zajedno sa njima napadnu naše snage na Majevice.

Na osnovi podataka dobijanih iz raznih obavještajnih izvora, vidjelo se da četnici prikupljaju svoje snage vezane za već poznate planove njemačke komande u Tuzli. Otuda se nije smjelo dozvoliti da njemačke i ustaško-domobranske snage završe koncentraciju i, zajedno sa četnicima, otpočnu napad. Trebalo je djestvovati brzo, odlučno i iznenadno, preduhitriti neprijatelja i uzeti inicijativu u svoje ruke. Osnovna zamisao Glavnog štaba NOP odreda za BiH, Štaba Šeste brigade i štabova Majevičkog i Sremskog NOP odreda bila je: tući neprijatelja po dijelovima, ali prvo četnike, koji su najopasniji, poslije čega će biti lakše sa ostalima.

Četničke jedinice bile su prikupljene u Maleševcima i 28. novembra 1942. godine trebalo je da, po planu, napadnu na partizane.

Partizanske snage tih dana su se prikupile u Donjoj Trnovi, dosta udaljene od Maleševaca, tako da se četnici nisu nadali da bi mogli biti napadnuti. A plan napada naših jedinica bio je: sa tri kolone, noću 27. novembra, krenuti i opkoliti četnike, a 28. novembra u 6 časova ih napasti. Tako je bila isključena mogućnost da neko obavijesti četnički štab o pokretu naših jedinica, pa je podilaženje vršeno u potpunoj tajnosti.

Nakon devet mjeseci snovanja osvete za Vukosavce, krenuli su borci u direktan obračun sa onima koji su im 20. februara te godine udarili nož u leđa i uništili vojno i partijsko vodstvo. Išli su da osvete svoje najbliže i najmilije, da se obračunaju sa onima koji su htjeli da ih zauvijek protjeraju sa Majevice, iz Semberije i Posavine — od njihovih kuća, iz familija, kao da to nije njihova zemlja, njihov zavičaj.

Bataljoni Šeste istočnobosanske brigade, Sremskog i novoformiranog Majevičkog partizanskog odreda išli su u častan, odlučan i otvoren boj protiv četnika na Majevidi.

Ujutro 28. novembra 1942. godine sve naše kolone su do šest časova stigle na polazne položaje za napad. Vrijeme je bilo loše; pritiskala je hladna jesenska noć, a blato, pomiješano sa snijegom, lijepilo se za obuću borcima. Trebalo je po tom vremenu prevaliti preko trideset kilometara do sela Maleševaca. Nimalo slučajno, nikog to nije omelo, da uz krajnje napore, stigne na vrijeme na određeno mjesto, gdje su se četnici unaprijed veselili i slavili pobjedu nad partizanima i držali jedan drugome zdravice. Veliko je bilo za njih iznenađenje kada su u samo svanuće zapucale partizanske puške iz pravca odakle se oni nisu nadali. Poskakali su onako pijani, mamurni i sanjivi. Zahvatila ih je prava panika i u prvom momentu su se teško snašli.

Počela je krvava, ali i predugo očekivana borba, pravedna i za nas jedino moguća, jer smo prije toga preduzimali sve što je bilo u našoj moći, nastojeći da ne dođe do međusobnog sukoba, do bratoubilačke borbe. To nas je izuzetno skupokoštalo; pali su nam u Vukosavcima najbolji drugovi, najvjerniji sinovi našeg naroda.

Oko hiljadu i petsto četnika branilo je »Burine Dardanele«, kako je Đura Bižić tvrdio, »neosvojivo« uporište četnika. Među četnicima bilo je dosta izrazitih zločinaca koji su znali šta ih čeka.

Razvila se borba na život i smrt. Bila je to borba kakvu narod ovog kraja do tada, a ni kasnije, nije vidio ni doživio. Ljudi, naši simpatizeri iz okolnih sela, od ranog jutra su pratili paklenu vatru i sa zebnjom iščekivali ishod borbe. Znalo se: ako bi, slučajno, toga dana četnici dobili borbu — nastala bi njihova krvava odmazda nad narodom u partizanskim selima. Četnici su bili uvjereni da će toga dana zadati težak udarac partizanskim jedinicama. Oni su držali i dominirajuće položaje, sa izgrađenim rovovima punog profila i bunkerima posjednutim mitraljeskim gnijezdima; imali su dovoljno automatskog oružja, kao i neograničene količine municije i bombi što su dobili od domobrana. Uz to, po dogovoru su računali i na domobransku artiljerijsku podršku, kao i pomoć u živoj sili.

Partizanske jedinice podilazile su utvrđenim četničkim položajima po blatu i snijegu, po brisanom prostoru gdje nije bilo zaklona ni od oka, ni od zrna.

Sve se više stezao obruč oko Mramorja i Maleševaca, da bi oko jedan sat poslije podne, pod odlučnim jurišima naših bombaša, bio skršen i posljednjih četnički otpor.

Ubijeno je i ranjeno oko 260 i zarobljeno oko 600 četnika, a neznatan broj je uspio da pobjegne. Likvidirana su četiri četnička štaba sa njihovim komandantima i to: Đuro Bižić, pop Dimitrije Stefanović, komandant trebavskih četnika, kapetan Jovo Prnjatović i kapetan Žarko Milunović Ugrin, delegat Draže Mihailovića za Slavoniju. Zaplijenjena su 32 puškomitraljeza, četiri teška mitraljeza, 800 pušaka i preko 20.000 metaka dobivenih od domobrana.

Gubici partizanskih jedinica bili su: 17 poginulih i oko 30 ranjenih. Među poginulima bila su i dva istaknuta junaka— Ismet Kapetanović³⁹⁾ i Branko Milutinović^{*10)}). Bila je to, gledano i vojnički i politički, dobivena bitka protiv kontrarevolucije, a imala je prvenstveno politički značaj i za istočnu Bosnu i za Vojvodinu. Majevički borci su na bojištu Mramorje klicali: »Maleševci za Vukosavce" i pjevali i srcem i glasom, radosni zbog pobjede. Sjetili su se Irca, Španca i ostalih svijetlih likova, čiji se život ugasio u Vukosavcima i na drugim borbenim poprištima, u okršajima protiv neprijatelja. A sad, eto, dobrog razloga za veselje. Nema sumnje, progovorio je mač pravde i duboko zasjekao.

Ova pobjeda je imala snažan odjek i glas o njoj se pronio na sve strane. Značila je mnogo za daljnju afirmaciju, razvoj i jačanje narodnooslobodilačkog pokreta u najširim razmjerama, a pogotovu u istočnoj Bosni i u Sremu. Poslije ovog poraza četnici se na Majevici nikad više nisu oporavili. Time je, konačno, prevaziđena i politička i vojna kriza ustanka u istočnoj Bosni.

Zajedno sa našim sremskim drugovima izvojevali smo tako veliku pobjedu. To smp postigli jer smo bili zajedno i jedinstveni, što je omogućilo da nesebično pomažemo jedni drugima. U ovoj borbi udareni su trajni, krvlju cementirani temelji iskrenog bratstva i jedinstva, drugarske borbene saradnje narodnooslobodilačkog pokreta istočne Bosne i Srema.

39) **Ismet Kapetanović proglašenje narodnim herojem Jugoslavije.**

-10) **Branko Milutinović proglašenje narodnim herojem Jugoslavije.**

Spomenik sa kosturnicom u Vukosavcima, podignut 1954. godine

Nakon prelaska iz Srema u Semberiju, za mjesec dana zajedničkih i odlučnih borbi, Šesta brigada i Sremski i Majevički odred zarobili su 1.200, a ubili i ranili oko 300 četnika, te ubili i zarobili preko 200 domobrana, ustaša i legionara. Bio je to rezultat velike odlučnosti, snalažljivosti i požrtvovanosti boraca i hrabrosti i maštovitosti svih starješina. Proračun je bio sjajan: 1.300 partizana, prekaljenih u mnogim borbama i spremnih na najveće napore i odricanja, za mjesec dana borbi izbacili su iz stroja oko 1.700 neprijateljskih vojnika uz svoje gubitke od trideset poginulih i oko šezdeset ranjenih.

Junaci iz pjesme i priče

Pobjednici i njihovi izginuli ratni drugovi borili su se za slobodu, za bolji i pravedniji društveni poredak, za bolje sutra i sretnije dane onih koji dolaze i stasaju iza nas; borili su se za društveni poredak koji će, kad pobijedimo, u cijelom svijetu iskorijeniti jednom za sva vremena ratove i ratovanja.

Narod Majevice, Semberije i Posavine dao je ogromne žrtve u narodnooslobodilačkom ratu ne štedeći sebe. On je, pod rukovodstvom KPJ, časno izvršio svoj istorijski zadatak. Njegovi borci su slijedili poruku druga Tita izrečenu 7. januara 1943, na smotri boraca Četvrtke krajiške udarne divizije:

»Mi danas lijemmo svoju dragocjenu krv, da iz nje procvjeta sretnija budućnost za naša buduća pokoljenja. Mi smo pokoljenje koje pati, ali mi smo ti koji potomcima stvaramo bolji i sretniji život..."

O poginulim borcima revolucionar Veljko Vlahović je zapisao:

»Imena tih drugova ispisana su na zastavi naše revolucionarne borbe. Njihova imena vječito žive u redovima i srcima naših boraca i našeg naroda. Na primjerima ovakvih boraca, njihovom požrtvovanju, vaspitale su se stotine komunista i boraca.

Najljepši spomenik poginulim drugovima jeste ostvarenje ideala za koje su se borili".

»Iz smrti za slobodu
Sloboda uvek niče".

, > •

(Desanka Maksimović)

'

Šesnaest opština iz sjeveroistočne Bosne udružilo je svoja sredstva i u znak priznanja za ratne zasluge, podiglo Spomen-dom »Prvi majevički partizanski odred". Izrađen je i spomenik palim borcima Prvog majevičkog partizanskog odreda, te uređeni Spomen-park i Muzej-kuća u Vukosavcima u kojoj je boravio i izginuo Štab Majevičkog NOP odreda.

Povodom 27. jula — Dana ustanka naroda i narodnosti BiH, 1985. godine otkrivenje veličanstven spomenik koji svojim idejnim, umjetničkim oblikovanjem, tekstovima i drugim sadržajima, cjelovito i vjerno odražava događaj koji se odigrao u Vukosavcima februara 1942. godine, u jednom od izvorišta naše revolucije. Ujedno je to znak i sjećanje na sve znane i neznane borce koji padoše u NOR-u i revoluciji. Skulptura spomenika je visoka osam metara, a izrađena je od bronzе koja simbolizuje zastalu partizansku kolonu ratnika u pokretu i čini vječnu stražu pod vedrim nebom Majevice. Skulptura se izdiže iz velike petokrake na čijim su krakovima ispisano 765 imena palih boraca među kojima je 17 narodnih heroja Jugoslavije, kao i 253 borca iz vojvođanskih jedinica koje su se borile u ovim krajevima, a petokraka se nalazi iznad kripe sa posmrtnim ostacima boraca u čiju je čast ovaj spomenik i podignut.

Na svakom kraku zvijezde, iznad odgovarajuće grupe imena, nešto je zapisano: »Februara 1942. godine, braneći čast, slobodu i bratstvo naših naroda, padoše junačkom smrću od izdajničke četničke ruke prvoborci i rukovodioci Majevičkog partizanskog odreda".

»Borci Majevičkog NOP odreda koji na bojištima širom naše zemlje, u toku NOR-a, poličiše svoje živote za čast i slobodu svoje domovine".

»Borci vojvođanskih i drugih jedinica NOV koji su, braneći i čisteći ove krajeve od okupatora i domaćih izdajnika, pali su smrću heroja i ostali da vječno ovdje borave".

»Vi padoste žrtvom i
dadoste sve:
krv, život, mladost
radi slobode".

U obližnjoj česmi u potoku piše: »Bez izvora nema vode, ni života bez slobode".

Narod, a naročito omladina i pioniri, skupljaju se u Vukosavcima, na tom historijskom mjestu, čitajući imena i gledajući fotografije ovih mladih boraca, razmišljajući koliko je krvi proliveno i mladih života palo za bratstvo i jedinstvo i za slobodu koju danas uživamo. Podsjećaju se na one teške, ali slavne dane, kad su časno i hrabro, braneći slobodu dostojnu čovjekovog življenja, ginuli najbolji sinovi i kćeri naših naroda.

Ratko Perić govori prilikom otvaranja Partizanskog spomen-groblja u Vukosavcima 4. jula 1960. U prvom redu s desna na lijevo Rodoljub Colaković Ročko, Osman Karabegović i Pašaga Mandžić

U znak sjećanja na hrabre drugove izginule u Vukosavcima svakog 20. februara se ovdje okupljaju borci i rodbina palih boraca, izviđači, planinari i pionirski odredi i omladina iz svih krajeva zemlje. Dolaze na komemoraciju, polažu vijence i cvijeće na grobove palih boraca za slobodu i odaju im zaslužnu poštu.

Vrlo često u spomen-park Vukosavce stižu i razne ekskurzije iz svih krajeva Jugoslavije. Mladi vojnici polažu zakletvu pred grobovima ovih revolucionara, pioniri daju pionirsku zakletvu, novi članovi Saveza komunista primaju partijske knjižice.

Svake godine u Vukosavcima se održava tradicionalni susret studenata Tuzle, Novog Sada, Kragujevca i Osijeka. U mislima drugujemo sa poginulima i njihovim herojskim vremenom, djeluju za sadašnjost — okrenuti u budućnost.

Polaganje vijenaca na spomenik sa kosturnicom u Vukosavcima

**PJESME POSVEĆENE JUNACIMA
DRAME U VUKOSAVCIMA:**

•/D• <"|| " < >; ' < ' •||n,>

vajara pror.

^ spomenik sa kosturnicom.

VUKOSAVCI

Kosio je oganj živi,
stezali se ljuti lanci,
padale su ljudske glave,
ali nisu Vukosavci...

Vukosavci na raskršću...
kroz njih potok teče, huči,
vječnu pjesmu o životu
hoće i on da nauči.

Sedam stotin' sedamdeset
kao bedem, kao stijena,
na vječitoj straži stoje
ne dolazi nikad smjena.

Riječ im je uklesana
u poruku. Glas se javlja...
na kamenu vječnost stala
poruke im da obnavlja.

Kao stablo svoje lišće
zemlju doje, ona jača... • '
Zore srećom zasijaše
put Slobodi da korača.

Zemlja — njiva uzorana,
krvjoj sjeme, život niče,
k'o buktinja čovjek stao,
po Slobodi kliče, kliče...!

Kosio je oganj živi,
stezali se ljuti lanci,
padale su ljudske glave,
ali nisu Vukosavci...!

(Vukašin Medojević)

POGIBIJA MAJEVIČKOG ŠTABA

Majevico, planino prkosna,
Slobodna si danas i ponosna.
Od dušmana potpuno si čista,
Naša zv'ezda petokraka blista.
Nema više sramnih izdajnika,
Što nedjela praviše velika.
Ti si mnoge podnijela muke,
Tokom rata od dušmanske ruke.
Tvoja brda i tvoje doline,
Od Ozrena pa do Bijeljine.
Gazila je čizma od dušmana,
I krv tekla iz tvojijeh rana.
Mnoga djeca siročad ostaše,
Očeve im i majke poklaše.
Mnoge majke u crno zaviše,
Mnoge sestre braću izgubiše.
Majevico, tvoje ime blista,
Ti si mnogo dala komunista.
Najviše si junačkog dara,
dvadesetog dala februara.

Četrdeset i druge godine,
Kad pogibe mnogi iz družine.
Tad pogibe, draga braćo moja,
Nekoliko narodnih heroja.

Svi padoše jedan kraj drugoga,
Pod zastavom platna crvenoga.
Tu smo mnoge sahranili nade,
četnici nam zadadoše jade.
Sjetimo se našijeh junaka,
Neka im je crna zemlja laka.
U hiljadu devetoj stotini,
Četrdeset i drugoj godini.
Oštra zima svud siječe i para,
Dvadesetog s' desi februara.
Zavijava rijeke i potoke,
Zatrpava prtine duboke.

Štab je bio pod jednijem brijegom,
I zavijan dubokijem snijegom.
Lijepa kuća odanoga ptića,
Starog Mitra iz Kovačevića.
Od onoga borca za slobodu,
Omiljenog našem narodu.
Sinove je spremio u borbu,
Svoju glavu stavio u torbu.
A pri Štabu nije snaga jaka,
Nekoliko iskusnih momaka.
Kad je rana zora zarudila,
Komandanta Mevla probudila:
Moj Ivane, dragi pobratime,
Vječno ti se spominjalo ime.
Mi smo nada sirotinje raje,
Ja se bojim četničke izdaje.
Nas je malo, a mnogo četnika,
I u ljudstvu razlika velika.
Tek što oni u riječi bili,
Ostali se borci izbudili.

Tad gologlav u sobu upade,
Kovačević mladi Milorade.
Glas mu drhti, srce nema mira,
Komandantu oštro raportira:
Maloprije čujem neku ciku,
Četnici su gore u šljiviku.
Ja se bojim, neće dobro biti,
Mogu mučki na Štab udariti.
Tek se sunce na istoku javi,
I zracima obronke preplavi.
Perić Ratko, majevička dika,
Spazio je nekol'ko četnika.

Svi se smjerno pokloniše redom
Sve ih Irac odmjeri pogledom.
Tad komesar Fadil Jahić Španac
Baci oko na njemački šarac.
Kajiš stegnu, titovku namiče,
Desnu ruku pištonju primiče.

Tada četnik iz prvoga reda,
Komesaru u oči pogleda.
Sa šubare rukom snijeg strese,
Glasom ciknu: „Svi predajte se!”
Tada Irac srca junačkoga,
Dohvati se revolvera svoga.
Krv mu naglo udari u lice,
On povika: „Staje, izdajice?
Mi nijesmo kao vaša klika,
Kompartija nema izdajnika.”
Tad četnici puške dohvatiše,
Pa svi na Štab naglo navališe.
Ručne bombe sitno odjekuju,
Četnici se redom dovikuju.
Navalili četnici koljaši,
Al' se hrabro drže borci naši.
U Štabu se brzo grupisaše,
Oštrim glasom skupa povikaše:

»Za partiju, za narod, za Tita,
Da zbrisemo što više bandita!
Bolje nam je izgubiti glavu,
No partijsku pogazit' zastavu.
Bolje pasti krvava odjela,
neg kaljati započeta djela”.

Ubojnog se oružja latiše,
Pa junački borbu prihvatiše.
Boj se bije, krvca se prolijeva,
Hrabrost gruboj sili odoljeva.
Navalila banda k'o utvare,
Razvališe vrata i prozore.
Prašte bombe, a pištolji štekću,
Na sve strane mitraljezi brekću.
Zvižde meci, čuju se jauci,
Četnici se nađoše u mucu.
Mislili su da će lako biti
Prvoborce naše zarobiti.
U toj borbi ne bijaše Maje,
Zaštitnika sirotinje raje.

Tad je Majo po Birču hodio,
Partizanske čete predvodio.
Ne bijaše majevičkog ptića,
Hrabra borca Steve Popovića.
Tu ni Jovaš tada bio nije,
Četnicima tabane da zgrije.
Koji s krvlju istoriju piše,
Herojem ga davno proglasiše.
Ne bijaše staroga junaka,
Po imenu Tešića Milaka,
Kod Partije sebi odgojila,
I seljačka majka zadojila.
Naše borce već snaga izdaje,
Al' se bandi niko ne predaje.
Nekoliko naših partizana,
Vode borbu sa kućnog tavana.
Mnogo mrtvih, vrela krvca lije,
Već u naših nesta municije.
Trči Mevla, srce joj se kida,
Sa mrtvije municiju skida.
Pa iz kuće, iz jedne odaje,
Municiju na tavan dodaje.
Polomljene i noge i ruke,
Mnogi pade od dušmanske ruke.
Dvije sobe i veranda mala,
Sve je vrela krvca pokapala.
Pero Ćuskić nasred sobe pao,
Leži borac k'o da je zaspao.
Sav u krvi, pištolj mu kod ruke,
On podnese danas teške muke.
Kad viđaše da će da pogine,
Oprosti se od svoje družine.
A kad vrelo pogodi ga tane,
Opet borac pođe da ustane.
Tad ga mlada iznevjeri snaga,
Mrtav pade kraj krvavoga praga.

Tu pogibe doktor Mujbegović,
Od Modriče pošten koljenović.
Iz maloga sela Tarevaca

Bješe ponos ostalih boraca.
Mrtav leži pored samih vrata,
Krvava mu bluza i kravata.
Na samome ulazu u kuću,
Gdje su borci skidali obuću,
Mrtav pade mladi Popov Košta
Za života naučio dosta.
Lijep mladić k'o b'jela Latinka,
Pokosi ga četnička mašinka.
Visoku je školu izučio,
Na samrtni majci poručio:

»Mila majko, ti ćeš svojem sinu,
halaliti hranu materinu.
Znadem, majko, žao će ti biti,
Ali za mnom nemoj suze liti.
•Jer će, majko, kroz skoro vremena,
Naša zemlja bit' oslobođena.
Kad se svrši teška borba ova,
Imati ćeš hiljade sinova.
Koji će te, majko, odmjeniti,
I mene ti mrtvog zamjeniti."

Niže Štaba, na dvjesto koraka,
Tu padoše dva dobra junaka.
Odstupajuć' od četničke sile
Obojicu zasjede skolile.
Kod sijena, kod ograde same,
Mrtav pade Marković Ivane.
Borac bješe iz mjesta Kožuha,
Stari rudar Kreke i Moluha.
To je borac poštenoga soja,
Proglašen za narodnog heroja.
Pored šuma leži t'jelo borca,
Iz rana mu teče vrela krvca.
Na ruci mu sat i srebren lanac,
Smrtno ranjen Fadil Jahić Španac.
Borac naše slavne Semberije,
Ogledalo borbe i Partije.
Ranjen borac, titovka mu spala,

A usta se kao nasmijala.
Desna mu je ruka zavijena,
A lijeva noga probijena.
Na grudima dve krvave rane,
Zamračije sve buduće dane.
Kada se je s dušom rastavljao,
Drugovima ovako kazao:

»Ej, drugovi, moja braćo draga,
Ja umirem, izdaje me snaga.
Pozdravite moju staru majku
Moju kćerku malu i nejaku.
Recite joj: naša je pobjeda,
Ali sina neka ne pogleda.
Pozdravite mog brata Izeta,
Nek mi čuva nejaka djeteta.
Mene, borca, žaliti nemojte,
Strašne smrti nikad se ne bojte.
Neka dopre do ušiju sviju,
Lijepo je umrijet' za Partiju."
Ne vrati se iz ovpg a boja,
Na čelu je narodnih heroja.
Tu pogibe i Albin Herljević,
S njime Sejfo Karamehmedović.
Tu četnici jade počinije,
I Mićića Slavku zarobiše.
Zarobiše i Antu Macana,
Porijeklo nosi Talijana.
Obojicu zajedno svezali,
Keroviću u Tobut predali.
Stavljeni su na velike muke,
U Tobutu, od četničke ruke.
Nude Slavku da ostane s njima:
»Bolje ti je neg s komunistima.
Ti si Srbin, Slavko, sram te bilo:
Vidiš šta se s vama dogodilo".
Snijeg pada, oštar vjetar brije,
Slavko im se u brkove smije.
Hiče junak i grlom izvija,
»Živio nam Tito i Partija.

S vama neću — radije umrijeću".
Ostade mu samohrana majka,
Dvoje djece mala i nejaka.
U potoku u jednome blatu,
Zaklali su i Macana Antu.

Kad je drugo jutro osvanulo,
Čitavo se selo sastanulo,
Da sahrane hrabre borce naše,
Za svoj narod što živote daše.
Na bojištu oko našeg Štaba,
Sakupi se opet avangarda.
Oni isti naši borci dični,
Al' za borbu nisu više vični.
Jer njihove oči ne gledaju,
Jer njihova usta ne govore,
Potpuno im ruke ukočene,
5 U mnogoga noge prebijene.
Mrtva tjela poštenoga roda,
Poredana jedno kraj drugoga.
Tu će mrtvu stražu da čuvaju,
i Partiji obraz da svjetlaju.
Poslije podne februarskog dana,
Posljednja je raka zatrpana.
A uveče, kad je noćca pala,
Seoska se družina sastala.
Postaviše seljačku siniju,
Donesoše hljeba i rakiju.
Po starome našem običaju,
Junacima poštu da odaju.
Svi ustaše i kape skidoše,
I minutom poštu odadoše.
Mijatović Mijat lica stara,
Brišuć suze tužno progovara:
i »Čujete l' me, draga braćo moja,
Izgubismo nekol'ko heroja.
Ovo neka svako dobro pamti,
Naše će se mjesto spominjati.
Mnogi narod tu će dolaziti,
Velik će se spomen napraviti.

O Štabu će i knjige pisati.
A četnici i njihove vođe,
Što su juče bili kolovođe,
Svi će oni lijepo dolijati,
Nikome se neće za trag znati".
Oko Štaba sad svake godine
Na hiljade dođe omladine,
U rukama mnogi nose cvijeća,
Junacima našega stoljeća.
Nek je slava za sve borce naše
Što na straži vječitij ostaje...

Lopare, 25. marta 1961. god.

(Stevo Ristić¹¹)

POBJEDA NA MALEŠEVCIMA

Evo pjesme od četničke tuge,
u decembru četrdeset druge.
U decembru, zimskome mjesecu,
Đuro Bižić dođe Maleševcu.
I dovede bradate partizane,
da uništi hrabre partizane.
Tu četnika ne dovede malo,
jedno selo hranit'je moralo.
Ludi Đuro sve ga srce vuče,
partizansku porodicu tuče.
Nije znao šta će s njime biti,
da će baš tu glavu izgubiti.
Jednog dana čuje vijest novu,
Veljko Kurjak doš'o u Trnovu.
Vide Đuro da će nastradati,

*11) Stevo Ristić, rođen je u siromašnoj seljačkoj porodici u selu Jablanica na Majevici. Radio je kao službenik u preduzeću prerada drveta „Fadil Jahić Španac“ Lopare. Pjesmu je napisao na osnovu raznih napisa i razgovora sa poznavaoacima ovog događaja. Često je i sam svoju pjesmu pjevao uz gusle, na raznim proslavama, sijelima itd. Ovu pjesmu često pjevaju mladi ljudi na raznim proslavama, sijelima i zabavama širom Majevice, Semberije, Posavine pa i dalje.)

pa se crnih misli tada lati.
A žena mu redila kolače,
kad ču riječi, poče da mu plače.
»Ženo moja, nemoj plakat' džabe,
ja ću zvati ustaše i Švabe.
I kuriri odlaziti staše,
te mu zvou Švabe i ustaše.
Vidi Đuro daje u oklopu,
piše pismo Dimitriju popu:
»Molim ti se, popo Dimitrije,
da mi spremiš pomoći što prije.
Pošalji mi svoju vojsku silnu,
svu Trebavu i svu Posavinu,
hajde, pope, kupi vojsku novu,
i udari na selo Trnovu.
Tu se Kurjak nalazi sa štabom,
sa bosanskom udarnom brigadom
Sutra, pope, javi se kod mene,
tu u štabu il' kod moje žene."
Tako Đuro napisao popu,
da bi mog'o izbjeći oklopu.
Al' izjutra, kad osvanu danak,
Veljko Kurjak doš'o na uranak.
Istom Duri kad je pomoć stigla,
Veljkova se divizija digla.
Oko c'jelog Maleševca sela,
Veljkova se divizija svela.
Puče puška od sokola Velje,
a u Đure počelo veselje.
Srećan Đuro pomoć mu je stigla,
pa za borbu nije ga ni briga.
Al' se pucanj otvorio jači,
bacaju se bombe i bacači.
A u Đure zagluvile uši,
gdje top bije, sva se zemlja puši.
Puca šarac s obadvije strane,
Veljko vodi svoje partizane.
Plače Đuro kol'ko ima glasa,
kao mazga kad nema kajasa.
Heroj Veljko samo više juri,

da bi bliže primak'o se Đuri.
 Viče Đuro: »Jaoj, mili bože,
 tu se više boriti ne može."
 Viče Veljko: »Šta sada velimo?"
 »Hodi, Đuro, da megdan d'jelimo.
 Nećeš više pucati iz šarca,
 treba svetit' i Irca i Španca."
 Tuče Veljko iz pištolja svoga,
 te pogodi Đuru čupavoga.
 Pade Đuro na zemlju ko koza,
 a brada mu visi kao bronza.
 Druže Veljko, ti si naša dika,
 ti zarobi hiljade četnika.
 I još više municiju mnogu,
 narodi te prežalit' ne mogu.
 Tu četnici nastradaše grdno,
 Idu bosi kroz Bobet'no Brdo,
 Još na sebi od'jelo ne nose,
 od naroda samo hljeba prose.
 Sad se ova pjesma završava,
 da nam živi Tito i država.
 I sa Titom borci sve Armije,
 Što narodu daju garancije.

Bobetino Brdo, 11. avgust 1945. god. (Vojislav Trifković⁴²)

42) Vojislav Trifković rođenje u siromašnoj seljačkoj porodici upodmajevičkom selu Bobetino Brdo.

Ovu pjesmu kao dječak ispjevao je odmah poslije rata koju je i sam često pjevao i recitovao.

Ova pjesma često se pjeva u majevičkim, semberskim i posavskim selima pa i dalje, na raznim proslavama, sijelima i vašarima.)

**KRACI BIOGRAFSKI PODACI O
BORCIMA PRVOG MAJEVIČKOG NOP
ODREDA POGINULI U PERIODU OD 20.
DO 28. FEBRUARA 1942*)**

Za navedene drugove koristio sam se podacima iz Zbornika narodni heroji Jugoslavije, objavljenih knjiga, novina i časopisa, te sjećanja nekih boraca. Imao sam veliku želju i volju da pomenem sve borce koji su izginuli u navedenom periodu, ali iz objektivnih razloga nisam uspio!

BILIĆ KASIM CRNI

Rođenje u Ljubuškom. Bio je radnik. Bio je instruktor SKOJ-a BiH, a boravio je u Tuzli od oktobra do decembra 1941. godine. Crni je svojim iskustvom znatno doprinio skojevskoj organizaciji u vrlo teškim uslovima rada 1941. godine. Bio je veoma sposoban, snalažljiv i prodoran, ali je policija brzo zapazila njegovu radu i on je decembra 1941. godine po odluci Partije sa još nekoliko drugova morao da napusti ilegalan rad u Tuzli i prebaci se na slobodnu teritoriju na Majevicu. Dolaskom na slobodnu teritoriju Crni se uključio na terenu u partijsko-politički rad. Naročito je djelovao među omladinom šireći ideje o bratstvu i jedinstvu. Održavao je skoro svakodnevnu vezu sa Tuzlom.

U februaru 1942. godine na Majevici pripremano je okružno partijsko i skojevsko savjetovanje gdje je i Crni učestvovao. Delegati iz Tuzle trebalo je da dođu i učestvuju na tom savjetovanju. Na zakazano mjesto u određeno vrijeme otišao je Kasim da sačeka tuzlanske delegate. Trinaestog februara 1942. godine došao je Crni u Solinu i javio se na vezu kod Alje Bijeljina. Tu su ga sačekali sljedeći drugovi: dr Mustafa Mujbegović, partijski delegat Abdurahman Saračević Aco, tadašnji sekretar Mjesnog komiteta KPJ za Tuzlu, delegat organizacije SKOJ-a Abdulah Sarajlić i član Mjesnog komiteta SKOJ-a. Krenuli su preko planine Majevice po dubokom snijegu i velikoj hladnoći i 14. februara srećno stigli na slobodnu teritoriju na Majevicu. Crni je zapaženo učestvovao na oba savjetovanja. Okružno partijsko savjetovanje održano je 15. februara u jablaničkoj školi, a skojevsko 16. februara u osnovnoj školi u Loparama.

Rasim Bilić je 17. februara krenuo da isprati tuzlanske delegate i na Majevici su ih presreli četnici i uhapsili. Na saslušanju u Jablanici Kasim je rekao da se zove Slobodan Jovanović i daje komunistu, Abdurahman Saračević Aco isto je rekao da se zove Dimitrije Pavlović Milo, a Abdulah Sarajlić nije mogao slagati svoje ime zato što je kod sebe imao sokolsku legitimaciju.

Četnici su krili i nisu htjeli priznati partizanima da su pohvatili naše delegate. U zatvoru su bili saslušavani i maltretirani da bi im četnici 20. februara u kasne sate noću rekli da su pobili Štab

Odreda i da su oni sad na redu. Četnici su iz zatvora po noći otjerali Kasima Bilića Crnog i Abdurahmana Saračevića Acu i kroz jedan sat Aco se vratio i rekao Sarajliću daje Crni na svirep način umoren zato što je rekao da je komunista. Abdurahman Saračević Aco i Abdulah Sarajlić u pratnji četnika 21. februara vratili su se u Tuzlu.

ĆUSKIĆ LAZARA PERO

Rođenje 9. oktobra 1914. godine u selu Potočari kod Brčkog u siromašnoj seljačkoj porodici. Još dok je Pero bio dijete, roditelji su se preselili da žive u Grčici. Osnovnu i trgovačku školu završio je u Brčkom. Po završetku škole bio je trgovački pomoćnik. Pošto se nije mogao zaposliti u Brčkom 1935. godine, odlazi u Borovo gdje se zapošljava kao radnik u Tvornici „Bata“, Rano pristupa radničkom pokretu, a već 1936. godine primljenje u članstvo KPJ. Zbog revolucionarnog rada bio je uhapšen i po izlasku iz zatvora protjeran u Brčko gdje je nastavio revolucionarni rad. U 1940. godini postao je član Sreskog komiteta KPJ za Brčko. Radio je na jačanju i širenju partijske organizacije u Brčkom i u okolnim selima.

Poslije kapitulacije bivše Jugoslavije 1941. godine sa drugovima Ahmetom Kobićem i Nastom Nakićem odlazi iz grada u selo Ražljevo gdje formiraju vojni komitet za dizanje narodnog ustanka u brčanskom srezu.

U prvim danima ustanka se ističe u borbama na širenju bratstva i jedinstva i okupljanju ljudi u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika. U drugoj polovini 1941. godine postao je sekretar Sreskog komiteta KPJ za srez Brčko. Učestvuje u formiranju Prve ražljevačke i Posavske partizanske čete. Postao je član Štaba Majevičkog partizanskog odreda i član Okružnog komiteta KPJ za Majevicu, Posavinu i Semberiju. Učestvuje u svim borbama sa svojim bratom Dojom koji je vodio Majevički NOP partizanski odred, gdje se naročito ističe hrabrošću, smjelošću i umješnošću u rukovođenju jedinicama. Postaje omiljen i cijenjen među borcima i u narodu.

Pero Ćuskić je aktivno radio sa Nastom Nakićem, Petrom Kaurinovićem, Slobodanom Jovanovićem i drugim po posavskim selima, a odlazio je i u Gradačac.

Prilikom mučkog četničkog napada na Štab Majevičkog partizanskog odreda 20. februara 1942. godine u Vukosavcima Pero Ćuskić se našao u Štabu i sa pištoljem ubio je nekoliko četnika i sam je u toj borbi poginuo.

Za narodnog heroja proglašenje 20. decembra: 1951. godine.

GAVRIĆ GAVRE VESELIN VESO

Rođenje u sveštentičkoj porodici 24. novembra 1918. godine u Priboju kod Lopara, BiH. Osnovnu školu završio je u Priboju. Godine 1929. njegov otac je umro, a majka Persa sa djecom se preselila u Bijeljину gdje je Veso završio gimnaziju. Još od svoje rane mladosti, a posebno u bijeljinskoj gimnaziji, počeo se družiti sa naprednom omladinom i vezati se za revolucionarni radnički pokret. Kao srednjoškolac, a kasnije kao studen prava, bio je politički aktivan, naročito u radu sa radničkom i seljačkom omladinom u semberskim selima.

Član KPJ postao je 1939. godine. Bio je jedan od komunista čiji je rad u predratnim godinama mnogo značio za uspješno ostvarivanje politike i linije KPJ i ostvarivanje brojnih praktičnih zadataka.

Poslije kapitulacije stare Jugoslavije 1941. godine aktivno je radio na pripremanju opštenarodnog ustanka protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Učestvovao je u prvim borbenim akcijama 1941. godine u okolini Bijeljine.

U septembru 1941. godine sa Semberskom partizanskom četom prešao je iz Semberije u Mačvu i nastavio borbu u sastavu Mačvanskog NO partizanskog odreda.

U borbama u Mačvi i Pocerini Veso Gavrić se istakao više puta. U tim borbama poginuo mu je brat Brano, ali to Vesu ni najmanje nije pokolebalo, već je još više stegao pušku i neustrašivo jurišao na udružene njemačko-kvislinške snage i otvorenu izdaju četnika Draže Mihailovića.

U oktobru 1941. godine, još u toku prve neprijateljske ofanzi-ve, Vesina četa vratila se na Majevicu, a on je zbog bolesti jedno izvjesno vrijeme proveo u Šekovićima gdje je vodio kulturno-prosvjetni i propagandni rad, a bio je član Okružnog komiteta KPJ za Birač.

Februara 1942. godine sa jednom grupom partizana Veso je upućen na Majevicu. Iz Birča je nosio važnu poštu za Mejvički odred i u selu Priboj na prevaru zarobili su ih četnici. Četnici su željeli Vesu, kao uglednog i obrazovanog čovjeka, koji je imao veliki uticaj naročito na omladinu, da pridobiju za sebe. Veso je sve te njihove prijedloge energično odbio.

Herojski je podnio četnički teror i torturu.

Veselin Gavrić Veso strijeljanje sa još osam drugova i jednom drugaricom 21. februara 1942. godine u Tobutu, nedaleko od škole. Strijeljali su ga četnici.

Za narodnog heroja proglašenje 27. novembra 1953. godine.

HADŽIVUKOVIĆ STJEPANA DR ROSA

Rođenaje 13. novembra 1912. godine u siromašnoj radničkoj porodici u **Goraždu**. Još kao trogodišnja djevojčica osjetila je strahote prvog svjetskog rata, jer su je austrijske vojne vlasti zajedno sa majkom i mlađom sestrom internirale u logor u Doboju. Tamo im se majka razboljela, tako da su dvije sestre morale same o sebi da se brinu. Tamnovanje u logoru ostavilo je **duboke** ožiljke na mlade duše djevojčica.

Po završetku prvog svjetskog rata Rosini roditelji iz Goržada preselili su se u Sarajevo. U Sarajevu je Rosa završila osnovnu školu i gimnaziju. Kao gimnazijalka družila se sa radničkom djecom, kretala se u naprednoj sredini, usvajala je poglede progresivnih snaga tadašnjeg građanskog društva. U društvu je bila cijenjena kao veoma vrijedna, uredna i društvena djevojka, voljena od drugova i drugarica, rado viđena i lijepo dočekivana u svakom domu.

Poslije završetka mature Rosi se nije bilo teško opredijeliti šta da studira. Ona je, još kao dijete, maštala da studira medicinu da bi mogla da liječi majku i oca. Medicina je bila i izbor njenih roditelja.

Upisala se na medicinski fakultet u Beogradu. Nije niko bio sretniji od nje. Znala je koliko malo roditelji mogu da odvoje za njene studije. Zato se ozbiljno prihvatila knjige svjesna da mora ispite davati redovno. Uz to, važila je za najskromniju među drugaricama. Kažu daje bez dovoljno sredstava za život bila više gladna nego sita, a o odlasku u bioskop, pozorište i na igranku nije

moglo biti ni govora. Željna znanja, uz medicinu, upisala se i na pravni fakultet dajući i tamo na vrijeme ispite.

Iako Rosa nije bila skojevka ni komunista, ona se sa njima družila, kao i sa drugim naprednim studentima, odlazeći na izlete, na protestne zborove, pa i na neke demonstracije.

Rosa Hadživuković je studije medicine završila 1939. godine. Prvo mjesto službovanja izabrala je Puračić. Kasnije je prešla u tuzlansku bolnicu smatrajući da tamo ima bolje uslove da se usavrši u struci.

Aprilski rat 1941. godine dr Rosu zatekao je u Tuzli. U svom kratkom životu doživjela je i drugi rat.

Ustaše progone napredne i viđene ljude, Srbe, Jevreje, Cigane i komuniste. Komunistička partija Jugoslavije poziva na ustanak protiv okupatora i domaćih izdajnika. Počinju da dolaze u bolnicu i ustaški ranjenici koje je dr Rosa po službenoj dužnosti previjala i liječila. U sebi je razmišljala:

„Oni su sluge okupatora koji se bore protiv vlastitog nedužnog naroda. Moja ljekarska etika nalaže da im moram pomoći“.

U to vrijeme stigao je i poziv komunista sa Majevice. Doktorica Rosa se odaziva i krajem septembra 1941. godine stiže u Majevički partizanski odred. Bila je presrećna kada je došla među partizane. Odmah se svom energijom dala na posao. Pored boraca liječila je i seosko stanovništvo. U seoskim kućama osnovala je i partizansku bolnicu u Vukosavcima u blizini Štaba Majevičkog partizanskog odreda.

Dvadesetog februara 1942. godine četnici kapetana Steve Damjanovića Leke mučki su napali na nezaštićeni Štab Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima. Doktorka Rosa Hadživuković zatekla se u bolnici nedaleko od Štaba i brzo je doznala daje pobijen skoro cijeli Štab. Sklonila se u obližnju kuću Paje Mitrovića gdje je i prenoćila. Sutradan, skojevka Stoja Mitrović, kćerka domaćina, dala je doktorki Rosi seljačke rubine i sklonila je nedaleko na tavan štale, jer su se pobojali da će četnici pretresati kuću i pronaći doktorku. Na tavanu štale dr Rosa je prenoćila iako je bio snijeg i velika hladnoća. Sutradan, 22. februara, dr Rosa Hadživuković izašla je iz štale i krenula prema kućama Rikanovića, a za njom su išli četnici. Dostigli su je u vukosavačkom potoku i tražili od nje da ide sa njima. Hrabro je odbila. Ubili su je bez ikakve milosti iako je i četnike liječila.

HERLJEVIC FRANJE ALBIN

Rođenje 1916. godine u Tesliću, BiH u siromašnoj hrvatskoj radničkoj porodici. U ranoj mladosti osjetio je svu gorčinu teškog i oskudnog života radničke porodice. Bio je zaposlen u Solani gdje je radio pod vrlo teškim uslovima života, uz minimalnu nadnicu. Ubrzo se uključio u radnički pokret i borio se protiv eksploatacije radničke klase. Kao napredan i revolucionaran radnik 1939. godine postao je član KPJ. Godine 1941. izabran je za člana Mjesnog komiteta KPJ za Tuzlu, a zatim i člana Oblasnog komiteta KPJ za tuzlansku oblast.

Po okupaciji naše zemlje bio je među najaktivnijim na pripremama i organizovanju ustanka na tuzlanskom području. Bio je protiv represije i otpuštanja srpske nacionalnosti iz solane od ustaških vlasti. Prijetio mu je od ustaških vlasti progon i zatvor i zato je morao preći u ilegalu. Međutim, prilikom jednog dolaska na sastanak partijske organizacije bio je uhapšen i sproveden u ustaški zatvor. Uslijedilo je dugotrajno saslušavanje i mučenje od ustaške policije i agenata. Isticao se kao primjer kako se treba boriti i držati pred neprijateljskim sudom. Uspio je pobjeći iz zatvora sa bratom Miroslavom i prebaciti se na Majevicu, gdje još odlučnije nastavlja sa radom na širenju ustanka. Svojim samoprijegornim radom i velikom borbenošću i hrabrošću stekao je veliko povjerenje kod naroda ovog kraja. Cesto je upućivan na izvršavanje najtežih i najsloženijih borbenih zadataka.

Inače, 1941. godine, otišli su mu u rat još trojica braće i to Franjo, Miroslav i mali Tomo i bili su borci Majevičkog partizanskog odreda. Nešto kasnije stupio je u partizane i najmlađi brat Nikola.

Prilikom mučkog četničkog napada na Štab Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima 20. februara 1942. godine Albin Herljević nalazio se u patroli van zgrade Štaba i kad je vidio daje Štab opkoljen, stupio je s četnicima u neravnompravnu borbu u kojoj je junački i poginuo.

Sutradan, 21. februara, četnici su mu ubili i malog brata Tomu koji je bio kurir u Štabu Odreda.

Za narodnog heroja Albin Herljević je proglašen 27. novembra 1953. godine.

Albinov brat Franjo takođe je proglašen za narodnog heroja 20. decembra 1951. godine.

Pored poginule dvojice braće Albina i Tome, u ratu, a u logoru, su stradali brat Zvonko, majka Lucija i šestogodišnja sestra Paula.

HERLJEVIĆ FRANJE TOMISLAV TOMO

Rođenje 21. marta 1926. godine u Tuzli u siromašnoj proleterskoj porodici kao sedmo dijete po redu kome su dali ime Tomislav. Bilo je to napredno, živahno i zdravo dijete. Po završetku osnovne škole roditelji su ga upisali u trgovačku školu. Kad se zaratilo, Tomo više nije htio da ide u školu. On je još u ranoj mladosti osjetio svu gorčinu oskudnog života siromašne radničke porodice. Svakodnevno se družio sa svojim vršnjacima, jednako sa Srbima, Hrvatima, Muslimanima i drugim, među kojima je imao dosta drugova i prijatelja.

U aprilu 1941. godine u Tuzlu su došli Nijemci i sa ustašama počeli da hapse i progone Srbe, Jevreje i sve druge napredne ljude. Među uhapšenim je bilo i Tomislavljevih drugova. Nastao je period pljačke, tuče i prebijanja nedužnog naroda. Zavladao je pravi užas i strah u gradu. Sve ovo Tomislavu nije bilo jasno, pa je objašnjenje tražio od svoje starije braće. Kad je dobio pravi odgovor, još više je mrzio njemačku vojsku i prezirao ustaše.

Kad je saznao da su mu mlađeg brata Nikolu zadržali u zatvoru, zato što je odnio doručak braći Albinu i Miroslavu u zatvor, odmah je napravio plan da ide u partizane na Majevicu. Iznajmio je bicikl, a na korpu stavio vrećicu sa izgovorom da ide da traži da kupi žita. Tako je stigao na Majevicu i našao u partizanima svojih braću Franju, Albina i Miroslava. Tomo je raspoređen u Prvu četu Majevičkog NOP odreda, ali je još bio mali za borbu, pa je određen za kurira do Štaba Odreda u Vukosavcima. Nešto kasnije obučen je da rukuje oružjem i dobio je pištolj i pušku i uspješno je vršio dužnost kurira.

Četnici su 20. februara 1942. godine mučki napali na Štab Majevičkog partizanskog odreda gdje je gotovo izginuo cijeli Štab, a pored ostalih poginuo je i njegov brat Albin. Sutradan, 21. februara, četnici su uhvatili u Vakufu i Tomislava Herljevića i strijeljali ga u selu Kozjak.

Kad je Tomislav otišao iz Tuzle u partizane, ustaše su mu strpale u zatvor majku Luciju, šestogodišnju sestru Paulu, braću: Zvonka i Nikolu. Nešto kasnije otjerali su ih u logor u Jasenovac

gdje su majku, sestru i brata **Zvonka ubili, a Nikola je 1944. godine** zamijenjen pa je stupio u NOV.

JAHIĆ ĆAMILA FADIL ŠPANAC

Rođen je 24. novembra 1910. godine u Bijeljini, u srednjoj imućnoj muslimanskoj porodici, BiH.

U Bijeljini je završio osnovnu školu i izučio stolarski zanat. Još kao šegrt, a kasnije kao radnik, došao je u dodir sa naprednom omladinom i aktivno se uključio u sve njene akcije i manifestacije. Na svim poslovima kojima se bavio bio je neumoran, živ i okretan da bi u svojoj 23. godini postao član KPJ.

Tako je 27. marta 1937. godine Fadil Jahić otišao u Španiju da pomogne borbu španskog naroda protiv fašizma. Borio se u Bataljonu »Đuro Đaković" u mitraljeskom odjeljenju i postao je politički rukovodilac čete i stekao je čin kapetana. Zbog Fadilove borbenosti, otvorenosti i neposrednosti, drugovi su ga veoma voljeli.

Poslije završetka rata u Španiji Fadil se našao u koncentracionom logoru u Francuskoj, gdje je zajedno sa ostalim drugovima i saborcima branio čast internacionalnih brigada. Po uputstvima rukovodstva jugoslovenske grupe, zajedno sa Pekom Dapčevićem, organizuje bjekstvo iz logora i u proljeće 1941. godine uspijeva da se ilegalno vrati u domovinu i podnese izvještaj rukovodstvu.

Čim je došao u rodnu Bijeljinu, Fadil je postavljen za sekretara Mjesnog partijskog rukovodstva za bijeljinski srez.

Po okupaciji zemlje i kapitulaciji bivše jugoslovenske vojske, dao se na političke i vojne pripreme ustanka, prikupljanje oružja, prebacivanje kompromitovanih komunista iz grada u selo. Kad je ustanak počeo, Fadil rukovodi oružanim ustankom. 28. jula 1941. učestvuje na partijskom savjetovanju u Bogutovu selu. Tu je postavljen za rukovodioca podštaba za bijeljinski srez. Već u avgustu 1941. godine raspolaže sa nekoliko snažnih partizanskih grupa u bijeljinskom srezu. Nešto kasnije te grupe ulaze u sastav Majevičkog partizanskog odreda čiji prvi politički komesar postaje Fadil. U mnogim akcijama, koje je Odred izvodio, došle su do izražaja njegove vojničke sposobnosti i vojničko iskustvo iz Španije. Španac nije bio samo dobar organizator i rukovodilac Odre-

da, nego je i neumorni politički radnik u majevičkim selima. Srpski seljaci sa Majevice cijenili su i poštovali ga kao pravog narodnog tribuna. O njegovoj hrabrosti, vještini i podvizima, pričale su se legende i još za života pjevale pjesme.

Fadilov revolucionarni borbeni put prekinut je 20. februara 1942. godine kada su četnici kapetana Steve Damjanovića Leke mučki napali Štab Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima. Fadil je sa svojim komandantom Ircem i članovima Štaba pružio ogorčen otpor. Pobili su više četnika, ali su na kraju i sami junački pali u neravnopravnoj borbi. Pogibija Španca bolno je odjeknula širom Majevice, Semberije i Posavine, a posebno među njegovim saborcima.

Za narodnog heroja proglašenje 13. marta 1945. godine.

JOŠILOVIĆ SRPKA BRANKO

Rođenje 1920. godine u Simin Hanu, tuzlanskom predgrađu. Osnovnu školu završio je i upisao se u trgovačku pomorsku akademiju.

Još kao đak u Simin Hanu i kasnije u mornaričkoj školi osjetio je sve nedaće tadašnjeg režima. Uglavnom, družio se sa naprednom radničkom i srednjoškolskom omladinom.

Napadom fašističke Njemačke na Jugoslaviju i okupacijom naše zemlje Branko Jošilović vratio se svojoj kući u Simin Han. Odmah se povezo sa omladinskom organizacijom i uključio se u rad da bi za svoju aktivnost u maju 1941. godine zajedno sa svojim bratom Slobodanom Boćom primljen u SKOJ. Bio je u skojevskom aktivu kojim je rukovodio Rade Perić. Od skojevske organizacije Branko je dobio zadatak da prikuplja oružje i municiju i da politički djeluje među omladinom. Jednoga dana Branku je uspjelo da nabavi jedan vojnički karabin koji je predao na vezu.

Brankovu političku aktivnost u Tuzli, zapazila je policija pa mu je zaprijetila opasnost da može pasti u zatvor. U drugoj polovini oktobra 1941. godine zajedno sa Radom Perićem preko veze otišao je na slobodnu teritoriju i stupio u Majevički partizanski odred. »Jedva sam čekao da dođem u partizane, a sad se osjećam srećan i zadovoljan, kao da sam se ponovo rodio" — rekao je Branko Jošilović po dolasku u Drugu četu Majevičkog NOP odreda. U borbi uvijek je bio među prvima. Bio je pun mlada-

lačkog žara, poleta i vedrine. Lijep, visok, snažan mladić, bilo ga je milina pogledati.

Negdje oko podne 20. februara 1942. godine pred zgradu na Površnicama u kojoj je bila smještena Druga četa Majevičkog NOP odreda, koja je držala položaj prema Gornjoj Tuzli, banuli su četnici. Ništa neobično, reklo bi se, jer su oni češće navraćali, a ponekad i jeli u četi. Počeli su da ulaze u zgradu i pozdravljaju se, ali najednput uperili su puške u partizane i povikali da se predaju. Neki su borci poletjeli prema oružju, ali su ih preduhitrile četničke puške. Tada je poginulo šest boraca među kojima i komesar čete Strajko Mitrović. Branko Jošilović je sa nekoliko boraca bio na položaju i uspjeli su da odstupe prema Prvoj četi u selo Vakuf. Toga dana četnici su mučki napali na nezaštićeni Štab Majevičkog odreda u Vukosavcima gdje je izginuo gotovo cijeli Štab.

U Korenitoj prikupio se Majevički partizanski odred i stupio u borbu protiv četnika, a 26. februara 1942. godine krenuo je na Majevicu da se obračuna sa četnicima. Istoga dana pred noć čelo kolone, u čijoj je prethodnici bio desetar Branko Jošilović, izbilo je više Vukosavaca i Tobuta gdje su naišli na četničku zasjedu i iz puškomitraljeza rafalom Branko je pogođen u stomak. Uhvatio se rukama za stomak, zateturio i pao u snijeg i kroz kratko vrijeme podlegao ranama. Poginuo je u cvijetu mladosti. Ubili su ga srpski izdajnici, četnici.

Sutradan je sahranjen sa svojim komandirokom čete Teodorom Sofrenićem koji je zajedno sa Brankom ranjen u noge i poslije nekoliko sati je umro. Sahranjeni su kraj grobova Irca, Španca i drugih poginulih boraca Majevičkog NOP odreda.

JOVANOVIĆ SAVE SLOBODAN MATORI

Rođen je 1919. godine u Bijeljini u siromašnoj zanatskoj porodici. Još u osnovnoj školi isticao se učenjem, mirnoćom i drugarstvom. U gimnaziji je bio veoma pažljiv i disciplinovan. Družio se sa naprednim učenicima omladincima. Zajedno su čitali naprednu literaturu. Za svoju aktivnost i širenje naprednih ideja postao je član SKOJ-a 1938. godine. Preko raspusta i drugih vjerskih praznika odlazio je kod svojih drugova u selo i tamo je

politički radio sa seoskom omladinom gdje je postizao vrlo dobre rezultate.

Po završetku bijeljinske gimnazije Slobodan Jovanović se upisao na Pravni fakultet u Zagrebu.

Prema sjećanju akademika dr Dušana Calića, Slobodan Jovanović studirao je zajedno sa njim na Pravnom fakultetu u Zagrebu i bili su dobri drugovi. S obzirom daje Slobodan bio siromašnog stanja, stanovao je i hranio se u studentskom domu »Josipovac" u Zagrebu. To je bio dom siromašnih studenata gdje su oni među najboljim birali upravu doma. Predsjednik uprave doma bio je Ivica Mažar, potpredsjednik Dušan Calić, a sekretar (tajnik) bio je Slobodan Jovanović. U domu i na Pravnom fakultetu Slobodan Jovanović bio je skroman, cijenjen i poštovan među studentima i zato je i izabran za sekretara. Od komunista, skojevaca i njihovih simpatizera u domu »Josipovac", Partija je organizovala udarnu grupu u kojoj je prednjačio u svim akcijama Slobodan Jovanović kao član KPJ. On se isticao još i smjelošću i odvažnošću. Ova grupa sudjelovala je u svim akcijama koje je organizovala i rukovodila KP kao što su pisanje parola, rasturanje letaka i dr. Tako je ova grupa, kada je organizovana manifestacija proslave Prvog maja 1940. godine zaustavila tramvajski saobraćaj u Zagrebu i usmjeravala većinu građana da učestvuje u manifestaciji.

Slobodan Jovanović bio je veoma aktivan u studentskom kulturno-umjetničkom društvu »Brazda" koje je okupljalo sve napredne i progresivne studente iz BiH. Tijesno je sarađivao sa Ivicom Mažarom, Ratkom Sipkom, Zagom Umićević, Džemalom Šarcem. Perom Moračom i drugim poznatim bosanskohercegovačkim studentima. Slobodan Jovanović, Zaga Umićević i Džemal Šarac su novembra 1940. godine išli u Beograd radi dogovora sa KUD »Petar Kočić", koje je okupljalo sve napredne i progresivne studente iz BiH, da se dogovore o priređivanju zajedničkog kulturno-umjetničkog programa za građane Sarajeva. Ta zajednička priredba održana je u decembru 1940. godine u bivšem Sokolskom domu u Sarajevu. Iskoristili su tu priredbu za otvoreni istup protiv saradnje izdajničke buržoazije s fašističkom Njemačkom i Italijom.⁴³⁾

43) General Džemal Šarac, Sa studija u Zagrebu na nove zadatke u Sarajevo, „Sarajevo u revoluciji", knjiga II, strana 180.

Kad je fašistička Njemačka u aprilu 1941. godine okupirala Jugoslaviju, Slobodan se iz Zagreba vratio u Bijeljinu i odmah poslije tog uključio u rad na pripremi ustanka.

U junu mjesecu 1941. godine, odmah po napadu Njemačke na SSSR, u Bijeljini je počelo hapšenje komunista i Slobodan se prebacio u Srbiju i sklonio se kod svog brata Žike u Lešnici. Odmah se povezao sa partijskom organizacijom i čim je počeo ustanak u Srbiji, stupio je u Mačvanski partizanski odred i učestvovao u borbama protiv Nijemaca.

Početkom jeseni 1941. godine Semberska partizanska četa, na čelu sa Mirkom Filipovićem i Vukašinom Pajkanovićem, prebacila se preko Drine u Mačvu i učestvovala je u prvoj njemačkoj ofanzivi na Srbiju. U oktobru na Mačkovom Kamenu Slobodan Jovanović, koji je bio komesar Lešničke čete u Mačvanskom partizanskom odredu, prešao je u Sembersku četu i sa njom preko Drinjače, Sekovića stigao na Majevicu.

Početkom novembra 1941. godine Okružni komitet KPJ za Majevicu, Semberiju i Posavinu uputio je Slobodana Jovanovića na partijsko-politički rad u Posavinu. Slobodan je sa Perom Čuskićem, tada sekretarom Sreskog komiteta KPJ za Brčko, Nastom Nakićem, Petrom Kaurinovićem i drugim, odlazio u posavska sela i organizovao politički rad. Slobodan i Pero odlazili su i u Gradačac. Radili su na pripremama za formiranje Posavske čete. Osamnaestog decembi'a 1941. godine formirana je Posavska četa čiji je komesar postao Slobodan Jovanović, a komandir Nikola Simić Učo. Slobodan je govorio borcima ispred stroja u ime Štaba Majevičkog partizanskog odreda u čiji je sastav i ušla pomenuta četa. Učestvovao je u svim akcijama koje je vodila četa protiv neprijatelja.

Prvih dana februara 1942. godine Posavska četa došla je u Ražljevo radi izvođenja akcije. Slobodan je na poziv Štaba Majevičkog odreda otišao u Vukosavce, a mjesto njega za komesara čete došao je Simo Petrović. Tih dana pripremalo se okružno partijsko savjetovanje na čijim je pripremama i Slobodan učestvovao, a održano je 15. februara 1942. godine u jablaničkoj školi. (Gledao sam i slušao Slobodana dok je diskutovao na partijskom savjetovanju. Bio je to visok, mršav mladić, tamne kose i očiju. Govorio je polako i pažljivo, sigurnim i odmjerenim glasom, u kratkim rečenicama, bez fraza). Poslije održanog okružnog partijskog savjetovanja Okružni komitet KPJ za Majevicu, Posavinu i Sem-

beriju odredio je Slobodana Jovanovića za sekretara partijskog povjereništva za Posavinu.

Slobodan Jovanović i Pero Ćuskić poslije savjetovanja ostali su u Štabu Odreda da završe još neke poslove. Dvadesetog februara trebalo je da krenu u Posavinu, pa su htjeli da još nešto rasprave u Štabu Odreda. Međutim, toga dana četnici su mučki napali na nezaštićeni Štab Majevičkog NOP odreda gdje je i Slobodan sa ostalim drugovima u Štabu vodio neravnomjernu borbu protiv više od 120 četnika. Među prvima u Štabu junački je poginuo Pero Ćuskić. Kada su izginuli četnici koji su ušli u Štab, tada su komandant i komesar Odreda pokušali da se probiju iz kuće, a Slobodan se sa nekoliko drugova popeo na tavan kuće da bi što bolje štitio njihovu odstupnicu. Kad im je ponestalo municije i bombi, tada su Slobodan Jovanović, Jusuf Jakupović Mrki, sekretar Okružnog komiteta KPJ za Majevicu, Slavko Mičić, intendant Odreda, Mevla Jakupović i Anton Macan, pokušali da se probiju iz četničkog obruča. Mevla i Mrki su sklonjeni, a ova trojica pali su bez municije i bombi četnicima u ruke. U četničkom štabu u Tobutu četnici su pokušavali Slobodana, kao Srbina da pridobiju na svoju stranu, ali je sve to on kategorički odbio. Strijeljali su ga sa ostalim drugovima 21. februara 1942. godine iznad škole u Tobutu. Poginuo je u svojoj ranoj mladosti od sramnih izdajica srpskog naroda.

Slobodan Jovanović, ponosan i odlučan čovjek, čvrst i iskusan komunista, hrabar borac i revolucionar, ostao je u trajnom sjećanju naroda i boraca Majevice, Semberije i Posavine.

KARAMEHMEDOVIĆ MURATA SEJFO

Rođen je u radničkoj porodici 1922. godine u Gorici kod Trebinja. U Lukavac su se doselili 1927. godine. Osnovnu školu završio je u Lukavcu, a gimnaziju u Tuzli. U gimnaziji se družio sa naprednom omladinom i radio u Literarnoj družini „Petar Kočić“. U SKOJ je primljen 1939. godine. Zbog revolucionarnog rada policija ga je hapsila prije završetka gimnazije.

U aprilu 1941. godine, kad je okupirana naša zemlja, Partija je preduzela pripreme za ustanak protiv okupatora i domaćih izdajnika, a braća Karamehmedović izvršavala su sve dobijene zadatke.

• ; j-io • • • <w av:r

Krajem novembra 1941. godine, pored ostalih, bili su hapšeni od policije i suđeni i braća Sejdo i Sejfo Karamehmedović, ali Partija je organizovala dobru odbranu i bili su oslobođeni.

Početkom decembra 1941. godine, poslije skrivanja, braća Sejfo i Sejdo Karamehmedović, putem kurirske veze odlaze na Majevicu i stupaju u Majevički partizanski odred. Bili su to stasiti i lijepo razvijeni mladići, puni mladalačkog poleta. U prvim borbama pokazali su se kao neustrašivi i odvažni borci. Sirili su bratstvo i jedinstvo među borcima i u narodu.

Prilikom mučkog četničkog napada na Štab Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima 20. februara 1942. godine Sejfo je sa Albinom Herljevićem bio u patroli i kad su četnici zapucali na Štab, oni su sa bočne strane otvorili vatru na njih. U neravnoj borbi junački su obojica poginula.

Sejfin brat Sejdo Karamehmedović bio je borac u Drugom Majevičkom bataljonu u Šestoj istočnoj proleterskoj brigadi i u borbama protiv kladanjskih ustaša 15. avgusta 1942. godine na Konjuhu, na mjestu Miljakovac, u jurišu hrabro je poginuo.

KUNOSIC MURATA SAKIB SIMO (IBRO)

I

Rođen je 1918. godine u Tuzli. Osnovnu i građansku školu završio je u Tuzli. Kratko vrijeme pohađao je srednju tehničku školu koju je napustio 1938. godine i zaposlio se u Tvornici špiritusa u Kreki gdje je radio do proljeća 1941. godine. Bio je sekretar Kluba „Sloboda“ u Tuzli u kojoj je bio politički vrlo aktivan. U aprilu 1941. godine u Tuzli održano je savjetovanje komunista o novonastaloj situaciji i zadatak komunista i skojevaca na kome je prisustvovao i Sakib. Nabrdu iznad Tušnja 25. maja 1941. godine organizovano je Oblasno partijsko savjetovanje komunista tuzlanske oblasti na kome je učestvovao zapaženo i komunist Sakib Kunosić Šimo.

Iz Tuzle je otišao sa Oblasnim vojnim štabom krajem jula 1941. godine u Birač. Radio je u tehnici Oblasnog komiteta KPJ u Birču. U oktobru 1941. godine postao je član Okružnog komiteta KPJ za Birač. U februaru 1942. godine, prenoseći kao kurir partizansku poštu iz Birča na Majevicu, bio je na prevaru uhvaćen od četnika zajedno sa Vesom Gavrićem, još četvoricom drugova i jednom drugaricom. U četničkom zatvoru u Tobutu bio je mučen

i maltretiran, ali se junački držao i ništa nije priznao. Štab Odreda tražio je od četnika da puste kurire, odlazile su razne delegacije u četnički štab, ali sve to nije pomoglo. Z& to vrijeme četnici su mučki pripremali napad na nezaštićeni Štab Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima. Dvadesetog februara 1942. godine u jutoarnjim časovima oko 120 četnika iznenadno opkolili su i napali neobezbijedeni Štab Odreda. Čete Odreda bile su toliko udaljene na položajima da nisu mogle na vrijeme stići da pomognu Štabu. U ovoj neravnopravnoj borbi protiv četnika gotovo cijeli Štab Odreda je izginuo. Sutradan, 21. februara, bila je subota kad su četnici iz zatvora izveli Sakiba Kunosića sa još osam drugova i jednom drugaricom (koja je bila u drugom stanju) i strijeljali ih u šumarku više zgrade osnovne škole u Tobutu. Tako se ugasio mladi život komuniste Sakiba Kunosića Šime.

MACAN ANTONA ANTON TALIJAN

Rođenje 16. novembra 1919. godine u selu Pusti, opština Sv. Vincenat, Pula. Roditelji su mu se doselili u Lukavac gdje je završio osnovnu školu. U Fabrici sode počeo je da radi 7. januara 1937. godine. Ostao je na poslu do 7. januara 1941. godine. Završio je u fabrici elektroinstalaterski zanat. Još za vrijeme izučavanja zanata Macan se opredijelio za radnički pokret. Uključio se u sindikat i aktivno radio u kulturno-prosvjetnom radu. Prave razne izlete, daju priredbe na kojima se pjevaju revolucionarne pjesme, čitaju napredne knjige i poslije toga po manjim debatnim grupama diskutuju.

Anton Macan bio je vrlo društven, voljen i cijenjen od svojih drugova. Vrijedan i savjestan u poslu. Dobar majstor za opravku radio-aparata i radio-stanica.

Petnaestog aprila 1941. godine od bivšeg režima bio je otpušten sa posla zbog revolucionarne aktivnosti. Nije se moglo ustanoviti da li je Macan bio član KPJ ili SKOJ-a, ali svejedno, bio je vrlo aktivan i sve zadatke koje je dobijao savjesno i odgovorno je izvršavao.

U aprilu 1941. godine kad je okupirana naša zemlja, Macan se povlači u ilegalnost, jer mu je prijetila opasnost da bude uhapšen od ustaškog režima. Radi na pripremi ustanka i sve zadatke izvršava koji su mu povjereni.

U oktobru 1941. godine preko ilegalne veze Anton Macan iz Tuzle odlazi na Majevicu u partizane. Uključuje se u borbene redove i učestvuje u borbama koje vodi Majevički NOP odred. Postaje omiljen borac među svojim drugovima zbog toga što je pripadao talijanskoj nacionalnosti, a koja je bila rijetkost u ovom kraju.

Odlazi u Štab Majevičkog partizanskog odreda, radi na održavanju radio-aparata i hvatanju vijesti, a radi i administrativne poslove u Štabu.

Prilikom mučkog četničkog napada na Štab Majevičkog partizanskog odreda 20. februara 1942. godine Macan je davao otpor četnicima i bio zarobljen od četnika i otjeran u njihov zatvor u Tobut sa ostalim drugovima. Umoren je 21. februara 1942. godine.

MARKOVIĆ MARKA IVAN IRAC

M

Rođen je 3. aprila 1909. godine u selu Kožuhe, srez Doboj, BiH, u radničkoj građanskoj porodici. Roditelji su imali (otac Marko i majka Lucija) šestoro djece (tri kćerke i tri sina). Otac mu je bio putar, a kasnije željezničar. Poslije završetka građanske škole upisao se u trgovačku akademiju, ali je zbog slabog materijalnog stanja nije mogao završiti. U toku školovanja došao je u dodir sa naprednim omladincima i već 1928. godine postao član KPJ. Od tada je aktivista revolucionarnog radničkog pokreta. Zbog toga je od bivšeg režima kažnjavao i proganjan.

Široko postavljena partijska aktivnost u Tuzli i njenoj okolini bila je prekinuta u decembru 1932. godine provalom koja je zadesila gotovo cijelu partijsku organizaciju Bosne i Hercegovine, pa i tuzlansku partijsku organizaciju. Pohašeni u gotovo svi članovi KPJ i njihovi simpatizeri. Poslije brutalnog istražnog postupka, devetorica istaknutih tuzlanskih komunista bilo je predano Sudu za zaštitu poretka u državi. Zajedno sa Milanom Gavrićem, Leonardom Bankerom, Pašagom Mandžićem, Albinom i Tomasom Lebeničnikom, Haim Pintom i Husom i Eminom Paočićem, bio je uhapšen i Ivan Marković. Izrečene su im kazne zatvora od jedne do osam godina. Marković je osuđen na osam godina. Sudski proces tuzlanskim komunistima široko je odjek-

nuo u jugoslovenskoj javnosti i predstavljao je u to vrijeme izuzetan politički događaj u zemlji. Ivan Marković izdržao je zatvor u Sremskoj Mitrovici i Lepoglavi, odakle je izašao u decembru 1940. godine. Ponovo je uhapšen pred aprilski rat 1941. godine zbog toga što se javno zalagao za sprovođenje programa demonstracije.

U maju 1941. godine izabran je u oblasno vojno rukovodstvo za tuzlansku oblast, a 15. jula od strane PK KPJ za BiH imenovan je za komandanta Štaba oblasti. Pred početak ustanka sa štabom odlazi u Birač. Pod njegovim rukovodstvom diže se ustanak u tom kraju i oslobađaju mnoga sela i gradovi. Ivan je sa 30 boraca kod Paprače razbio neprijateljski bataljon i zarobio više mitraljeza i pušaka. Već se bio pročuo u tom kraju kao hrabar i odličan borac.

Krajem septembra 1941. godine Ivan Marković Irac dolazi na Majevicu za komandanta Majevičkog NOP odreda. Svojim neumornim radom i hrabrošću širio je plamen ustanka u majevičkom kraju i podizao moral i vjeru naroda u pobjedu. Irac je kao Hrvat postao omiljen i popularan u srpskim selima. Nikakve četničke klevete i izmišljotine, nikakvi pokušaji raspirivanja šovinizma, nису mogli odvojiti majevičke partizane od njihovog komandanta.

Ivan Marković Irac, komandant Majevičkog NOP odreda, poginuo je 20. februara 1942. godine u Vukosavcima kada su četnici mučki napali Štab Majevičkog partizanskog odreda.

Za narodnog heroja proglašen je 30. marta 1945. godine. Danas osnovne škole u selu Breškama, Loparama, Špionici i ulice u Tuzli, u Beogradu, u Brčkom i u još nekim gradovima nose ime ovog narodnog heroja.

Franjo Marković, Irčev brat, predratni komunista, 1941. godine otišao je sa Husinskom četom u Ozrenski partizanski odred. U borbama protiv neprijatelja junački je poginuo 18. aprila 1942. godine u rejonu Brezika na Ozrenu. Irčevi roditelji, otac Marko i majka Lucija, za vrijeme rata boravili su u selu Špionica nedaleko od Srebrenika. Za vrijeme rata Irac je obilazio svoje roditelje.

Irčev otac Marko radio je za NOP, tako da je bio izabran za predsjednika mjesnog narodnooslobodilačkog odbora. Četnici Draže Mihailovića, koji su se povlačili iz Srbije 13. februara 1945. godine, izveli su iz kuće Marka i na najsvirepiji način umorili ga, a njegovu suprugu Luciju izubijali tako daje kroz deset dana od posljedica uboja umrla.

MIĆIĆ MARKA SLAVKO

Rođenje 1918. godine u Tuzli, BiH. Po nacionalnosti Srbin. Potiče iz siromašne trgovačke porodice. Gimnaziju je pohađao u Tuzli, ali zbog siromaštva bio je prisiljen da prekine školovanje i da se zaposli kao službenik u Solani u Kreki.

Pripadao je naprednom omladinskom i radničkom pokretu.

Slavko je bio oženjen i imao je kćerku Radoslavu Seku i sina Branka.

Slavko se među prvima odazvao pozivu partijskog rukovodstva na ustanak 1941. godine. U oktobru iz Tuzle ilegalno odlazi na Majevicu i stupa u Majevički partizanski odred. Od prvog dana isticao se neobičnom hrabrošću i drugim kvalitetima borca, pa je ubrzo primljen u redove KPJ. Posebno se isticao u uspostavljanju prisnih odnosa i veza među borcima i narodom. Kao sposoban borac i rukovodilac postavljen je za intendanta Majevičkog partizanskog odreda i člana Štaba. Izuzetnu sposobnost pokazao je kao intendant oko prikupljanja hrane preko narodnooslobodilačkih odbora za borce i nezbrinuti narod.

Dvadesetog februara 1942. godine četnička banda izvršila je mučki i iznenadni napad na Štab Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima. Toga dana Slavko je ležao u sobi kuće domaćina u kojoj je bio smješten Štab Odreda, a koga je došao da pregleda dr Mustafa Mujbegović, koga su četnici prvog ubili i njegovo tijelo palo je kraj bolesnika. Kad je Slavko vidio izvršeni zločin nad doktorom, dokopao se puške i sa ostalim članovima Štaba stupio u borbu protiv četnika. Kad su likvidirali sve četnike što su ušli u kuću Štaba, Slavko sa još nekoliko drugova popeo se na tavan kuće i sa tavana kao dobar i iskusan nišandžija gađao četnike gdje nije promašio ni jednim metkom. To je omogućilo komandantu i političkom komesaru Odreda da izađu iz kuće i pokušaju da se probiju. Slavko je još neko vrijeme ostao u kući i kad je ponestalo municije i bombi, on je sa još dvojicom drugova pokušao da se probije, ali je pao četnicima u ruke. Otjerali su ga u Tobut u svoj štab. Četnici su Slavku kao Srbinu obećavali razne položaje da bi ga pridobili za saradnju, ali im se on na sve to podrugljivo smijao. Na kraju su ga četnici 21. februara 1942. godine na svirep način umorili sa još devet drugova.

Za narodnog heroja proglašen je 23. jula 1952. godine. -

MITROVIC PERE PETAR MAJAC

Rođen je 1924. godine u majevičkom selu Labucka u siromašnoj seljačkoj porodici od oca Pere i majke Anđe. U selu su ih još zvali Mijaljikići. Petrov otac Pero imao je malo posne zemlje koja je slabo rađala i sa nje nije mogao sabrati dovoljno kukuruza za ishranu svoje dosta velike porodice. Moralo se ići u nadnice kod bogatih seljaka, a u sezoni kopanja kukuruza odlazilo se u Semberiju da bi se nešto zaradilo da se kupi kukuruza i nešto odjeće za porodicu. Petar je bio živahno, poslušno i veselo dijete. Volio je da se rve sa svojim vršnjacima, da pjeva, a ponekad i da se potuče.

Petar je pošao u osnovnu školu, ali nije uspio da je završi jer ga je otac ispisao. Nije bio navršio ni 18 godina, a Petar je morao da se zaposli u rudniku uglja u Majeveci. U rudniku se pokazao kao vrijedan i poslušan radnik gdje su ga rudari zavoljeli. Stariji i iskusniji rudari uticali su na Petra pozitivno tako da je zajedno sa njima učestvovao i u štrajku. U aprilu 1941. godine ustaška vlast istjerala je sve Srbe iz rudnika među kojima je bio i Petar Mitrović, pa je tako ostao bez posla.

U avgustu 1941. godine, kada je KPJ digla ustanak na Majeveci, Petar je negdje u novembru iste godine stupio u partizane. Brzo se obučio rukovati puškom, te je učestvovao i u borbama. Ništa mu nije bilo teško uraditi. Sve je činio sa pjesmom i postao je omiljen i cijenjen među borcima. Postao je član SKOJ-a.

Druga četa Majevičkog partizanskog odreda u kojoj je bio Petar Mitrović držala je položaj na Površnicama prema Gornjoj Tuzli. Dvadesetog februara, negdje oko podne, izbili su četnici pred zgradu u kojoj je bila smještena četa. Partizani se nisu iznenadili njihovom dolasku, jer su oni kod njih često navraćali. Nezvani gosti mirno su ušli u kuću i počeli se pozdravljati i iznenada uperili oružje u partizane pozivajući ih na predaju. Borci su poletjeli prema oružju među kojima i Petar. Malo je ko uspio da prihvati pušku, a na njih se sručio plotun puščanih zrna. Petar Mitrović Majac uspio je da ispalí samo jedan metak i pao je pogođen od srpskih izdajnika sa još pet boraca, među kojima je komesar Druge čete Strajko Mitrović.

MITRIĆ LUKE PERO

U siromašnoj seljačkoj porodici od oca Luke i majke Ande rodilo se 7. septembra 1920. godine u Loparama drugo po redu dijete kome su dali ime Pero. Bilo je to napredno, živahno i zdravo dijete. Inače, Perini roditelji izrodili su jedanaestero djece. Živjeli su u jednom kućerku, a spavali u sobi koja je jedva imala desetak kvadratnih metara. Imali su vrlo malo neplodne zemlje, tako da su svake godine morali kupovati kukuruz za ishranu porodice. U njihovoj kući je o se pšenični hljeb sama o krsnoj slavi ili nekom većem religioznom prazniku. Da bi ishranio svoju porodicu otac Luka morao se zaposliti u rudniku uglja u Majevidi.

Kao učenik osnovne škole Pero je bio među najboljim đacima i završio je osnovnu školu u Loparama sa odličnim uspjehom. Pošto nije imao nikakve materijalne mogućnosti da nastavi školovanje iako je to želio, ostao je kod kuće da radi zemlju.

Sva Anđina i Lukina djeca bila su dobra, vrijedna i poslušna iako su bila više gladna nego sita. Pero se nekako izdvajao od ostale djece po mnogim pozitivnim osobinama. Njega su mlađa braća i sestre mnogo voljeli, cijenili i poštovali i on je za njih bio veći autoritet nego njihov otac Luka.

Poslije završenih poslova i nedjeljom Pero je odlazio u čitaonicu u Lopare, tamo je čitao napredne knjige, a poneku je donosio kući i uveče kraj petrolejke čitao.

U osamnaestoj godini života morao se zaposliti u rudniku uglja u Majevidi. Pero je bio vrlo vrijedan i poslušan dječko, pa su ga stariji i iskusniji rudari brzo zavoljeli i na njega pozitivno uticali. On je učestvovao i u štrajku sa rudarima, ali mu otac Luka zato nije znao.

Maštao je još kao dječak da će u životu mnogo postići. Bio je stasit, lijep i naočit momak, koji je pred rat uzet da služi u kraljevskoj gardi.

Kada je u aprilu 1941. godine fašistička Njemačka napala Jugoslaviju, Pero se prijavio kao dobrovoljac da ide u rat, ali nikada nije pozvan. Poslije okupacije naše zemlje, ustaška vlast istjerala je sve Srbe iz rudnika među kojima su bili Pero i njegov otac Luka. Još u rudniku na Peru je pozitivno uticao njegov komšija Dojčin Lukić, tako da mu se u ustanku 1941. godine nije bilo teško opredijeliti za NOP. Perinom ocu Luki, kao srpskom dobrovoljcu prvog svjetskog rata, nije bilo pravo što mu je sin

otišao u partizane, gdje su se nalazili Muslimani, Hrvati i još drugi koji nisu Srbi.

Vojvoda Kerović prebacivao je Luki: »Kako to ti, srpski dobrovoljaca sin ti otišao »sa Turcima" i »Šokcima"? »Ubijediću ja njega", odgovarao mu je Luka »preći će on u četnike, jer sam i ja za srpstvo". Pero je na pritiske oca energično odgovarao: »Ja nikada neću preći u četnike, možeš me samo mrtva predati njima".

U prvim borbama Pero se pokazao kao dobar, hrabar i odvažan borac. Postao je voljen, cijenjen i omiljen među borcima. U svojoj Drugoj četi ubrzo je postao skojevac, a početkom februara 1942. godine primljen je u KPJ.

Dvadesetog februara 1942. godine četnici su mučki napali Drugu četu Majevičkog partizanskog odreda na položaju na Površnicama i u toj borbi junački je poginuo komunista Pero Mitrović. Pored Pere, poginula su još petorica boraca među kojima je i komesar čete Strajko Mitrović. Perina sestra Bosiljka bila je borac u 17. majevičkoj brigadi, razboljela se i u Tuzli u bolnici početkom 1945. godine umrla.

Jovo, Perin mlađi brat, iako još dječak od četrnaest godina, 1942. godine pošao je stopama svoga brata i postao skojevac. Kasnije je stupio kao borac u brigadu. Poslije rata završio je vojnu akademiju i bio je Titov pitomac, a bio je i uzoran oficir naše armije. Jovo je vanredno završio ekonomski fakultet sa odličnim uspjehom. Otišao je u penziju u činu pukovnika.

Perina brižna majka Anđa krenula je za svojom djecom i pomagala NOP prema svojim mogućnostima. Četnici su je u aprilu 1944. godine uhvatili, predali esesovcima i oni su je ubili u selu Jablanica.

MUJBEGOVIĆ ABAZA MUSTAFA

Rođenje 13. maja 1900. godine u selu Tarevci kod Modriče u mnogočlanoj porodici seoskog zemljoposjednika. Mustafini roditelji izrodili su dvanaestoro djece. Osnovnu školu je završio u Brčkom, a gimnaziju u Banja Luci i Tuzli, gdje je i maturirao u ljeto 1921. godine. Studirao je medicinu u Beču s kraćim prekidom, u Zagrebu od 1924/25. i diplomirao je 1927. godine. Poslije odsluženja vojnog roka u Makedoniji prvu službu dobio je u Dječijem domu u Ljubljani, i ujedno se usavršavao iz oblasti

dječije medicine i zaštite. Krajem 1929. godine došao je u Tuzlu na dužnost šefa Dječijeg dispanzera pri Domu zdravlja i tu je ostao sve do odlaska u partizane februara 1942. godine.

U napredni omladinski pokret, pod uticajem KPJ, uključio se 1919. godine u Tuzli i pripadao je krugu gimnazijske komunističke omladine. Za vrijeme studija u Beču nastavio je da djeluje i to kao član Kluba studenata marksista koji je poslije zabrane KPJ znatno pomogao u radu partijskom rukovodstvu u emigraciji. Za vrijeme studija u Beču Mustafa Mujbegović upoznao je Zagorku Manojlović iz Sapca koja mu je kasnije postala životna saputnica.

U toku školske 1924/25. godine u Zagrebu aktivan je među sveučilišnom omladinom i jedan je od organizatora zagrebačkog studentskog štrajka 1924. godine. Za vrijeme službovanja u Ljubljani nastavlja svoju aktivnost u saradnji sa MK KPJ i na održavanju veza sa zagrebačkom organizacijom. Poslije dolaska u Tuzlu angažuje se u radu Crvene pomoći i druge aktivnosti i zato je uhapšen krajem 1932. godine. Poslije tri provedena mjeseca u tuzlanskom zatvoru oslobodili su ga u nedostatku dokaza. Pošto je veći broj tuzlanskih partijskih aktivista uhapšen i osuđen na robiju, nastavlja da na svoj način, tako reći samostalno, djeluje u okviru legalnih ustanova i organizacija. Angažovao se u pokretu za autonomiju Bosne i Hercegovine što gaje potpomagala KPJ, a zatim u naporima za ostvarenje kulturnih veza sa Sovjetskim Savezom, te okupljanju antifašističkih snaga u Tuzli i okolini u godinama uoči rata. Kao rezervni oficir učestvovao je u aprilskom ratu 1941. godine, a odmah zatim pridružio se snagama NOP-a u Tuzli koje su pripremale oružani ustanak i njegovo širenje na prostoru sjeveroistočne Bosne. Selo Tarevci bilo je masovno za NOP zahvaljujući dr Mustafi Mujbegoviću koji je izvršio pozitivan uticaj na svoju braću gdje su sedmorica učestvovala u NOP-u, a dvojica poginula. Po nalogu KPJ upućuje se na poziv Glavnog štaba BiH na Romaniju i to preko Majevice gdje se zadržao samo sedam dana, od 13. do 20. februara 1942. godine, kada je podijelio tragičnu sudbinu sa svojim drugovima u štabu Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima. U Tuzli su mu ostali svi, porodica, supruga Zagorka i kćerka Vera.

PEJIĆ CVIJETINA VOJIN

Rođenje 1922. godine u Bosanskom Petrovom Selu nedaleko od Gračanice, u zemljoradničkoj porodici. Osnovnu školu završio je u svom rodnom mjestu sa odličnim uspjehom. Roditelji su ga upisali u tuzlansku gimnaziju gdje je svakodnevno putovao vozom. U gimnaziji se družio sa naprednim đacima viših razreda koji su na Vojina pozitivno uticali. Dobijao je i čitao naprednu literaturu. Učestvovao je u diletantskoj sekciji učenika gdje su davane priredbe i pjevane horske revolucionarne pjesme. Organizovali su razne izlete školske i radničke omladine, gdje su se često susretali i sa seoskom omladinom. Na tim izletima davani su kulturno-zabavni programi.

U gimnaziji je djelovala organizacija SKOJ-a u koju su primarni provjereni omladinci koji su se isticali u svom radu među kojima je bio i Vojin Pejić. Skojevska organizacija postala je inicijator i organizator svih akcija napredne omladine u tuzlanskoj gimnaziji. Vojin Pejić učestvovao je i u Literarnoj družini »Petar Kočić«.

Još prije rata kao naprednog i progresivnog omladinca policija ga je zatvarala. Za vrijeme ustaške države 1941. godine Vojin Pejić sa još nekoliko omladinaca bio je ponovo zatvoren u tuzlanskom zatvoru. Sa jednom grupom iz zatvora je uspio pobjeći uz pomoć partijske organizacije u Tuzli i krio se ilegalno do odlaska u partizane. U novembru 1941. godine preko veze došao je na Majevicu i stupio u Majevički NOP odred. Vojin Pejić bio je kao borac raspoređen u Drugu četu Majevičkog odreda. U četije radio na kulturno-prosvjetom radu.

Druga četa držala je položaj na Površnicama prema neprijateljskom uporištu Gornja Tuzla. Dvadesetog februara 1942. godine oko podne izbili su četnici pred zgradu u kojoj je bila smještena Druga četa na Površnicama. Ovi nezvani gosti mirno su ušli u kuću, jer niko se nije nadao nikakvom zlu jer su i ranije četnici navraćali u četu, počeli su se pozdravljati i najedanput uperili oružje u začuđene partizane, pozivajući ih na predaju. Borci su poletjeli ka oružju, a malo je ko uspio da se prihvati puške. Na njih su planule puške četničke i pala su šestorica boraca među kojima je i Vojin Pejić. Po pričanju preživjelih očevidaca, četnici su ubili Vojina dok je još sjedio za ručkom, tako da je pao sa kašikom u ruci.

Tako je poginuo borac Vojin Pejić u svojoj ranoj mladosti od četnika, izdajnika srpskog naroda.

PERIĆ SVETOZARA CVJETKA STEVO

Rođen je 23. marta 1920. godine u Gornjem Brodču, opština Bijeljina, od oca Cvjetka i majke Darinke. Osnovnu školu završio je u svom rodnom selu sa odličnim uspjehom. Roditelji su ga upisali u bijeljinsku gimnaziju „Filip Višnjić“, gdje je svakodnevno putovao vozom od Brodca do Bijeljine i nazad, a češće je išao i pješice. Ali to ništa nije smetalo Stevi da bude među najboljim đacima. U nižim razredima gimnazije družio se sa starijim i naprednim đacima koji su na njega pozitivno uticali.

Jedan od masovnih vidova djelovanja SKOJ-a, mladih komunisti, u bijeljinskoj gimnaziji odvijao se kroz rad đачke Literalne družine „Filip Višnjić“. Predsjednik literarne družine „Filip Višnjić“ bio je Stevo Perić. Iako je ometan od raznih ljotićevaca i drugih reakcionarnih elemenata, ali se on uz pomoć ostalih skojevaca uporno borio da se družina održi i da radi po svom programu. Poznati su njegovi istupi i govori na sastancima literarne družine učenika viših razreda gimnazije kojima je vizionarski najavljivao neminovnost propasti kapitalističkog društva. Pored rada u školi, Stevo Perić je imao i velikih zasluga što se omladina i stariji ljudi Brodca i okolnih sela u sudbonosnim danima naše istorije masovno opredijelili za NOP.

Stevo je mnogo čitao klasike kao i djela drugih naprednih pisaca i to mu je pomoglo da pronikne u uzroke ljudskih nevolja.

Stevo Perić 1939. godine upisao se na Građevinski fakultet u Beogradu i tamo je postao član KPJ. Ubrzo se pokazao kao dobar organizator i talentovan govornik na fakultetu pa je izabran za predsjednika udruženja studenata građevinske struke i predsjednika omladine. Njegova aktivnost, kojom se naročito isticao, nije ostala nezapažena ni od univerzitetskih vlasti, pa je zbog toga bio isključen iz studentskog doma. Bio je veoma aktivan i u studentskom Kulturno-umjetničkom društvu „Petar Kočić“ koje je okupljalo sve napredne i progresivno orijentisane studente iz BiH.

Po okupaciji naše zemlje 1941. godine vratio se u svoj rodni kraj i odmah je po direktivi Partije radio na pripremama širokih narodnih masa za oružanu borbu protiv okupatora i za formiranje

partijske i skojevske organizacije u Brodci. Sticajem okolnosti, Brodac je postao centar svih tih priprema za jedan širi dio Semberije. Po direktivi Mjesnog komiteta KPJ za grad Bijeljину došli su na ovaj teren drugovi Vukašin Pajkanović i Slobodan Jovanović, koji su zajedno sa Stevom Perićem radili na pripremi ustanka i formiranju partijskih i skojevskih organizacija u selima brodačke opštine. Cjelokupan rad na ovom sektoru objedinjavao je Stevo Perić. Bio je obdaren izvanrednim ljudskim osobinama. Volio je ljude i bio je spreman da im pomogne i u najtežim trenucima. Zato su njega ljudi, omladina i borci cijenili, voljeli i vjerovali mu. Zalagao se svim svojim bićem kao komunista na idejnom i političkom pripremanju naroda za predstojeće događaje. On je pozitivno uticao i na svog oca Cvjetka, majku Darinku, mlađeg brata Ješu i sestru Ilinku Seku koji su se opredijelili za NOP još 1941. godine.

Stevo je učestvovao u formiranju ustaničkih partizanskih grupa kao i pripremi oružanog ustanka u Semberiji. Ubrzo od tih grupa formirana je Semberska partizanska četa koja je bila u sastavu Majevičkog NOP odreda. Komandir čete bio je Mirko Filipović, a komesar Vukašin Pajkanović. U septembru 1941. godine Semberska partizanska četa bila je prisiljena da pređe preko Drine u Srbiju. Tamo se uključila u Mačvanski partizanski odred i učestvovala je u borbama u prvoj njemačkoj ofanzivi u Srbiji. Stevo se u svim borbama protiv Nijemaca u Mačvi isticao hrabrošću i smjelošću.

Šestog oktobra 1941. godine njemačke jedinice su najsavremenijim oružjem, tenkovima i avionima napale Sembersku partizansku četv. Zloglasne štuke bombardovale su položaje čete. Prizor je bio više nego stravičan. Stevo Perić hrabrio je i bodrio oko sebe borce da izdrže. U toj borbi poginulo je šest boraca iz Semberske čete među kojima i komesar čete Vukašin Pajkanović, dobar drug i prijatelj Steve Perića. Za komesara Semberske partizanske čete poslije pogibije Vukašina Pajkanovića postavljen je već istaknuti borac i komunista Stevo Perić. Četa se ispred neprijatelja povlačila preko Stolica, Krupnja, Mačkovog Kamena, Drinjače, Sekovića i stigla na Majevicu. Početkom novembra 1941. godine u Koreniti formiranje Bijeljinsko-brčanski bataljon i Stevo Perić postavljen je za komesara tog bataljona, a Mirko Filipović za komandanta. Komesar Stevo mnogo je doprinijeo podizanju idejno-političke svijesti boraca i njihovoj spremnosti da se bore ne

samo protiv okupatora, nego i protiv domaćih izdajnika. Zahvaljujući Stevi i njegovom komandantu Mirku Filipoviću moral i borbenost njegovog bataljona bili su na zavidnoj visini. Komesar Stevo i komandant Mirko bili su omiljeni među borcima. Uspješno su ih predvodili u borbama protiv neprijatelja i sa njima su dijelili zlo i dobro. Krajem 1941. godine u brodački lug stigla je Semberska partizanska četa sa komesarom bataljona Stevom Perićem. Četa je pivo razrušila željezničku prugu Bijeljina—Bosanska Raca, survala dva vagona i lokomotivu u potok Bistrik, zapalila žičaru između Bosanske i Sremske Rače i razoružala četiri stražara. Napadnut je i potopljen neprijateljski brod „Lovćen“ na Savi i dr.

Sa zadovoljstvom sam slušao Stevu Perića kako je dobro i pametno diskutovao na okružnom partijskom savjetovanju, koje je održano u jablaničkoj školi 15. februara 1942. godine.

Mučki iznenadni četnički napad na Štab Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima 20. februara 1942. godine, gdje je izginuo gotovo cijeli Štab, strašno je potresao komesara bataljona Stevu Perića. Zato su odmah čete iz njegovog bataljona krenule u napad na četnike i razoružale dva njihova bataljona.

Dvadeset šestog februara 1942. godine Majevički partizanski odred prikupio se u Koreniti i krenuo na Majevicu da se obračuna sa majevičkim četnicima. Toga dana čete su postigle veliki uspjeh u borbi protiv četnika. Kobnog 28. februara 1942. godine četnici su izvršili koncentraciju svih svojih snaga i napali Majevički partizanski odred u Vukosavcima. Stevo Perić i jedan dio njegovog bataljona zaposjeli su položaje na Karića vinogradu na koje četnici do podne nisu napadali. Na desnom krilu Odreda četnici su vršili silovit napad, a partizanske snage iza podne izvršile su protivnapad, razbile i protjerale četnike. Kad se smatralo da je situacija dosta povoljna, Đuro Bižić sa svojim četnicima (iako se zakleo da neće napadati partizane) napada partizane iza leđa sa svježim i dosta jakim snagama. Partizani su ostali bez municije i bombi. Bili su prisiljeni da se povlače. Glavnina Majevičkog partizanskog odreda povukla se preko planine Jelice u Šekoviće. Stevo Perić sa svojim borcima našao se na položaju Karića vinograd i u dosta teškoj situaciji, odsječen od glavnine Odreda za koji nije znao kuda se povukao. Odlučili su, ipak, da se probiju prema Koreniti. To je bio najbliži dio partizanske slobodne teritorije. Stevo Perić, Srbo Gligorević, medicinar Nikola Spasojević i još nekoliko boraca,

sjurili su se niz strminu prema putu koji vodi prema Mamutovoj vodi. Naletjeli su na četnike bez municije i bombi i živi su pali u njihove ruke. Mučki su ih četnici umorili.

Poginuo je Stevo Perić od izdajničke četničke ruke u 22. godini života, u cvijetu mladosti. Ugasio se jedan veliki hrabri i plemeniti život.

Evo šta kaže za Stevu Perića Svetolik Gospić Brko, tada sekretar Sreskog komiteta KPJ za Bijeljinu:

»Njegova čvrstina i nepokolebljivost i istrajnost mogu i danas da posluže kao primjer i izvor nadahnuća sadašnjim i budućim generacijama kako se treba boriti za savlađivanje raznih teškoća i prepreka, koje se pojavljuju u sadašnjoj etapi razvitka našeg društva i naše revolucije".

POPOV VLADIMIRA KOSTA

Rođenje 2. septembra 1912. godine u Rusiji. Poslije oktobarske revolucije roditelji su mu emigrirali u Jugoslaviju. Osnovnu školu završio je u Tuzli. Bio je đak tuzlanske gimnazije gdje se aktivno bavio sportom. Tu se povezao i družio sa naprednom omladinom. Odlazili su na izlete, pjevali revolucionarne pjesme i davali priredbe.

Košta Popov postao je profesor fizičkog vaspitanja u tuzlanskoj gimnaziji i tamo je izvršavao sve političke zadatke koje je dobijao.

Pred rat Košta Popov se oženio naprednom i lijepom Sekom Pavicom iz Tuzle. Lijepo su se slagali i voljeli. Djece nisu imali.

Poslije kapitulacije bivše jugoslovenske vojske 1941. godine, ustaška policija pratila je njegov rad i poslije napada Njemačke na SSSR, uhapšenje sa još nekoliko drugova. U zatvoru je bio mučen i maltretiran, ali ništa nije odao, niti je šta priznao.

Dvadeset sedmog oktobra 1941. godine organizovano je bjekstvo iz policijskog zatvora uhapšenih članova Partije i SKOJ-a. Košta Popov, Marko Savić i Strajko Mitrović uspjeli su da pobjegnu, a Petar Kerović ubijen je na izlazu iz zatvora. Strajko je otišao na Majevicu u partizane, dok je Košta Popov poslije nekoliko dana uhapšen na ulici preobučen u muslimansku žensku odjeću i strpan ponovo u zatvor. Poslije nekoliko nedjelja Košta je ponovo izašao iz zatvora i sretno se priključio partizanima na Majevisci.

Kosta Popov prvo je bio borac u Drugoj četi Majevičkog partizanskog odreda koja je držala položaje na Površnicama i u borbama se pokazao kao dobar i hrabar borac. Bio je omiljen i voljen među borcima čete. U četi je radio na kulturno-prosvjetnom radu. Lijepo je pjevao revolucionarne pjesme, naročito ruske.

U februaru 1942. godine, pred napad četnika na Štab Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima, Košta Popov je određen na rad u Štabu Odreda. Bio je rukovodilac agitacije i propagande. Radio je na hvatanju vijesti preko radija, umnožavao ih, a one su dopremane u čete, na položaje, članovima KPJ i SKOJ-a i čitane su na raznim zborovima i večernjim posijelima.

Košta Popov poginuo je 20. februara 1942. godine od četnika prilikom mučkog napada na Štab u Vukosavcima.

Kostina supruga Seka Pavica bila je vrlo aktivna na terenu i rukovođila je grupom naprednih žena u Tuzli. U njenom stanu krili su se ilegalni partijski i skojevski rukovodioci.

Tako je 1942. godine Seka Pavica bila uhapšena i strpana u Tuzli u ustaški zatvor. Mučena je i tučena u zatvoru, hrabro je sve izdržala, ali ništa nije priznala ni odala. Ležala je u samici sva modra od batina. U februaru 1942. godine došao je pokretni prijekni sud u Tuzlu gdje je sa još nekoliko zatvorenika osuđena na smrt. Kasnije, uz pomoć advokata koga je organizovala partijska organizacija, bila je oslobođena smrtne kazne.

U maju 1942. godine otpremljena je u ustaški logor u Staru Gradišku odakle se nikada nije vratila.

RAMLJAK NIKOLE TOMISLAV DEBELI

Rođen je 1922. godine u Mostara u siromašnoj radničkoj porodici, od oca Nikole i majke Kate.

Poslije završetka nekoliko razreda tuzlanske gimnazije morao je napustiti školu i zaposliti se kao službenik u Kreki. Kao skojevac Tomislav je politički vrlo aktivan u gimnaziji i u Kreki gdje je radio, naročito među omladinom. Čitao je marksističke knjige kao i drugu naprednu literaturu što mu je pomoglo u političkom radu među masama.

Tomislav Ramljak bio je član Oblasnog komiteta SKOJ-a za tuzlansku oblast. Na brdu iznad Tušnja 25. maja 1941. godine

održano je Oblasno partijsko savjetovanje na kome je kao komunist prisustvovao i Tomislav Ramljak.

Na osnovu odluke Mjesnog komiteta KPJ za Tuzlu, kao Hrvat je stupio na dužnost u ustašku organizaciju, kao pisar, s tim da dostavlja informacije o ovoj organizaciji i da djeluje po direktivi Partije. Pošto nije mogao da se snađe i da podnosi ustašku sredinu, poslije nekoliko nedjelja, tražio je da bude oslobođen ove dužnosti. U julu 1941. godine došao je na Majevicu u komplet vojničkoj uniformi, pod cijelom ratnom opremom. Bio je to snažan i kao dren zdrav momak. Pucao je od jedrine. Bio je sav srećan i veseo kada se sastao sa grupom ustanika. Uključio se u pripreme ustanka i izvođenje prvih akcija na Majevici, kao sječenje telefonskih stubova i rušenje mostova između Celića i Lopara 10/11 avgusta 1941. godine. U toj grupi, pored ostalih, učestvovao je i Tomislav Ramljak. Učestvovao je u borbama i istakao se među prvim borcima. Djelovao je politički među omladinom na selu govoreći o bratstvu i jedinstvu, o stupanju u partizane i borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika.

U julu 1941. godine raspisana je potjernica da se pohvataju i zatvore komunisti: Ivan Marković, Tomislav Ramljak, Pašaga Mandžić, Enver Šiljak i dr. U okružnici je podvučeno da se radi o licima koji su vrlo opasni i aktivni komunisti.

Prvi komesar Druge čete Majevičkog partizanskog odreda jedno kraće vrijeme bio je Tomislav Ramljak. Poslije toga je imenovan za sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za Majevicu, Semberiju i Posavinu. Kao sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a bio je i član Okružnog komiteta Partije. Tomislav Ramljak, kao sekretar SKOJ-a, bio je neumoran u svom radu i služio je za primjer mnogim svojim članovima. Češće je učestvovao u borbama s puškom zajedno sa borcima. Bio je poštovan i cijenjen od omladine na Majevici.

U februaru 1942. godine Tomislav Ramljak, kao sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a, pripremao je referat za Okružno skojevsko savjetovanje. Prije toga, tačnije 15. februara u osnovnoj školi i Jablanici, održano je Okružno partijsko savjetovanje gdje je i Tomislav aktivno učestvovao. Na skojevskom savjetovanju, koje je održano 16. februara u osnovnoj školi u Loparama, učestvovalo je preko 60 delegata iz oslobođenih i neoslobođenih mjesta majevičkog okruga i Majevičkog partizanskog odreda. Ovom savjetovanju prisustvovao je i delegat PK SKOJ-a. Na ovom

savjetovanju Tomislav Ramljak Debeli, kao sekretar komitedst^ SKOJ-a, podnio je referat o vojno-političkoj situaciji na osno\^/»v^ koga se razvila diskusija. Poslije završenog skojevskog savjetolta. vanja Tomislavje napisao izvještaj PK SKOJ-a BiH, koga je posla^lao 18. februara 1942. godine.

Mučki i zločinački napad četnika na Štab Majevičkog parfcJrtL zanskog odreda 20. februara 1942. godine u Vukosavcima, gdje j[s]e izginuo gotovo cijeli Štab, neobično je iznenadio i potresao Tonuflnk slava kao i ostale druge partizane.

Dvadeset osmog februara 1942. godine četnici su se koncerisn-trisali i napali Majevički partizanski odred u Vukosavcima. VodiLlul^ se cijeli dan borba protiv četnika, u kojoj su partizani tako reo9eći potukli četnike. Kada je borcima Majevičkog odreda ponestallalo municije, onda su ga iza leđa napalejače četničke snage i odre 9-ed je bio prisiljen da se povuče prema Sekovićima. Oko 15 boracscca, među kojima je bio i Tomislav Ramljak i koji su vodili borbu ti n na položaju Karića vinogradi, bili su odsječeni od glavnine Odreda ƒa i povlačili se u pravcu Korenite. Naišli su na četničku zasjedu gdje (Jd]e su neki borci bili zarobljeni, a Tomislav Ramljak Debeli, sekretafcar Okružnog komiteta SKOJ-a, odvojio se udesno i poginuo oood četnika u Tobutu kod Tešića, kuća Kerovića, nedaleko od Udrige^go-va. Tako se rano ugasio život mladog revolucionara Tomislav v.va Ramljaka Debelog.

SOFRENIĆ JOVE TEODOR TENDO

Rođenje maja 1917. god. u Brodci, opština Bijeljina, u siY*3"o-mašnoj seljačkoj porodici. Svoje rodno mjesto napustio je u ranoaoj mladosti i otišao u podoficirsku školu bivše jugoslovenske vojsk@xe. U školi, a kasnije i kao podoficir, osjetio je sva ljudska poniženja fia i maltretiranja od nekih oficira. Svu tu nepravdu i poniženja Teodo o ču je morao da podnosi bez bune i pogovora jer nije vidio drugogoog izlaza. Kada je fašistička njemačka armija u aprilu 1941. godin.me napala Jugoslaviju, baš ti oficiri koji su maltretirali vojnike s i podoficire, bili su u ratu najviše kukavice, zavláčili su se u mišij»[I]e rupe ili predavali neprijatelju. Gledao je narednik Teodor Sofreni.ioić svojim očima izdaju i rasulo bivše jugoslovenske vojske, što munu je sve to kao patrioti teško padalo. Izbjegao je zarobljeništvo o i došao u rodni Brodac. Tendo se u selu brzo povezao sa partijskiirn_m

održano je Oblasno partijsko savjetovanje na kome je kao komunist prisustvovao i Tomislav Ramljak.

Na osnovu odluke Mjesnog komiteta KPJ za Tuzlu, kao Hrvat je stupio na dužnost u ustašku organizaciju, kao pisar, s tim da dostavlja informacije o ovoj organizaciji i da djeluje po direktivi Pai-tije. Pošto nije mogao da se snađe i da podnosi ustašku sredinu, poslije nekoliko nedjelja, tražio je da bude oslobođen ove dužnosti. U julu 1941. godine došao je na Majevicu u komplet vojničkoj uniformi, pod cijelom ratnom opremom. Bio je to snažan i kao dren zdrav momak. Pucao je od jedrine. Bio je sav srećan i veseo kada se sastao sa grupom ustanika. Uključio se u pripreme ustanka i izvođenje prvih akcija na Majevidi, kao sječenje telefonskih stubova i rušenje mostova između Čelića i Lopara 10/11 avgusta 1941. godine. U toj grupi, pored ostalih, učestvovao je i Tomislav Ramljak. Učestvovao je u borbama i istakao se među prvim borcima. Djelovao je politički među omladinom na selu govoreći o bratstvu i jedinstvu, o stupanju u partizane i borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika.

U julu 1941. godine raspisana je potjernica da se pohvataju i zatvore komunisti: Ivan Marković, Tomislav Ramljak, Pašaga Mandžić, Enver Šiljak i dr. U okružnici je podvučeno da se radi o licima koji su vrlo opasni i aktivni komunisti.

Prvi komesar Druge čete Majevidskog partizanskog odreda jedno kraće vrijeme bio je Tomislav Ramljak. Poslije toga je imenovan za sekretara Okružnog komiteta SKOJ-a za Majevicu, Semberiju i Posavinu. Kao sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a bio je i član Okružnog komiteta Partije. Tomislav Ramljak, kao sekretar SKOJ-a, bio je neumoran u svom radu i služio je za primjer mnogim svojim članovima. Češće je učestvovao u borbama s puškom zajedno sa borcima. Bio je poštovan i cijenjen od omladine na Majevidi.

U februaru 1942. godine Tomislav Ramljak, kao sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a, pripremao je referat za Okružno skojevsko savjetovanje. Prije toga, tačnije 15. februara u osnovnoj školi i Jablanici, održano je Okružno partijsko savjetovanje gdje je i Tomislav aktivno učestvovao. Na skojevskom savjetovanju, koje je održano 16. februara u osnovnoj školi u Loparama, učestvovalo je preko 60 delegata iz oslobođenih i neoslobođenih mjesta majevidskog okruga i Majevidskog partizanskog odreda. Ovom savjetovanju prisustvovao je i delegat PK SKOJ-a. Na ovom

savjetovanju Tomislav Ramljak Debeli, kao sekretar komiteta SKOJ-a, podnio je referat o vojno-političkoj situaciji na osnovu koga se razvila diskusija. Poslije završenog skojevskog savjetovanja Tomislav je napisao izvještaj PK SKOJ-a BiH, koga je poslao 18. februara 1942. godine.

Mučki i zločinački napad četnika na Štab Majevičkog partizanskog odreda 20. februara 1942. godine u Vukosavcima, gdje je izginuo gotovo cijeli Štab, neobično je iznenadio i potresao Tomislava kao i ostale drugove partizane.

Dvadeset osmog februara 1942. godine četnici su se koncentrisali i napali Majevički partizanski odred u Vukosavcima. Vodila se cijeli dan borba protiv četnika, u kojoj su partizani tako reći potukli četnike. Kada je borcima Majevičkog odreda ponestalo municije, onda su ga iza leđa napalejače četničke snage i odred je bio prisiljen da se povuče prema Sekovićima. Oko 15 boraca, među kojima je bio i Tomislav Ramljak i koji su vodili borbu na položaju Karića vinogradi, bili su odsječeni od glavnine Odreda i povlačili se u pravcu Korenite. Naišli su na četničku zasjedu gdje su neki borci bili zarobljeni, a Tomislav Ramljak Debeli, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a, odvojio se udesno i poginuo od četnika u Tobutu kod Tešića, kuća Kerovića, nedaleko od Udrigova. Tako se rano ugasio život mladog revolucionara Tomislava Ramljaka Debelog.

SOFRENIĆ JOVE TEODOR TENDO

Rođenje maja 1917. god. u Brodci, opština Bijeljina, u siromašnoj seljačkoj porodici. Svoje rodno mjesto napustio je u ranoj mladosti i otišao u podoficirsku školu bivše jugoslovenske vojske. U školi, a kasnije i kao podoficir, osjetio je sva ljudska poniženja i maltretiranja od nekih oficira. Sv tu nepravdu i poniženja Teodor je morao da podnosi bez bune i pogovora jer nije vidio drugog izlaza. Kada je fašistička njemačka armija u aprilu 1941. godine napala Jugoslaviju, baš ti oficiri koji su maltretirali vojnike i podoficire, bili su u ratu najviše kukavice, zavlacili su se u mišije rupe ili predavali neprijatelju. Gledao je narednik Teodor Sofrenić svojim očima izdaju i rasulo bivše jugoslovenske vojske, što mu je sve to kao patrioti teško padalo. Izbjegao je zarobljeništvo i došao u rodni Brodac. Tendo se u selu brzo povezao sa partijskim

aktivistima i preko njih saznao da se vrše pripreme za ustanak. Kada je ustanak 1941. godine počeo, Tendo se među prvim našao u partizanskoj grupi koja je izvodila akcije u Semberiji.

Na ušću Drine u Savu Tendo je sa jednom grupom boraca otvorio vatru na jedan manji brod i prisilio ga da pristane uz obalu i u njemu je zaplijenjeno nekoliko pušaka i vojničkih čebadi. Nešto kasnije, od partizanskih grupa, formirala se Semberska partizanska četa koja je ušla u sastav Majevičkog partizanskog odreda. Tendo kao vješt i iskusan vojnik postao je pravi vojni instruktor u četi: obučavao je borce koji nisu služili vojsku, kako se gađa iz puške, koristi zaklon, prebacuje u borbi pod vatrom itd. Imao je dobar način i metod u obučavanju svojih drugova. Zavaljeli su ga borci jer im je bio blizak i drag. Bio je srednjeg rasta, pomršav, ali čvrst.

Semberska četa u septembru 1941. godine bila je prinuđena da pređe preko Drine u Srbiju i tamo uđe u sastav Mačvanskog partizanskog odreda gdje je nastavila borbu. Ubrzo zatim počela je prva njemačka ofanziva na Mačvu i Tendo se sa ostalim borcima svoje čete junački borio protiv švapskog okupatora i četnika Draže Mihailovića. U ovim borbama četa je imala dosta gubitaka.

Neki drugovi su pričali kako je Tendu sreo neki četnički oficir koji je znao da je on bio aktivni podoficir, pa mu rekao da je on zaklet na vjernost kralju i otadžbini i da je njegovo mjesto u četnicima, a ne među komunistima. »Ja sam sit vas, bivših oficira, vašeg maltretiranja podoficira i vojnika". Dodao je da nije ni čudo što je bivša vojska propala. »Zapravo, ti si izdao zakletvu svoga naroda, jer se boriš sa njemačkim okupatorom protiv svoga naroda" — odgovorio mu je Tendo.

U oktobru 1941. godine Semberska četa preko Drinjače i Sekovića stigla je na Majevicu i Semberiju. Ubrzo se u Koreniti formirao Bijeljinsko-brčanski bataljon. Za pravilan drugarski odnos prema borcima, ličnu hrabrost, vojničko znanje i vještinu dovelo je da Tendo bude postavljen za komandira čete u Semberskoj četi. Tendo je na čelu svoje čete postizao u borbama vrlo dobre rezultate. Imao je puno povjerenje i ljubav kod svojih boraca.

Četnici su 20. februara 1942. godine mučki napali nezaštićeni štab Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima i gotovo junački su izginuli svi članovi Štaba. Ovaj zločin strašno je potresao Tendu i ostale borce Bijeljinsko-brčanskog bataljona.

Majevički partizanski odred je 26. februara 1942. godine iz Korenite krenuo na Majevicu da se obračuna sa četnicima. Na čelu svoje čete, kao prethodnici Odreda, išao je Tendo i pred mrak stigli su više Vukosavaca i Tobuta. Naišli su na četničku zasjedu i iz puškomitraljeza Tendi su prebijene obje noge iznad koljena. Na snijegu i velikoj hladnoći mnogo je iskrvario i poslije ukazivanja pomoći i smještaja u kući nije prošlo mnogo vremena i junački je podlegao ranama. Iza njegovih leđa pogođen je ustomak njegov desetar Branko Jošilović koji je takođe, podlegao ranama.

Sutradan je Tendo, zajedno sa svojim poginulim drugom Brankom Jošilovićem, sahranjen kraj grobova Irca, Španca i drugih poginulih partizana Majevičkog odreda.

STJEPANOVIĆ BAJE PERO

Rođen je 1912. godine u Loparama u siromašnoj seljačkoj porodici. Osnovnu školu nije uspio da završi. Još kao dijete bio je više povučen i miran, ali jako vrijedan i poslušan. Otac mu je bio siromašnog stanja i ono malo zemlje što je imao, slabo je rađalo, tako da nije mogao dovoljno naći ni kukuruza za ishranu svoje porodice. Pero je još kao dječak išao u nadnice da radi kod bogatih seljaka i da im čuva stoku. Tako se Pero, još u ranoj mladosti, morao zaposliti 1930. godine u rudniku uglja u Majevisi, da bi održao goli život. U rudniku kamenog uglja uslovi rada bili su jako otežani, voda je stalno curila i odijelo bilo sve mokro. Kada zimi izađe iz jame i pođe kući, odijelo se na njemu smrzne. Bio je sav crn od uglja, samo su mu se zubi bijelili. Ni u rudniku, ni kod kuće, nije imao uslova da se okupa, već da samo malo opere lice i ruke, jede i malo se odmori da bi do sljedeće smjene privrijedio nešto kod kuće, gdje je imao suprugu i dvije djevojčice. Kao vrijedan i savjestan radnik Pero je postao kopač. U rudniku se družio sa politički izgrađenim rudarima koji su pozitivno uticali na Peru kako se treba boriti protiv eksploataisanja radničke klase. Partija je organizovala štrajkove u rudniku da bi se poboljšalo stanje radnika u kojima je i on učestvovao.

U aprilu 1941. godine ustaške vlasti otpustile su sve Srbe iz rudnika među kojima i Peru. Pero Stjepanović kao rudar brzo se povezao sa simpatizerima KPJ i očekivao kad će početi oružani ustanak, a do tog vremena krio se da ga ustaše ne uhvate i otjeraju

u zatvor. Čim su formirane čete u Majevičkom NOP odredu, Pero u novembru 1941. godine stupa u Drugu četetu. Bio je stasit i ozbiljan čovjek, oko svojih trideset godina, a po godinama bio je najstariji u četi. Nosio je brkove, nisko se šišao, a imao je i zaliske na čelu, a već je počeo da sijedi. Pošto je Pero služio bivšu vojsku, odmah se dao na posao obučavajući mlađe borce da rukuju oružjem, kako se u borbi koristi zaklon, prebacuje pod vatrom i drugo. Brzo su ga zavoljeli i poštovali borci u četi. Kao iskusan vojnik i borac postao je desetar. Bio je skroman, ponosan, odvažan i čvrsto opredijeljen borac za NOP.

Negdje u drugoj polovini decembra 1941. godine primljen je u KPJ. Bio je tada presrećan. Govorio je da mu je taj dan najdraži u njegovom životu.

Druga partizanska četa Majevičkog partizanskog odreda držala je položaj na Površnicama prema neprijateljskom uporištu Gornja Tuzla. Dvadesetog februara 1942. godine, oko podne, izbili su četnici pred zgradu u kojoj je bila smještena Druga četa i počeli su ulaziti unutra i pozdravljati se. Partizani se nisu nadali nikakvom zlu jer su četnici navraćali često. Najedanput su iznenada uperili oružje u začuđene partizane pozivajući ih na predaju. Pero Stjepanović i još nekoliko boraca su poletjeli k oružju, a malo ko je uspio da prigrabi pušku. Na njih se sručio plotun puščanih zrna. Poginuo je borac—rudar Pero Stjepanović od srpskih izdajica, a iza njega je ostala porodica, žena i dvoje djece. Tada je poginulo još pet boraca iz čete među kojima je i komesar čete Strajko Mitrović.

ŠATNER NATANA ISIDOR ĆISKO

Rođen je u uglednoj jevrejskoj porodici u Tuzli 25. oktobra 1920. godine. Rano je ostao bez oca i živio zajedno s majkom u centru grada. Od rane mladosti bio je nježan i bolešljiv, ali vrlo marljiv i omiljen.

U gimnaziji se isticao vrednoćom, vedrinom i komunikativnošću. U višim razredima gimnazije u Tuzli približio se i prišao naprednom omladinskom pokretu. Maturirao je 1938. godine i upisao se na Tehnički fakultet u Beogradu. Nije pokazivao interes za socijalistički omladinski jevrejski pokret, za razliku od izvan-

redno uspješnih đaka i divnih mladića braće Herman, s obzirom daje ovaj pokret u suštini bio cionistički.

Za vrijeme studija u Beogradu čvrsto se povezao sa pokretom „Narodnih studenata“ koji su bili nosioci naprednih ideja i stalnih političkih akcija na Beogradskom univerzitetu. Učestvovao je u demonstracijama u Beogradu u kojima se policija krvavo obračunavala sa demonstrantima, a potpisnik je i dva poznata pisma koja su studenti iz Bosne i Hercegovine uputili javnosti zalažući se za autonomiju i organizovanje mjere u odbrani zemlje od potencijalnih fašističkih osvajača. U tom periodu primljen je i u SKOJ.

Rat gaje zatekao u Tuzli i on zajedno sa grupom naprednih omladinaca kreće prema Han Pijesku da bi pristupio jedinicama koje su se povlačile. Međutim, poslije brze kapitulacije vojske stare Jugoslavije ponovo se vratio u Tuzlu.

U prvim mjesecima okupacije zdušno se uključio u rad KPJ i u pripreme ustanka. Ističe se kao vrstan i sposoban ilegalni radnik. Njegova kuća postaje jedan od najvažnijih ilegalnih punktova KPJ. Tu se skriva izvjesno vrijeme i Mahmut Bušatlija Buš, kao i drugi kompromitovani partijski radnici. Jednom prilikom je policija upala i u stan Isidora Satnera kada je u njemu boravio Mahmut Bušatlija. Sa majkom uhapšen je i Isidor Satner, ali je Mahmut Bušatlija ostao neotkriven. Poslije izlaska iz zatvora Isidor Satner je skloljen u ilegalni stan na Piskavici, u jednoj prostoriji ispod poda u kući porodice Tanović. Koliko je Isidor šatner bio spretan ilegalni radnik govore vrlo visoke ocjene o njegovom radu koje je davao sam Mahmut Bušatlija.

Sve do januara 1942. godine Isidor Satner se krio u kući Tanovića okružen brigom i pažnjom sredine koja je i sama živjela u teškoj materijalnoj oskudici. To je naročito došlo do izražaja kada se ozbiljno razbolio i kada je Ciska obilazio i liječio dr Mustafa Mujbegović. „Rumeni“, kako su ga nazivali oni koji su se o njemu brinuli i obezbjeđivali mu vezu sa partijskom organizacijom u Tuzli, ocjenjuje da njegov boravak u Tuzli nije siguran, pa dobija odobrenje da se prebaci na Majevicu u partizanski odred, što on pod dramatičnim okolnostima i čini iako nedovoljno oporavljen od bolesti u januaru 1942. godine.

U Štabu Odreda zadržan je i zadužen za kulturno-prosvjetni rad. Pošto je bio veoma obrazovan i agilan, u svom radu je postizao dobre rezultate.

U želji da ustanovi šta je sa Isidorom Šatnerom, njegova majka, koja je bila uspješno skloljena u pouzdanu kuću jedne porodice blizu Živinica, dolazi u Tuzlu gdje biva otkrivena, uhapšena i odvedena u logor gdje je podijelila tragičnu sudbinu svojih sunarodnika. Slična sudbina zadesila je i njenog sina.

Dvadesetog februara 1942. godine za vrijeme mučkog napada četnika na Štab Majevičkog partizanskog odreda Ćisko se našao u patroli zajedno sa Albinom Herljevićem i Sejфом Karamehmedovićem. Oni su prihvatili neravnopravnu borbu sa daleko brojnijom grupom četnika i sva trojica su hrabro izginula: pošto su istrošili svu municiju Albim i Sejfo na mjestu borbe, a Ćisko skrivajući se, idući prema kući Ostoje Novakovića, gdje su ga četnici ubrzo istog dana presreli i na licu mjesta streljali.

ZAHIROVIĆ IBRE ŠABAN

Ibro i Hanifa Zahirović živjeli su u siromaštvu na Bećarevcu, na istočnoj periferiji Tuzle. Rodili su samo jedno dijete, sina Šabana, rođenog 1910. godine, šabanovi roditelji su rano umrli, a on je živio u najboljoj slozi sa svojim štricom Pašanom, koji je bio oženjen sestrom Šabanove majke. Šaban se najviše družio sa svojim rođakom Jusufom. Obojica su izučili molerski zanat, te su zajedno radili, a mnogi njihovi poznanici mislili su da su braća.

Šaban se oženio 1935. godine Zinkom Arnautović i živjeli su u najboljoj slozi i razumijevanju.

Još ranije, Šaban kao radnik, bio je klasno opredijeljen. Često je dolazio u Radnički dom „Sloboda“ i tu su diskutovali o fudbalu i lovu. Igrao je fudbal u „Šumadiji“ u kome je Partija posljednjih godina pred rat ostvarila snažan uticaj, baš preko ljudi kao što je bio Šaban Zahirović, Meša Selimović i dr. Ovaj sport gaje vezao dubokim prijateljstvom sa Slavkom Mičićem. Bili su obojica komunisti po ubjeđenju.

U aktivnostima prije okupacije naše zemlje i Šabanovog angažovanja u toku priprema oružane borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika, na njega se uvijek zasigurno moglo računati mada formalno nije bio njen član. Za vrijeme okupacije, kuća Zahirovića za ustašku policiju nije bila kompromitovana, pa je zato bila povoljna za obezbjeđenje kurirskog kanala prema partizanskoj slobodnoj teritoriji na Majevidici.

Kada je bila hajka na komuniste u Tuzli do odlaska na Majevicu, skrivali su se u njegovoj kući, pored ostalih, i njegov prijatelj Slavko Mičić.

U jesen 1941. godine Šaban Zahirović je otišao u Majevički partizanski odred i bio je borac u Drugoj četi Franje Herljevića i Štrajka Mitrovića. Učestvovao je u svim akcijama koje je vodila njegova četa i pokazao se kao dobar i odlučan borac. Bio je omiljen među borcima. Znao je zanimljivo da priča, naročito o fudbalu i lovu, gdje su ga borci rado slušali.

Druga četa držala je položaj na Površnicama prema Gornjoj Tuzli. Dvadesetog februara 1942. godine, negdje oko dvanaest sati, došli su četnici u zgradu »Sumarnice" gdje je bila smještena Druga četa, u koju su inače svakodnevno navraćali, a češće puta i jeli. Niko tada po ovom zimskom i prohladnom vremenu nije mogao posumnjati u njihovu zločinačku namjeru. Kad su se pozdravili, onda su iznenada potegli puške na borce i povikali da se predaju. Neki borci su poletjeli prema svom oružju, ali su ih preduhitрила četnička zrna. Šaban se zatekao napolju i kad je čuo pucjavu, poletio je u zgradu gdje je ubio jednog četnika, a i sam je bio pogođen. Poginulo je još pet boraca, a među njima i komesar čete Strajko Mitrović.

Istog dana četnici su mučki napali na nezaštićeni Štab Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavcima gdje je izginuo cio Štab, osim jednog člana.

Šabanov rođak Jusuf Zahirović je 1941. godine, takođe, otišao na Majevicu u partizane. Poginuo je krajem februara 1942. godine noseći važnu poruku na putu kad je upao u četničku zasjedu.

S A D R Ž A J

	Str.
UMJESTO PREDGOVORA	7
NAPOMENA AUTORA	11
DRAMA U VUKOSAVCIMA	13
Majeвица, Semberija i Posavina pod oružjem	14
Zakletva na Kurjaci	17
Vukosavci — sjedište ustaničkog štaba	18
Početak četničke izdaje	20
Partijsko savjetovanje u Jablanici	25
Polazak kurira za Birač	30
Slučaj kurira	31
Poruka štabu četnika u Tobutu	38
Partizani, zlo vam se sprema	43
Dogovori četnika sa nedidevcima, domobranima i Nijemcima	47
U četničkom štabu u Tobutu	51
Noć koljača »Gvođenog bataljona«	55
Krvava zora u partizanskom štabu	57
Posljednji juriš Irca i Spanca	64
Uznemirenost na Površnicama	76
Pogibija komesara Štrajka i drugova	82
Komanda mjesta u Loparama	88
Prepirka sa vojvodom Kerovićem	91
Svi smo mi vojnici Partije	100
Komandant Iracije živio za revoluciju	107
Smrt partijskog sekretara Pere Ćuskića	118
Teška noć pored izginulih saboraca	124
Ponoćni pomen izginulim drugovima	129
Otvorena izdaja Dure Bižića	137
Proglas Okružnog komiteta KPJ za Majevicu	139
Šest mjeseci borbe podaleko od Majevice	152
Maleševci — za Vukosavce	154
Junaci iz pjesme i priče	161
PJESME POSVEĆENE JUNACIMA DRAME NA VUKOSAVCIMA	165
KRAĆI BIOGRAFSKI PODACI O BORCIMA PRVOG MAJEVIČKOG NOP ODREDA POGINULIM U PERIODU OD 20. DO 28. FEBRUARA 1942	179